

BÁBEL BALÁZS

ISTEN ORSZÁGÚTJÁN

Elmer István beszélgetése Bábel Balázs kalocsai érsekkal

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2005

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
RÁNK BÁMULT A NAP	4
ESZMÉLÉS TÖRTÉNELMI HÁTTÉRREL	16
NEM MEGHALNI, HANEM ÉLNI.....	27
„ÉN VÁLASZTOTTALAK...”	37
ASZTRIK ÖRÖKÉBEN	48
NEM KAPUNK NAGYOBB MEGTERHELÉST.....	55
SZÍVBE ÍRT TÖRVÉNY	60
A BOLDOGSÁG KERESÉSE.....	70
HAJÓZNI JÓ IRÁNYBA	77

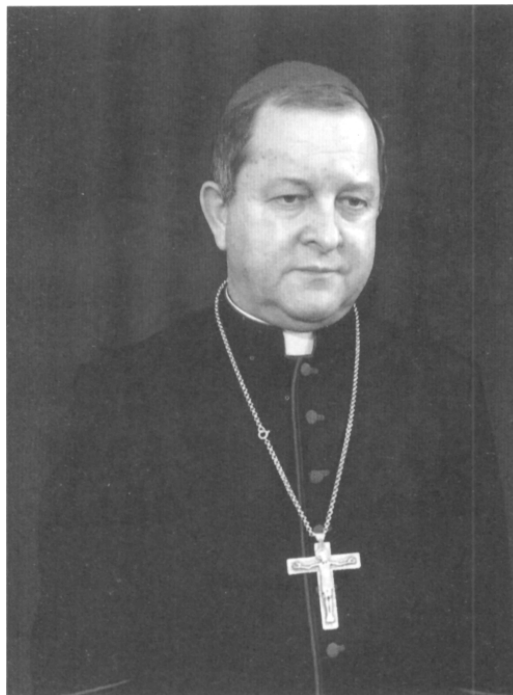
A Bábel Balázs kalocsai érsekkel folytatott beszélgetések anyagából vallomásos mű született. Amikor elkészült a könyv, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a beszélgetőtárs kérdései fölöslegeseek az írott formában. Az érsek úr által elmondottak önmagukért beszélnek – kirajzolódik előttünk egy életpálya, s annak háttérében történelmünk utóbbi fél évszázada.

Ellentmondások, feszültségek, indulatok, drámai helyzetek és sorsok, jó szándékú nekibuzdulások, egyén és hatalom viszonya bontakoznak ki – s mindez a személyes átéléssel hitelesítve. Ám mindvégig ott húzódik az a fényes fonál, melynek mentén az ember kiléphet létezése pillanatnyi zavarából és kiismerhetetlenségéből. Értelme és hite által fölismerheti létezésünk teljességbe helyezett éneimét, igaz, „most még csak tükör által, homályosan”, mint Szent Pál mondja.

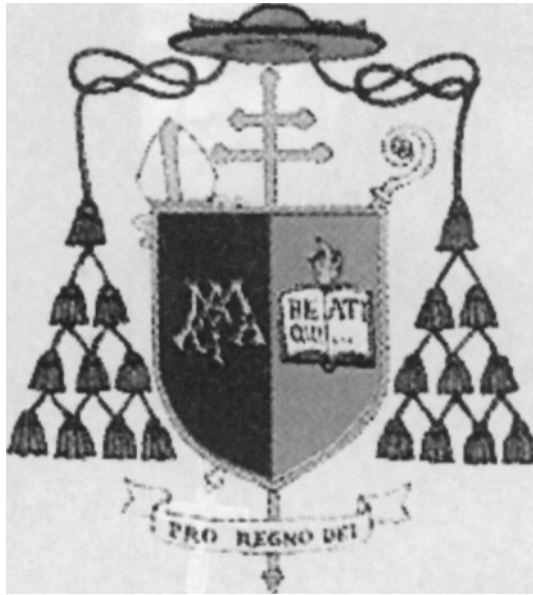
Délelőttönként, s több alkalommal délután is folytattuk a beszélgetéseket a kalocsai érseki palotában. Nyitva volt az ablak, nyáreleji hangok és melegség árasztott el mindent. Békesség odakint, s békességről szóltak Bábel érsek szavai: közvetlen természetességgel egy hiteles ember által, aki ugyanakkor – és ez is a hitelességhez tartozik – a megkülönböztetés igényével és pontosságával fogalmazta meg élettapasztalata alapján, amit igenelni érdemes, s amit kritikával szükséges illetni.

Egyéniség, hivatás, feladat: a főpásztor életvallomásával is evangelizál, beszéljen akár az irodalomról vagy másféle művészetről, a nevelésről, a közéletéről, illetve arról az ősi örökségről, melyet a Duna-Tisza közti földműves elődök hagyományoztak rá. S az olykort megpróbáltatások ellenére is derűvel végzi szolgálatát Isten országának építésében.

ELMER ISTVÁN

Bábel Balázs kalocsai érsek

PRO REGNO DEI
Az Isten Országáért

RÁNK BÁMULT A NAP

Gyóni származású vagyok, mára ez a község beolvadt Dabas városába. Aki ismeri Gyóni Géza, az első világháború idején élt, s szibériai hadifogságban meghalt költő nevét, annak mondhat valamit a falu neve. Gyónit eredetileg Áchim Gézának hívták, szülőfalujáról vette föl költői nevét.

1950. október 18-án születtem egy akkoriban hagyományosnak tekinthető paraszti családban. Apám tizennegyedik gyermeke volt szüleinek, a tíz fiú közül a legkisebb. Földművesként dolgozott, saját földjei voltak, de bérben is dolgozott, ma úgy mondhatnánk, önállóan gazdálkodott. Édesanyám nemigen tudott segíteni neki a munkában, mert az ő idejét lekötötte a postahivatal, ahol dolgozott.

Gyerekkorunkban egy ideig otthon maradt a húgommal és velem, később visszament a postára, s onnan vonult nyugdíjba.

Apám az önálló gazdálkodást a téeszésítés kezdetéig folytathatta. Akkor – másokhoz hasonlóan – ő is elmenekült az addig nem ismert és félelmetes világ elől; maradt még valamennyi földünk, azon dolgoztunk, és besegítettünk nagyapáméknak.

Édesapám menekülése azt jelentette, hogy egy budapesti gyárban vállalt munkát. Azok a kisemmi-zett parasztemberek, akik nem voltak hajlandók belépni a termelőszövetkezetbe, általában olyan városi állást kerestek, amely mellett még képesek voltak megművelni a megmaradt háztáji földet, s elláthatták a házkörüli állatokat. Portásnak, fűtőnek álltak, ahol huszonnégy órai szolgálat után negyvennyolc óra pihenőt kaptak. Gyón negyvenöt-ötven kilométerre fekszik Budapesttől, így az emberek – köztük apám is – a napi ingázó életformát választották. 1961-ben került erre sor, a második tagosítás idején.

A téeszésítésre már jól emlékszem. A faluban a hangos bemondó hírül adta, hogy agitátorok érkeznek a településre, fogadjuk őket szeretettel. Hozzánk is beállított egy ilyen, városból érkezett agitátor brigád. Ezek általában olyan munkásokból álltak, akiket Ózdon, Miskolcon, az ország távolabbi részén toboroztak, így a helyi viszonyokkal egyáltalán nem voltak tisztában. Előbb szép szavakkal kezdték: nagyon jó világnak nézhetnek elébe a parasztemberek, eddig nem volt egészségbiztosításuk, ezután lesz; egyszóval elhúzták a mézesmadzagot a parasztember orra előtt. Ha ezzel nem érték el sikert, egyre keményebb hangra váltottak. Időnként cserélődtek, nyilvánvalóan a falusiak „kifárasztására” törekedett a hatalom. A rájuk nehezedő nyomás miatt többen öngyilkosságot is elkövettek a parasztemberek közül...

Apám az agitátorok érkezésekor elszökött otthonából, édesanyám pedig – a maga nevében – röviden aláírta a belépési nyilatkozatot; sejtette, hogy őt nem fogják a postáról beléptetni a téeszbe. Amikor kérdezték, apám merre van, azt válaszoltuk – ami igaz is volt –, nem tudjuk: talán a kovácshoz ment, vagy a réten dolgozik.

Atyafiságom tagjaihoz is több alkalommal beállítottak az agitátorok. Ahol nem akart valamelyikük téesz-tag lenni, ott egyre erőszakosabbá váltak. Menekülésképpen a kényszerítő és fenyegető helyzet elől, csakhogy ne kelljen belépniük a téeszbe, rokonságom tagjai is a városba igyekeztek; elvállalták a legalantasabb gyári munkákat, például az egyik vegyi üzem Illatos úti részlegében, ahol a Matador nevű vegyszert gyártották, és bomlásnak indult állati tetemeket dolgoztak fel.

A megalakult termelőszövetkezetek igen gyenge lábakon álltak. Év végén nem tudtak munkaegységet fizetni. Négy-öt évig teljes kisemmizettségben éltek a tsz-tagok.

Megmaradt földjeinken igen sokat dolgoztam, főként a tavaszi és a nyári szünetben. Még mindig tartottunk tehenet, de lovunk már nem volt, nagyapámnak maradt csak meg a hátasa. Korábban ugyanis lovunk, ökrünk is ott állt az istállóban, mint egy parasztgazdaságban megszokott volt.

A munka megedzett, megszerettem a paraszti életet, s ha nem következik be a téeszésítés, sorsom talán más fordulatot vesz. Az istenszeretőknek minden a javára válik – mondja Szent Pál. Valószínűleg agrárpályára kerülök, jó tanuló gyerekként minden esélyem meg lett volna erre.

Az általános iskola elvégzése után Erős József atya segítségével a kecskeméti piarista gimnáziumba kerültem. Ez a kiváló szerzetes pap tulajdonképpen házi őrizetben élt Felső-Dabason. Naponta jelentkeznie kellett a rendőrségen, mert egy címeres békepapot, akit ráadásul főpásztora felfüggesztett, nem engedett misézni a piaristák kecskeméti templomában. Büntetésül helyezték az igen elhagyatot, nádassal és pusztasággal érintkező, düledező falú felső-dabasi plébániára.

Családom tagjai rendszeresen fölkeresték őt, esténként, amikor nem látták, ő is eljött hozzánk. Tanulmányi eredményem alapján bizonyára fölvettek volna a gimnáziumba, de kollégiumi elhelyezésem az ő közbenjárásának köszönhető. Volt ugyanis egy szabály: aki ötven kilométernél közelebb lakik az iskolához, annak be kell járnia. Mi éppen a határvonalra estünk, így az ő segítsége kellett, hogy kollégista lehessenek.

A Bábel család nagyszámú, széles rokoni közösséget alkot. Húgommal, aki hét és fél évvel utánam született, mi csak ketten vagyunk testvérek. Bár erről otthon nem beszéltünk, nyilván valamilyen biológiai okkal magyarázható, hogy nem született több testvérem. A Balázs nevet akkoriban még kevesen viselték. Iskolatársaim között sem akadt hasonló nevű fiú. Később Szent Balázsról írtam a következőket:

Mindig olyan nagy ünnepnek tűnt számomra a Balázs-nap, amikor Balázs-áldás volt a templomban. Otthon pedig valóságos nagy családi összejövetellé vált, igazában nem miattam, hanem apámat ünnepelték a testvérei – ugyanis tőle örökölttem a nevemet –, ő pedig tizedik fiúként kapta nagyszüleitől, amikor már kifogytak az akkor szokásos névadásból.

A '70-es évektől kezdődően egyre gyakrabban adták ezt a nevet a fiúgyerekeknek, ami talán annak volt köszönhető, hogy József Attila népszerű *Altató* című versét megzenésítették, és széles körben énekelték.

Érdekeséggként említem, hogy valkói káplán koromban még találkoztam a Gödöllőn élő Ottó Ferenc zeneszerzővel, aki osztálytársa volt az egyetemen József Attilának, és a zeneszerző kérésére keresztfia számára írta e verset a költő. A kis Balázs, később fölött korában Amerikába távozott.

Az idő múlásával egyre közelebb áll hozzám Babits Mihály *Balázsolás* című verse, de a kevésbé ismert Kerényi Grácia *Szigligeti balázsolás* című költeménye is.

Manapság hál' Istennek a torokgyík nem öli meg a gyermekeket, de sajnos ott a torokrák, és a hivatásos beszélők réme, hogy egy-egy megfázás után berekednek. A papok, akiknek hivatása az igehirdetés, a szó emberei, akiknek nemcsak jól és érthetően kell közvetíteniük a Szentírást és az Egyház tanítását, hanem valamiképpen azonosulniuk is kell vele.

Van szellemi rekedtség is, ami abban az esetben következik be, amiről Jézus kora tanítóinak megfeddésekor beszél: „Tartsátok és tegyétek meg tehát mindazt, amit mondanak, de tetteiket ne kövessétek, mert mondják ugyan, de nem teszik.” (Mt 23,4) Ez lehet talán a legsúlyosabb vád ellenünk, most és majd az ítéletkor. Ugyanakkor Jézus tanítani küldött bennünket, és Szent Pállal mi is elmondhatjuk: jaj nekem, ha nem hirdetem az evangéliumot. Olyan világban élünk, ahol a szó inflálódott, féligazságokat hallunk, vagy nyíltan hazudnak az emberek. Egy öreg pap barátom szokta volt emlegetni bizonyos közéleti emberekre: úgy tud hazudni, hogy az ellenkezője sem igaz.

Jézus még azt is mondja: „Minden fölöslegesen kimondott szóról számot adnak majd az emberek az ítélet napján. Szavaid alapján fognak igaznak ítélni, szavaid alapján fognak elmarasztalni.” (Mt 12,36) A templomban vasárnaponként fölolvastott szentírási részletek egyikében sem szerepel ez az idézet. Mi a fölösleges szó? Ami nem épít, ami nem igaz, ami nem vigasz. Az evangélium ugyanis

minden időben átütő erejű, és minden nagy mű valamiképpen az evangélium átírata.

Ne csak hangszálaink megbetegedésekor gondoljunk Szent Balázs püspökre, hanem más egyébkor is, mint segítő szentre: járjon közben értünk, hogy szavaink úgy formálják meg a gondolatot, hogy ne csak akkor, amikor bíróság elé állítanak bennünket, hanem a hétköznapiakban is az Atya Lelke szóljon belőlünk (Mt 10,20).

Apámék – mint említettem – tizennégyen voltak testvérek, ebből tízen fiúk, s apám volt köztük a legfiatalabb. Amint a nagycsaládokban lenni szokott, igen nagy időbeli távolság figyelhető meg az atyafiak között. Az én nagyapám például a K. u. K. hadseregben, az 1896-os millennium idején volt katoná. Három évet szolgált Grazban és Bécsben. Dédnagyapám pedig még az 1848-49-es szabadságharc előtt született. Nagyszüleim időseknek számítottak már, amikor tizennegyediként megszületett az édesapám.

Nagybátyáim nemcsak a második, de az első világháborúban is részt vettek már. S amikor a réten dolgoztunk, számtalan történetet hallottam tőlük Galáciáról, Isonzóról, a háborús csataterекről, s így vált számomra – bár az ő szubjektív látásmódjukon át – ismertté a történelemnek ez a része.

Alsónémeditől Lajosrnizség, a másik irányban a kunpeszéri, kunadacsi pusztaságokig nincs olyan falu, ahol ne élne valamely rokonom. Őseim között pásztoemberek, csikósok és más pusztai emberek találhatók, többségükben katolikusok. Dédöregapám – a föllelt dokumentumok szerint – a kunszentmiklósi református templomban keresztelték. A reformátusok közt úgy járt, hogy ők a „magyar vallást” hirdették, s való igaz, általában a magyar népréteghez tartoztak. A temetőben mindenütt föllelhető Babel síremlék. Sokan kérdezték tőlem, honnan származik családunk neve – nem tudok biztos választ adni rá. A középkorban – ennyi tudható – divat volt bibliai neveket fölvenni.

A Babel név egyébként igen széles körben elterjedt. Gondoljunk csak Iszaak Babel íróra. S nemrégiben tudtam meg, hogy az Isteni Irgalom Közösség látnokának, Fausztina nővérnek az édesanyját Babel Mariannának hívták.

Csordás Eörs atya, aki korábban kollégám volt, igen büszkén őrizte nemesi múltját – én sosem tudtam olyan felmenőkkel dicsekedni, mindig azt mondtam, az őseim legfőljebb járásbírósig vitték – merthogy bírták a járást. Nála láttam egy alkalommal a magyar nemesi családnevek gyűjteményét tartalmazó könyvet. Kíváncsi voltam, vajon Babel nevűt talállok-e benne. Rá is bukkantam egyre, aki a tizenhetedik század elején Pozsonyban nemesi rangot kapott Lipót királytól.

Babel néven tehát mások is élnek, de itt, a Kiskunságnak ezen a részén, aki Babel nevet visel, azal szegről-végről rokonok vagyunk. Az is elképzelhető, hogy kun gyökerű a család.

Édesapáméknál az egy anyától és egy apától származó tíz fiú megjelenésében eltérő vonásokat mutat. Akadt köztük viszonylag alacsony termetű, de majd' kétméteres is. Egy részük nagyanyám ágát vitte tovább, ezek kifejezetten hosszúka arcúak, a másik részük kerek arcú volt, mint amilyen például Györfly György, a híres történész – tehát kimondottan kun emberek arcvonásait viselték.

A családi emlékezet egyébként megáll déd-öregapámnál. Bár azt még beszélik, ük-öregapám egy uradalom számadó csikósa volt, s a betyárok ellopták az egyik csikóját vagy lovát, ő pedig az állat után ment. A többiek figyelmeztették, vigyázzon, veszélyes úton jár. Ráday Gedeontól tudjuk ezt, ő mondta a betyárvilágról, piszkos terület, s ha nem tisztítja meg valaki, az Alföld piszkos marad; következőképpen Ráday vállalta a piszkos munkát, hogy fölszámolja a betyárvilágot – melyet csak Móricz Zsigmond idealizál. Mondjuk ki őszintén, a betyárok útonálló rablók voltak.

Ük-öregapám rábukkant a lovára – így őrizi a családi hagyomány –, a betyárok leültették, tartson velük, mert éppen valamilyen bográcsételt ettek, s közben hátulról fejbe verték. A betyártörvény szerint a lovát is agyonütötték. Tömörkény Istvánnál találkoztunk erre vonatkozó leírással. Ősömet egy buckába kaparták el, lova hasára fektették, de a tavaszi böjti szelek idején a ló patái és csülkei a föld felszíne fölé kerültek, így találtak rá: a halott zsebéből hártlyabőrre írva előkerült ük-öregapám számadása: mennyi lova, mennyi csikója van. S amikor sor került a nagy betyárperekre, akkor tisztázódott, hogy az öreg Babelt is a környéken garázdálkodó betyárbanda ölte meg. Falunkban az egyik épületben, melyet – talán még ma is – Csillagnak neveznek, gyűjtötték össze az útonálló betyárokat, s vitték őket azután a szegedi Csillag börtönbe.

A predestinációt pozitív értelemben hiszem, de ez az eset elgondolkodtatott: élt valaha egy őso-öregapám, aki képes volt arra, hogy a rablók nyomába eredjen, s erre agyonverték. Amint Jézus mondja: a jó pásztor életét adja juhaiért. A régi magyar világban – nem átvitt értelemben – előfordult ilyesmi. Az 1860-as-70-es években történt ez a gyilkosság, az áldozat fia, az én református déd-öregapám, aki nagybajuszú, bő gatyás ember volt – a síremlékén lévő képen ma is így látszik –, ekkor már fölnőtt

emberként élt, s jóval később, 1917-ben halt meg.

Nagyapámra emlékszem még gyerekkoromból, nagyanyám – Kubik Katalin – is élt még születésemkor, de ő hamarosan, még eszmélésem előtt meghalt. Fiai elbeszéléséből tudom, igen vallásos aszszony volt, hívő katolikus. Nagyapám, aki már katolikus lett, első pénteken kocsival mindig bevittette magát a Gyón környéki tanyájukról a templomba, esténként pedig, amikor már mindenki lefeküdt, a petróleumlámpa fényénél a Bibliát és a szentek életét olvasta.

Fönnmaradt a régi időkbeli egy olyan fénykép, amelyen valamilyen ünnepi alkalommal együtt volt a család. Mind a tíz fiú fehér ingben áll a képen. Gondoljunk bele, nem volt kis munka ennyi emberre mosni abban az időben, s apám elmondása szerint, mert általában mások – alkalmi munkások, vendégek – is tartózkodtak a tanyán, annyit kellett sütni-főzni, hogy megtelt a fateknő a pogácsával.

Nagyszüleim tanyája három-négy kilométerre feküdt Gyóntól, romjaiban még ma is látható. Meg is maradt volna, csakhogy Táborfalván lőteret alakítottak ki, s akkor a viszonylag új – harmincéves tanyát – el kellett bontani. Utána még kijártunk oda, mert a mellette lévő földdarab megmaradt a család tulajdonában.

Egyik unokatestvérem ma a kiskunfélegyházi plébános, Talapka István. Az ő édesanyja meg az én apám első unokatestvérek, ennek megfelelően az ő nagyapja az én nagyapámnak édes testvére volt. Az ángyi – így mondják vidéken a nagybácsi feleségét; ha nem is közvetlenül nekem, hanem apámnak volt ángya – a kilencvenes évek elején, idős korában még elmondhatta, hogy az ő apósa az 1848-as szabadságharc előtt született.

Mifelénk természetes volt, hogy mindenkinek a nevéhez hozzátettük a rokonsági fok megjelölését, így a Mari ángyi, Rici ángyi megszólítást használtuk, nagybátyáimat pedig sosem bácsinak neveztem, hanem például úgy: Imre bátyja. Ebben a kellő tisztelet nyilvánult meg. Bevallom, kissé furcsa nekem, amikor az unokaöcsém telefonálnak, s így kezdik: szervusz, Balázs.

Elfogadom, változnak az idők, s velük a szokások is, de én a nagybátyáimat mindig a bátyja kifejezés kíséretében szólítottam meg. Szigorúan magáztam őket, mint ahogyan a szüleimet is mind a mai napig így szólítom meg. Már nem tudnék változtatni ezen. Ez az udvariassági forma semmiféle akadályt nem jelent a közvetlenségben, apámmal mindig nagyon jó kapcsolatban voltam és vagyok ma is; s miközben én továbbra is magázom, az unokák ugyanakkor tegezik.

Kifejezetten hagyományos paraszti modell volt ez a társas érintkezés, s eszembe jut, amint Csoóri Sándor leírja: Illyés Gyula följánlotta neki a tegezést. Erre Csoóri így válaszolt: ne haragudj, Gyula bátyám, én ezt nem tudom megtenni. Illyés pedig a következőképpen reagált: ez így a jó! Az én koromban, amikor *hozzád* hasonló korú fiatalember voltam, az ennyivel idősebb férfit én is szigorúan magáztam. – De Illyés tegezte Csoóri Sándort. S ez nem jelentett csendőrpertut. Hogy nézett volna ki, ha nagybátyáim később, amikor pap lettem, egyszerre magáztak volna. Tegeztek, úgy, mint egykor, gyermekként, én pedig továbbra is magáztam őket.

Sokszor bosszant, amikor ismert emberek, művészek beszélnek egykori kortársaikról, s úgy emlegetik őket, mint a játszótéri pajtásukat, pedig nem voltak azok, s az emlékezéshez sem illik a bizalmaskodó közvetlenség. A közelmúltból vett példával élve: miért nem fogalmazott úgy a megkérdezett: mondtam Sinkovits Imrének – nem pedig Imrusnak.

Mindez utal arra a szigorú, ámde sokkal lényegesebb, hogy pontos erkölcsi rendre, mely a vidéki paraszti környezetben uralkodott. Erősen éltek a hagyományok, nemcsak a viseletben, hanem a tisztességben is; mindenki ismert mindenkit, tisztában volt a rokonsági fokokkal, az ismerősi viszonyokkal, meghallgatták az öregeket, s a családi hagyomány munka közben, elbeszélés útján öröklődött.

Anyai ágon ugyanígy öröklődött a múlt, a maga törvényeivel. Emlékszem, sokszor visszatértem nagyanyámhoz, aki kétezerben, kilencvennégy éves korában halt meg, hogy a múltbéli események és családi kapcsolatok között eligazítson. Apáról fiúra, anyáról leányra örökítődött a múlt. A régi emberekben élt még a tisztelet saját múltjukkal szemben, s ez is megtartotta őket.

Nagybátyáim nem voltak különösebben vallásos emberek, nagyanyám ellenben igen. Nagyapám csak nagyobb ünnepeken járt el a templomba, a tanyán vasárnap is gondoskodni kellett az állatokról. Fiai azt mondták, ennek ellenére soha nem hallották káromkodni. Az állatokkal dolgozó embernél szerintem ez már a boldoggá avatás első foka. „Szavával nem vét erős férfi” – olvashatjuk Szent Jakab levelében.

Nagyapám talán négy osztályt végzett, nem többet, tudott írni, olvasni, számolni, s világot is látott, hiszen katonaként – mint már volt róla szó – Grazot és Bécsot is megjárta. Úgy magyarázta el odahaza, mekkora is az a Stephans-dóm, hogy egy négyökrös szekér meg tudna fordulni benne. Ez volt a hason-

lata, a maga világának a fogaknaival megragadható mértékegység.

Ezek az emberek nem voltak műveltek, de butának sem tekinthetők. Az élet bölcsessége vezette őket: tisztelet az öregek és egymás iránt, s mindvégig ápolták a kapcsolatokat. Mi már, sajnos, leginkább csak a temetésekre jövünk össze. Akkoriban megünnepeltük a névnapot, ám ez sosem jelentett dárídót, mint manapság láthatjuk, hogyan ünnepelnek.

Elmentünk nagyapámhoz, vagy az egyik nagybátyámnál jöttünk össze, az asztalra pogácsa, bor, esetleg kolbász került, az asszonyoknak és a gyerekeknek egy kis bukta. Ennyi. Mégis mindenki jól érezte magát, s a végén előkerült a danolás is – ahogy falun mondják.

Nagybátyáim muzikálisak voltak, többen játszottak közülük parasztszenekarban: trombitán, klarinétton. Az egyik nagybátyám kántorkodott is, miközben élte a paraszti életét. Szinte mindegyikük tudott citerázni, a tanyán azt is megtanulták. Amikor újmisémet után odahaza összejöttünk, a járókelők megálltak a ház előtt az utcán, mert olyan szépen énekeltek ezek az emberek.

A régi falusi lakodalmakban is a danolás és a csöndesebb időszakok váltogatták egymást. Ez mára eltűnt. Mostanában egy-két rokonom esküvője után ott maradtam a vacsorára is, s amikor kezdeményeztem a danolást, valaki figyelmeztetett: ne kezdjek rá, mert még azt hiszik, holmi mucaiaiak vagyunk. Ide jutottunk. S fölhangzott valami fülsiketítő zene.

Azt szoktam mondani, én még láttam a paraszti kultúra naplementéjét; hozzáteszem, a paraszti és a latin kultúra naplementéjét... ismerem azoknak az embereknek a mentalitását, ahogyan gondolkodtak... erről jut eszembe a következő...

Kinn kapáltunk a földeken, rekkenő hőségben, ekkor már gimnazista diák voltam. Rendkívül hosszú, nadrágszűj parcellák sorakoztak egymás mellett, tizennégy sorból állt három hold, ami azt jelentette, hogy egy sor legalább két kilométer hosszan nyúlt el. A harmadik-negyedik szomszédnak is könnyen át lehetett kiáltani. Éppen ekéztünk, s a nagy melegben csatakos lett a ló, mire az egyik parasztember megszólalt: – Ránk bámult a nap, szomszéd! – Ránk! – Izzad ez a ló. – Izzad. – Aliért nem lett pap, ülhetne az irodában...

Nem bántólag mondták ezt, nem ütni akartak egyet a lelkipásztoron, hanem tudomásul vették, annak akkor az a dolga, hogy az irodában üljön. Már megfordult a fejemben, hogy esetleg pap leszek, de nem olyan motívumok alapján, hogy akkor nem kell kapálnom meg kaszálnom.

Anyai ágon az emlékezet egy tót ágat is számon tart, de már elmagyarosodott tótokat. Édesanyámat Karlik Júliának hívják. Gyónón a tótok evangélikusok voltak, a reformátusok magyarok, a katolikusok pedig amolyan jöttmentek – így tartották számon. Anyai ágon kifejezetten magyar nevekkal is találkozunk: Budai Erzsébet, Mari Erzsébet – s a huszadik század fordulóján a parasztnál a névmagyarosítás nem volt divatban. Anyai nagyapám 1942-ben halt meg. Nagyanyám egyedül maradt a négy gyerekkel, s miután nem bírta a földekkel, újból férjhez ment, s abból a házasságból is született egy gyermek, így összesen öten voltak testvérek.

Ha már a front szoba került: valamennyi nagybátyám katonáskodott, valamennyien vissza is tértek, volt, aki leszerelt, mások rövidebb-hosszabb hadifogságot szenvedtek. Apám is katona volt, de végül elkerülte, hogy a második magyar hadsereggel a Don-kanyarhoz kerüljön. A sorozásnál kérdezték, kinek van négy gyereke, öt gyereke... az álljon ki. S akkor ő is jelentkezett, hogy van egy gondja. Mi gondja lehetne, hiszen legényember, mondták neki. Mire ő előadta: nyolc testvére szolgál a fronton, a kilencedik is katonai szolgálatot teljesít, egyedül ő maradt otthon idős apja mellett családfőnntartónak. Erre hazaküldtek, később mégis többször besorozták, a Muraközben, illetve Fölvidéken szolgált, de legalább a keleti fronttól megmenekült.

Nem egy olyan esetről hallottam, hogy a sorozásról még haza sem érkezett valaki, de már várta a SAS-behívó. Apám korosztályát vitték ki elsősorban, hiszen 1920-ban született. S akik mellőle a keleti frontra kerültek, szinte valamennyien meghaltak.

Nagybátyáimat az Isten őrizte, hogy mindannyian hazakerültek. Laci bátyám hosszú hadifogságot szenvedett a Szovjetunióban. Róla mondták: nyolcvan kiló volt, amikor kiment, harminchét, amikor hazatért, majdnem teljesen vakon. Ezek az emberek hamarabb, hatvan-hetvenéves korukban el is mentek, hiszen a kiállt szenvedéseket nem lehetett következmények nélkül elviselni.

A katonaságról, a fogságról, a háborúról sokféle anekdota keringett a családban. Mindig úgy határozták meg az elmúlt eseményeket: az oroszok előtt vagy az oroszok alatt történt-e. Nálunk sosem hangzott el, hogy „fölszabadulás”. Józan paraszti, nemzeti neveltetést kaptam. Odahaza mindig tudták az emberek, mi az igazság, a maguk módján adatták a nagypolitikát.

Így és ilyen környezetben nevelődtem. Nemcsak apámmal jártam dolgozni a földekre, hanem

nagyanyámékkal is. Amikor ott voltam náluk, így szóltak: „Gyere, megyünk Esőpusztára kapálni”. Nem parancsoltak nekem, félreérthető lenne, ha ezt mondanám, sokkal inkább természetes volt, hogy dolgozni megyünk. Máskor azért keltünk föl, mert a күnhálóban (a marhák rideg pásztortartására utal a kifejezés) megellett a tehén. A kocsit a lovakkal – mert nagyszülőimnek maradniuk kellett – rá merték bízni egy tizenhárom-tizennégy éves fiúra, hogy elmenjen vele egy másik határba. Vajon ma egy hasonló korú gyerekekre felelősséggel rá lehetne bízni hasonló feladatot?

A tehén ellátása általában az én dolgom volt. Telente délután háromkor, miután megérkezett a gulyából, megettettem, reggelente pedig kihajtottam. Volt olyan gulya, amely már hajnali öt órákor végigment a falun. S indulnom kellett, hajtani nekem is a tehenet a megadott gyülekezési helyre, nehogy közben elkóboroljon. A tsz-gulya fél hét körül hajtott. Két gulya volt ugyanis, a megmaradt magánparasztoké és a termelőszövetkezeté. Délután, amikor visszatért a gulya a faluba, mentem a tehénért, bevezettem az istállóba és bekötöttem. Húgom, aki közel nyolc évvel fiatalabb nálam, már kevésbé élt az állatok természetes közelségében.

Az akkori emberek sokkal természetesebben viszonyultak az állatokhoz, mint ma látjuk, hogyan bánnak sokan a macskákkal, kutyákkal és más állatokkal. A parasztemberek tudták, mi az állat helye és szerepe a világban. Budapesten ellenben azt látom, mennyire természetellenes, ahogyan fölöltöztetik a kutyákat, s a háziállatokat gyermek módjára dajkálják... Húsz évig éltem a fővárosban, tanúja voltam, amikor például egy hatalmas testű farkaskutyát panellakásban tartottak, más szóval kínoztak, s az ember ilyen lakásban nem tudott leülni anélkül, hogy csupa szőr ne legyen.

A parasztember szerette a jószágot, de normális viszonyban élt az állatokkal. Amikor eljött a disznóvágás ideje, azt a malackát, melyet egész évben megvakargatott, kedvezett neki, minden hisztérikus körítés nélkül vágta le: lefogtuk, a böllér pedig leszúrta.

Budapesten – és másutt is – talán több kutyát tartanak, mint amennyi a gyerekek száma. Sokan panaszkodnak, senkijük sincs, a kutya a leghűségesebb hozzájuk, de ha találkoznak egy másik emberrel, ahhoz nincs türelmük, hogy meghallgassák őt. S ez valami nagy érték elvesztésére mutat.

A falusi emberek vasárnap délután kiültek a ház elé, és beszélgettek. Megmustrálták, az utcán járók közül ki kinek a lánya, kinek a fia, beszélgettek erről-arról, s amikor elérkezett az etetés ideje, befejezték; az asszonyok esetleg elmentek litániára. Emberi kapcsolatok közt éltek. Mostanában a parasztember – ha még van ilyen – mit tesz? Kidolgozza magát, este pedig odaül a televízió elé.

Legutóbb az Úrnapi körmeneten, Baján, amikor láttam a melegben kókadozó fiatalokat, arra kértem a szülőket, a nyári szünetben adjanak fizikai munkát a gyerekeknek, mert különben olyanokká válnak, mint az üvegházi palánták: ha kikerülnek a napra, fél óra elteltével összeesnek.

Talán meglepő, de egy kastélyban születtem. Az ismert jogászprofesszor, alkotmánybíró, Zlinszky János édesapjának kastélyában. Ennek az épületnek a képe is itt függ kalocsai szobám falán.

Családom jó kapcsolatokat ápolt Zlinszkyékkel, akiknek uradalmuk volt Gyónon, gyümölcsüzemmel és ecetgyárral. Tehetősebb családnak számítottak, igen jószívű emberekként emlékezik rájuk mindenki. 1949-50-ben már nagy terhet jelentett egy kastély, melyet rövidesen államosítottak is. Gabonaraktár, később pedig iskola lett belőle.

Itt születtem, első két évemet itt éltem, természetesen ebből az időből nem maradtak emlékeim. Szüleim albérletben laktak a Zlinszky családnál. Egyébként mára mindketten – Zlinszky János alkotmányjogással – Dabas díszpolgárai lettünk.

Az udvaron még ököristállónk is volt; félíg földbevéajt kunyhóban tartottuk az állatokat Amikor a családban 1952-ben megürült az egyik ház – szokásos parasztporta, nádtetővel, földes konyhával –, odaköltöztünk, közben a szüleim építkezésbe kezdtek, sárból, ahogyan akkor szokásban volt és nevezték a vertfalat. Annyira értettek ehhez a fajta építkezéshez, hogy amikor a végén a falat lefaragták, az az kiegyenesítették, abba bele lehetett nézni, sehol nem görbült. Rendkívül gazdaságos az így épült ház: nyáron ugyanis hűvös, télen pedig őrzi a meleget.

1956 őszére, a forradalom napjaira készült el a családi otthon, s mind a mai napig ott lakunk. „Ott lakunk”, mondom, mert lélekben és emlékekben odatartozónak érzem és tudom magam. Két épület kapcsolódik a házhoz: az istálló és a csűr. Amikor már nem tartottunk nagy állatokat, szüleim ez utóbbit átalakították nyári konyhának és kamrának, később pedig garázst is toldották hozzá.

Szokás szerint kalákában építkeztek, legfőljebb csak a végén kértek meg egy ácsembert, hogy segítsen fölteni a tetőt.

Az állattartást azoknak, akik nem léptek be a téeszbe, részben engedélyezték, de volt rá példa, hogy apám az istállóban vágta le a disznót, nehogy tudomást szerezzen róla bárki is. Nem merte meg-

pörkölni, félt, hogy meggyullad az egész épület, ezért azután kopasztották. Ha pedig megszületett egy borjú, azzal igen kellett vigyázni, mert borjúvágásért börtönbüntetés járt. Ha télen ellett a tehén, akkor nem vették észre a gulyában, hogy vemhes, így nem tudtak róla; a borjút egy-két hónapig nevelték, majd megbízható, baráti körön belül kimérték a húsát.

Ugyanígy kellett eljárni a borral is. Nagypapának szépen termő szőlőse volt, s éjszakának idején a színben – mivel nekünk hivatalosan nem volt szőlőnk –, a kukoricaszárból összeállított kötegekbe, az úgynevezett szárkúpokba rejtették el a mustot, majd a bort. Ha bejelentették volna a termést, semmi boruk nem maradt volna, a parasztokat annyira kizsigerelték. Emlékszem, szüret után az éjszaka leple alatt hozták hozzánk letakart hordókban a két-három hektó szőlőlét.

A parasztember megtermelte, de el kellett rejtenie a saját borát, mert különben elvették – micsoda világ volt ez! Egy mai fiatal talán el sem tudja képzelni, hogy ilyesmi létezett, s hogy micsoda szégyenség járt ezzel együtt.

Új házunkban két évig petróleumlámpa világított, mert a falunak arra a részére még nem vezették be a villanyt. Petróleumlámpánál tanultam meg írni és olvasni, ettől kezdve tehénlegeltetés közben sokat olvastam. Hála Istennek, az egyik tanárom, aki egyúttal a falusi könyvtárosi tiszteletet is ellátta, mindig kézbe adta nekem az értékes könyveket. Negyedik-ötödik osztályos koromban már Gogolt és másokat olvastam. A legelő, ahová ki kellett hajtanom a tehenet, két-három kilométerre feküdt a falutól. De ha korábban jött meg a gulyából, vagy a tehénnek borja volt, a közelben még tovább kellett legeltetnem. Amikor még volt, a lóra is vigyáztam, könyvvvel a kezemben. Nem azért, hogy kihasználjam az időt – akkoriban még ismeretlen volt az efféle pragmatikus szemlélet –, hanem egyszerűen azért, hogy ne töltsöm hiába a délutánokat.

S a gyermekkor megmaradó emlékei a karácsonyok. Talán ezeknek az időknek a lelki hangulata is érződik azon írásomon, melyet jóval később vettem papírra:

Állandó karácsony című elbeszélésében Heinrich Böll egy olyan idős néniről emlékezik meg, aki rajongott a karácsonyfa díszítéséért. Nagy bánatára a háborús évek alatt nem állíthatott karácsonyfát, s amikor az első békeévben, az ünnepek múltával leszedték a díszeket a fáról, az asszony eszelős betegé lett. Csak úgy tudták gyógyítani, hogy újra meg újra karácsonyfát díszítettek föl neki, és minden este eljátszották a Szentestét. A családtagok sorra mind elmenekültek otthonról, és fogadott színészekkel énekelgették télen-nyáron a karácsonyi énekeket, de már ők is megunták.

A groteszk történet mögött nagy lélektani igazság rejtőzik. A karácsonyt egy évben egyszer lehet érzelmileg egy-két napra megélni, de a karácsony igazi mondanivalója egész évre szól. Egy történelmi időszak óta évszámításunk kiindulópontja Jézus születése. A mindenkori dátum naponta emlékeztet, hogy időszakításunk kezdetén az idő és az örökkévalóság találkozott, az örökkévaló Isten belépett történelmünkbe, és így még a nem hívő ember is kénytelen törékeny életét Őhöz mérni.

Miért lett az Isten emberré? – kérdezte Szent Anzelm. Válasza igaz volt, de egysíkú. Megváltóként jött közénk, hogy a bűn következményét orvosolja. A ferences teológus, Szent Bonaventura azt is tanítja, hogy Isten Fia akkor is megtestesült volna, ha az első emberpár nem követi el a bűnt, mert szolidáris akart lenni az emberrel, és az örök isteni szeretetet emberarcúvá transzformálta, így az Úr testet vett magára, hogy sorstársunk legyen, de emberi testében sem veszítette el az örökkévalóságot, hogy testünk elnyerhesse a halhatatlanságot.

A ma embere vallási téren is nagyon fontosnak tartja a tapasztalatot. Van-e karácsonyi tapasztalatunk? Arról manapság sokat hallunk, hogy a Pünkösöd személyessé válik a karizmatikus mozgalmakban, de azok is számat tudnak adni ilyen élményről, akik magukat nem tartják karizmatikusnak, mert sokszor olyan válaszokat adnak az őket kérdező embereknek, amelyeken maguk is csodálkoznak, és biztosra veszik, hogy a Szentlélek sugallta. A húsvéti tapasztalat sem ismeretlen előttünk. Mélyen hívő emberek hozzátartozóik halálakor meg vannak győződve arról, hogy nem veszítették el őket örökre. A karácsonyi tapasztalat ott van már minden szeretettel várt gyermek születésében, de szorosán kapcsolódhat a megtestesüléshez is. Jean Vanier, a Bárka Közösség megalapítója mondta el a következő történetet: egy tízenkét éves süket és vak kisfiút magához vett. Reggelente mindig megfürdette. Kicsiny és megtört testén keresztül került vele kapcsolatba. Addig az elmeosztályon nevelődött a gyermek, az anyja sem vállalta, és senki nem játszott vele. Mivel süket és vak volt, csak a testén keresztül, ápolás és simogatás által tudott vele érintkezni. Ezt mondta szó szerint: „Sok mindenre megtanított, hogy az ő teste és az enyém is a Szentlélek temploma. Meg kellett vele éreztetni, hogy az ő teste is fontos az Isten szívében. Ez az összetört gyermek engem gyógyított meg, saját emberségemről tanított, megtanított, hogy szeressem és ünnepeljem az életet.”

Elvezette őt a betlehemi gyermekhez, aki mint második isteni személy, a testté lett Ige. Ilyenformán lehet nekünk is tapasztalatunk a karácsony örömről, nem a mai divatos testkultusz ápolásával, hanem a fele-baráti szeretet olyan gyakorlásával, amiről a végítéleten kell majd számot adnunk: adtunk-e az éhezőknek, szomjazóknak, felruháztuk-e a rászorulókat, szállást kínáltunk-e a vándornak, és meglátogattuk-e a beteget vagy börtönben lévőket? A szeretet tettei a megtestesülés ünnepét is jelentik.

Ma sokat hallunk arról, hogy ezzel az ezredévvél véget ér a keresztény korszak. A Hal jegyéből átmegyünk a Vízöntőbe, és majd a keleti kultúra uralja a világot. A keresztény ókorban volt bátorsága az egyháznak ahhoz, hogy a pogány ünnepre, a Sol invictus, a legyőzhetetlen Nap ünnepére tegye a Karácsonyt, Krisztus Urunk születésének emlékünnepét. Ez jelkép is. Ahogy a hosszabbodó éjszakákat legyőzi a nap, úgy a szellemi, lelki sötétséget és a hitbeli homályt legyőzi a mi Örök Napunk, Jézus Krisztus. Csak meg ne fogyatkozzék a hitünk. Ezért minden olvasónak kívánom a karácsony csendes örömeivel, hogy hitének pislákoló mécsesét gyújtsa lángra az Igazi „Világosság, és mint a mágusok, kik látták csillagát, elmenjenek, és hódoljanak Neki.

Más alkalommal is visszatértem a karácsony gondolatához:

Bertold Brecht írja: „Karácsony hatása alól még az ateisták sem vonhatják ki magukat.” Vajon miért? Jézus születése nem mindenkinek jelenti azt, amit a keresztény hitvallás megfogalmaz, de minden jóakarátú embernek erkölcsi és kulturális érték a szeretet, a béke, az igaz emberség, ami szorosán kapcsolódik Jézus születéséhez. Az is elgondolkodtató, hogy az életükben nagyon ünnepelt hősöket, írókat, tudósokat, művészeket elfelejti a világ, de Jézusról csaknem mindenki tud, és az emberiség legnagyobbjai közé sorolja.

Honnét ez az állandóság? Az ember örök dolgokra is vágyik, a szeretet, a béke, a boldogság mind olyan valóságok, amelyek akkor igazak, ha nem múlnak el. Körülöttünk az elmúlt években struktúrák, társadalmi viszonyok változtak, és nem lettünk boldogabbá, de jobba sem, ami a tömegeket érintő szociális elszegényedéssel sem magyarázható. A viszonylagos jólét idején, a hetvenes-nyolcvanas években, amikor igen sok ajándékot kaptak a gyermekek, az ünnepek multával megkérdeztem őket hittanórán: minek örültek a legjobban? Többen azt válaszolták: együtt volt a családjuk, közösen játszottak. Miközben ezeket a sorokat írom, egy nagyon idős ember látogatott meg, aki elmondta, ajándékként azt kérte – haragban lévő – gyermekeitől, béküljenek meg egymással, mert semmi másnak nem tudna örülni.

A velünk született vágyat, a szeretet teljességét, megbecsülését ünnepeljük a karácsonyban. A keresztény ember hiszi, hogy a szeretet Istentől jön, a szeretet maga az Isten.

A nagy teológus, Karl Rahner így fejtegeti tovább ezt a gondolatot: „Úgy élni, szenvedni és meghalni, ahogyan Jézus tette, csak Isten tudott, de ahhoz, hogy ezt megtegye, emberré kellett lennie. Jézus azért jött közénk, hogy megmutassa, hogyan lehet teljes emberi életet élni, hogyan lehet igaz emberként szeretetből élni...”

Igaz emberként kellene nekünk is készülnünk az ünnepre. A reklámok hamis csillogása a fogyasztói társadalmak vásárlási ingerét kelti bennünk. A megélhetési gondokkal küszködőt szomorúvá teszi, mert ezeket nem veheti meg, a tehetősebbet kifárasztja a hajszoltság, amíg a „shop”-ok kínálatait végigjárja. A háziasszony otthonában süt-főz, takarít, és anélkül múlik el az ünnep, hogy csendben elgondolkozna, vagy valakivel mélyebben elbeszélgetne.

Nem csoda, ha a legtöbb ember legszívesebben abbahagyná ezt a nem őszinte ünneplést és az ajándékozási kampányt. A magányosok közül is sokan félve gondolnak rá, depresszió keríti hatalmába őket. Az ön-sajnálattól még szomorúbbá válnak.

Mi hát a teendőnk? Keressük meg karácsony igazi mondanivalóját. Ha a békét, mint a rend nyugalmát, megvalósítjuk, ha önmagunkkal is számot vetünk, és a tiszta lelkiismeretért mindent megteszünk, ha környezetünkben tudunk megbocsátani és bocsánatot kérni, ha az élet nagy kérdéseire nem a babonától, a horoszkóptól, hanem Istentől várjuk a választ, akkor megértjük, és valószínűleg meg is tapasztaljuk a boldogságot. A boldogságot, amit nehéz meghatározni, de mindenki keresi. Megértjük, hogy a boldogság nem egyenlő a jó közérzettel, nem megvásárolható, csak az igaz emberség és a jótettek jutalmaként ajándékba kapható lelkiállapot.

Lelkiállapot, mely állandóbb, mint az illanó karácsonyi hangulat.

Otthon akadt néhány könyvünk, ezért mondhatom, régtől kezdve olvasó ember vagyok. De apám is annak számított. Talán színész sincs, aki Petőfi annyi versét tudná fejből, mint ő. Elolvasta Hóman Bálint és Szekfű Gyula *A Magyar Nemzet Történetét* – ez már akkoriban volt, amikor vonattal Budapestre járt dolgozni.

Apám nemzedékére az ezerkilencszázharmincas évek közepén induló KALOT (Katolikus Agrárfjú-sági Legényegyletek Országos Társulata) nagy hatással volt. Kozár Gyula helybeli plébános fogta össze az értelmes parasztyerekeket. Sokszor másfélórás színelőadásokkal léptek föl, legföljebb a vezető színész jött le Pestről. A KALOT elvitte őket távolabbi vidékekre, hogy mást is lássanak, ne csak szűk környezetüket, könyvet adott a parasztfiatalok kezébe, koncertre jártak a Zeneakadémiára, megjelent körökben Kodály Zoltán és Bárdos Artúr, Bálint Sándor pedig előadást tartott. S ezek a fiatalok, a maguk fogékonyságával, rengeteget tanultak mindebből. Akik részt vehettek a KALOT-ban – hiszen a háború, s ami utána következett, rövidesen elsodorta ezt az igen értékes mozgalmat – nyitott szellemű emberekké váltak.

Bármennyire nehéz körülmények között, mégis tisztos szegénységben éltünk az ötvenes években. Rádiónk nem volt, közösen használtuk a kerékpárt, egyetlen mackónadrágomat pedig mindig kimosta édesanyám, soha nem kellett koszos, szakadozott ruhában járnom.

Friss hús akkor került az asztalra, ha vasárnapra esetleg levágtunk egy csirkét, vagy télidőben disznóvágáskor. Miután a hűtőgép ismeretlen volt faluhelyen, az emberek füstölt húst ettek, azt főzték a levesbe, vagy külön fogásként tálalták. A hentes drága volt, s nem is mindig lehetett kapni nála valamit, akkor is legföljebb fagyasztott húst.

A piaristáknál folytatódott az otthon megszokott takarékos életforma. Köztudott, hogy a piarista gimnázium – az engedélyezett néhány katolikus gimnáziumhoz hasonlóan – szerény anyagi körülmények között tartotta fenn magát. Reggelire bizony zsíros kenyeret és teát kaptunk, talán vasárnap volt egy kevés vaj. S egyszer egy évben, a rendalapító Kalazanci Szent József napján tettek elénk cigarettapapír vékonyságú szalámit reggelire.

Amikor kimentem a városba, meg kellett gondolnom, igyak-e egy pohár tejet. Volt egy kis zsebpénzem, amit otthonról kaptam, de nagyon be kellett osztanom.

A takarékos életformát máig őrzöm. Némelyek mondják is nekem, amikor nagyon megnézem, mire adok ki, azért van ez, mert így nőttem fel. De úgy gondolom, magammal szemben alkalmazhatom ezt az egyszerűséget. Mérgelődöm, ha a maradék étel nem kerül vissza a hűtőbe, hiszen legközelebb, vagy még azután is el lehet azt fogyasztani. Ha protokolláris eseményeken azt látom, kiszedik az ételt a tányérra, a végén pedig ott hagyják, igen szokott bántani.

Gépkocsivezetőt nem alkalmazok, talán takarékos alaptermészetem miatt sem. Előfordul, hogy valamely pap hagyatékából előkerül egy öltöny, és éppen az én méretem. Elhasználom, de ugyanígy továbbadom az én ruhatáramból is azt, amire nincs szükségem.

Korábban említettem, hogy fölmenőim között reformátusok és katolikusok egyaránt előfordultak. A reformátusokról azt szokták mondani, puritánabbul élnek, de akkoriban nálunk ez vallási hovatartozástól függetlenül mindenkire jellemző volt. A falut a következőképpen osztotta föl a népnyelv: ahol a reformátusok laktak, azt a részt Uzsoranegyednek, ahol a katolikusok, azt Tékozlónegyednek hívták. Említettem, a katolikusok egy része amolyan jött-ment ember volt, nem gyűjtötték annyira a pénzt, mint a református és evangélikus nagygazdák.

Az egyik százholdas nagygazda mindig rossz nadrágban járt, s kérdezték tőle: nem telik újra a száz holdból? Erre azt felelte: az anyag megvan, már csak meg kell varrni. Én a prédikációra szoktam alkalmazni ezt, amikor kérdik, mikor készülök föl: az anyag már megvan, csak meg kell varrni.

A puritánság ezzel együtt – utalva a protestáns etikára – valóban jellemezte a reformátusokat. Bizonyára vannak, akik ismerik a kálomista és a katolikus varjú esetét. A kálomista megeszi az egeret is, a katolikus ellenben nem. A kálomista pohár felénk kis pohár, legföljebb egy decis... de ezt egymásnak is megmondják, sértődés nélkül. Amikor együtt van a család, így ugratják a másikat: „Csak ilyen kálomista pohárból kínálsz a bort?”

A katolikusok nagyobb lelkűek voltak. De érdekes módon – Isten nevében évtizedek óta szüleim szedik össze az egyházadót a környező utcákban – azok a családok, amelyek vegyes vallásúak, több egyházadót fizetnek, ugyanis a reformátusoknál és az evangélikusoknál sokkal nagyobb a pénzfegyelem. Náluk többet kell adni az egyháznak. Tévedés lenne tehát azt állítani, mintha a protestánsok fősvények lennének. Az is igaz, ők nem járnak minden vasárnap templomba, mint a katolikusoknál szokás, akik ilyenkor perselypénzt adnak, s a végén nagyjából ugyanannyit adakoznak ők is.

Korábban, az én emlékezetemre visszamenő időkben, nem jelentkeztek vallási ellentétek katolikusok és reformátusok, illetve evangélikusok között, mert a kommunizmus mindenként egyaránt megnyomorított, ma pedig már ökumenikus időket élünk; akkor okozott a vallási különbség problémát, ha egy katolikus a református vagy az evangélikus templomban esküdt. Ezt nem vették jó néven a Bá-

bel családban.

A katolikusokat jöttmenteknek neveztem. Ennek helyes értelmezéséhez el kell mondanom a következőket: Gyón igen régi település, eredetileg nem is mostani helyén, hanem attól távolabb feküdt, de a török időkben elpusztult. A népi emlékezet a földrajzi elnevezésekkel őrzi ezt még. A török hódoltság után létesült a Gyón – Dabas – Sári települések sora, méghozzá a főúttól kissé beljebb. Ha valaki az ötös úton utazik, azt látja, Gyón és Dabas település megszűnik, majd egy idő után újra jelzik a táblák. Ennek az az oka, hogy az újratelepült falvak nem akartak a főútvonal, a hadak vonulásának útjába kerülni.

A dabasi református Halászok – katolikus águk is ismert – voltak a vidék földbirtokosai. Utána Békéscsaba környékéről betelepültek az evangélikusok, akik jobbadán még tót neveket viseltek. Áchim (Gyóni) Géza apja magyarosíthatta őket, s közben jöttek a katolikusok. A Zlinszkyek mellett egy másik ismert család, a Lindmayerek által kerültek oda. Nekik nagy szőlészetük volt, ahol sok embert alkalmaztak. Közben Gyónon az első világháború idején föllállították az első hadiárvaházat, melynek működtetését az enyhített regula szerint élő karmelita apácákra bízta. Ők Németországból és Belgiumból érkeztek, s idővel elmagyarosodtak. A környezetükben sokakat katolikussá tettek, főként azokat, akik – így mondta a népnyelv – a zárdánál dolgoztak. Az árвахáz szőlészetből, kiterjedt *gazdaságból* tartotta fenn magát. A falusi nép a karmelita apácák főnöknőjét nem Liebe Mutternak, hanem Liba Mutternak nevezte – de nem gúnyolódásból, hanem így állt a szájukra. A nővérek és az árвахáz egészen 1950-ig működött.

Gyón számára nagy ajándékot jelentett, hogy 1950 után az intézmény államosított formában ugyan, de szociális otthonként tovább működhetett. Mindenféle rendből érkeztek idős apácák, akik már kénytelenek voltak civilbe öltözni, így került oda egy lengyel származású nővér, Koszcienszky Laurentina. A húszas években már élt egy ideig Magyarországon, majd Németországban szolgált, a „hitleráj” alatt azonban menekülni kényszerült, miután megölték a testvérét. Születésem után négy évig nálunk lakott. Akkoriban hat hét szülési szabadság járt, édesanyámnak vissza kellett térnie a postára, s ez a nővér vigyázott rám. Nem tanult meg sosem tökéletesen magyarul, mindvégig infinitívusokban beszélt. Engem állítólag megpróbált németre tanítani, de azt mondtam: hagyjon békén ezzel, mert magyar gyerek vagyok *Később* visszakerült a szociális otthonba, s haláláig tartottuk vele a kapcsolatot. Már papnövendék voltam, amikor 1973-ban elhunyt.

Később lelki nevelődésemet egy másik apácára bízta – nem azzal a céllal, hogy pap legyek, hanem hogy imádkozzon értem. Igen érdekes neve volt: Antal Arzénka, eredetileg Anna keresztnévű. Ő is a gyóni temetőben nyugszik, s amikor kimegyünk az őshöz, ez a két apaca is mindig kap virágot. Egyikük sem beszélt rá a papságra, ugyanakkor sok mindenre megtanítottak.

Laurentínához kapcsolódik a következő történet. Akkor már gimnazista voltam, s a viharkabát szíjával tanított meg nyakkendőt kötni a kútágas ágán, mintha emberi nyak lenne. Egy intelligens embernek, magyarázta, tudnia kell nyakkendőt kötni. Apám sosem hordott ilyesmit, a parasztember ünnepi viselete a nyakig gombolt fehér ing volt.

A papsággal kapcsolatban Laurentina mindig hangsúlyozta: igen meg kell fontolni, mert engedelmességet követel. Szüleim sem beszéltek rá, sőt, majdnem megnehezteltek, amikor bejelentettem.

Később is visszajártam a szociális otthonba, mert élt ott egy nagy tudású jezsuita páter, Deák Bárdos Lénárd. Udvarosnak fogadták be az ötvenes évek elején. Amikor gyerekként láttam őt a szamaras kordén, azt gondoltam: én is pap leszek, de lovakat fogok hajtani.

Gimnazistaként és még később is gyakran bejártam *hozzá*. Akkor már megengedték neki, hogy misszezen. Sokat beszélgettem vele. Istenáldotta jó ember volt, a több mint száz apaca lelki vezetője, s nagyszerű érzéke volt ahhoz, hogy a különféle helyekről kényszerűen összekerült emberek között fönntartsa a békességet.

Később – ahogy az idők engedték – már kijárt a falusi templomba is besegíteni. 1985-ben elbontották a kápolnát, megszüntették a szociális otthont, Lénárd atyát pedig Hejccére helyezték. Én még nem láttam embert úgy bánkódni, mint amikor elpusztították a kápolnát. Maga szerelte le a tabernakulumot, nehogy valaki meggyalázza az oltáriszentséget. A rendszerváltás után visszaállították – immár ökumenikusként – a kápolnát, mert a szociális otthon ma már különböző felekezetű világiakat fogad. 2005. október 10-én pedig felszentelhettem a katolikus kápolnát.

A nővérek igen sokat tettek a falu katolizálása érdekében. A katolikusok korábban kisebbségben voltak – mára ez az arány megfordult. 1956-ot követően Keresztes Pál atyát, addigi plébánost elhelyezték a faluból, miután a forradalomban vállalt szerepéért összeverték és megkínózták. Utána egy

igen egyszerű, ám jó lelkű, igaz papi embert, egy visszahúzódo bácsikát helyeztek oda plébánosnak, aki mindentől félt. Semmit nem kezdeményezett a lelki élet terén sem, s talán képességei sem voltak meg hozzá. Az ő ideje alatt is kijártak a falusi templomba az apácák a nagy ünnepekkor. Annak ellenére, hogy sivárnak tűnt a katolikus élet a faluban, a liturgia szellemével – az apácák jóvoltából – mégis egybevágott. Ötvenen-hatvanan mindig voltak a templomban, akik ismerték a szertartás mentét, s imádkoztak, illetve válaszoltak a pap szavaira.

Az Úrnap körmenet különlegességnek számított. Már pap voltam, amikor még mindig trombita zenekar kísérte a körmenetet, amely zenekarban a reformátusok és evangélikusok is fújták a szentségi-, köztük Mária-énekeket. Másfél-két kilométer hosszan haladt a körmenet, érintve a szociális otthont, ahol külön áldást kaptak azok, akik már nem tudták koruknál vagy betegségüknel fogva elhagyni az épületet.

Gyerekkoromtól kezdve szomorúan láttam – anélkül, hogy az ökumené kifejezést hallottam volna –, hogy nincs rendjén a katolikusok, a reformátusok és az evangélikusok különállása. Egyedül az evangélikus Gyóni Géza emléknapiját ünnepelte közösen valamennyi felekezet.

Az ökumenével a nyolcvanas években kerültem szorosabb kapcsolatba. Gaisler Gyula lakásán, aki az Ökumenikus Baráti Társaság első elnöke volt, teadélután címén, a hatalom szempontjából még titokban jöttünk össze. Nívós társaság gyűlt össze ilyenkor, a későbbi rendszerváltás kiemelkedő alakjai közül többen megjelentek. Előadások hangzottak el, Gyökössi Endre, Hafenschér Károly és mások rendszeresen szerepeltek. Gaisler Gyula bácsi a Hősök tere mellett lakott, kiváló orvos volt, a rendszerváltást követően kapta meg a professzori címet, s a Pápai Akadémia tagjává is választották. Korábbi pályája 1956-os szerepvállalása miatt tört ketté. Feleségével – aki szintén orvos volt – áldozatos lelkű embereknek ismerte mindenki. Hatalmas, polgári lakásukat ajánlották föl a rendszeres találkozókra. A kor viszonyai miatt szigorúan, az angol klubok mintájára, ajánlásos módszerrel lehetett odakerülni.

Teát és süteményt szolgáltak föl, miközben az előadásokat hallgattuk. Később sajtószemlét is tartottunk, amikor pedig az egyesületek – 1989 őszétől – már szabadon alakulhattak, akkor bejegyeztük magunkat. Később folyóiratot is megjelentetett a társaság. Örültem, hogy az ökumené gondolatára nyitott protestáns papokkal találkozhattam ott.

Az a kérdés, mely szerint a magyar nemzeti érzést, illetve kultúrát a protestantizmus inkább képviselte a katolicizmusnál, nagyon összetett és árnyalt. Igen elnagyolt nézetekkel találkozunk ezzel kapcsolatban. Induljunk ki abból, hogy a magyar történelem első öt évszázadában kizárólag katolikus magyarok éltek. A mohácsi csataterén elesett a magyar katolikus püspöki kar szinte valamennyi tagja, köztük a kalocsai érsek is. Egyeden protestáns prédikátorról nem tudok, hogy ugyanez lett volna a sorsa. Mohács után földre kerültünk. Kultúrtörténetileg nagy szerencse, hogy akkoriban terjedt el a könyvnyomtatás, s a hódoltság idején is – ugyan korlátozottan, de – terjeszteni lehetett a megtartó, pozitív eszméket.

Az első magyar Biblia-fordítást nem Károli Gáspár adta ki. Korábban is születtek már részfordítások, s tudunk arról, hogy a budaszentlőrinci kolostorban működött Báthory László pálos szerzetes, aki elsőnek fordította le a teljes Bibliát magyar nyelvre, csakhogy a későbbiekben ez a munka megsemmisült.

A török szívesen támogatta a protestantizmust, mert az szemben állt a Habsburgokkal. Ők – való igaz – sokszor elnyomtak bennünket, de tartozunk annyival az igazságnak, hogy nélkülük nem üzhettük volna ki a törököt. A legyengült ország egymagában képtelen lett volna föllépni még a hanyatlóban lévő oszmán birodalom ellen is. Erre mondhatja valaki, ezen az áron újabb rabságba kerültünk, ami előidézte a Rákóczi-féle szabadságharcot. Igen ám, de ha a török továbbra is itt marad, Magyarország ma a szó valódi értelmében a Balkánhoz tartozna. Ugyanolyan állapotok uralkodnának, mint Koszovóban. S azt is látnunk kell, ha csak annyi igaz magyar érzelmű ember lenne, amennyi protestáns, akkor az egész történelmi Magyarországon csupán kétmillió magyar élne.

A nemzetfönntartók a katolikusok voltak, az által is, hogy vállalták a szapora gyermekáldást. A protestáns Ormánság – jól ismert – az egykézés miatt elnéptelenedett. Szoktam mondani, bár az ökumenikus kapcsolatokért felelős püspök vagyok, s őseim között reformátusok és evangélikusok egyaránt megtalálhatók, hagyjuk már az örökös sérelmek fölemlését. Ami fáj az egyik oldalon a gályarabok miatt, ugyanúgy fáj a másik oldalon: Thököly például huszonkét katolikus papot öletett meg. A híres tordai országgyűlés, mely vallási egyenlőséget hirdetett, két év múlva visszavonta a törvényt, sőt, záradékkal látta el: egyedül a katolikusok nem prédikálhatnak Erdélyben. A csíksomlyói búcsú

születésének egyik magyarázata, hogy a csiki medencében élő katolikusokat erőszakkal akarták áttéríteni.

Nem mondhatjuk azt sem, hogy a reformáció története gyöngybetűkkel van írva. Kérdezzük meg az unitáriusokat, hogyan vélekednek a reformátusokról? Hiszen Kálvin János égettette meg Szervét Mihályt... s azt is tudjuk, a reformáció idején számos magyar főurat a vagyonszerzés reménye vitt a reformátorok oldalára. Ott voltak a kolostorok, egyházi birtokok, melyek az ő kezükre kerültek. Ha valamely román vagy gót református templomról beszélnek, annak legalább első három évszázada katolikus.

Azt hinné az ember, hogy a református és evangélikus énekek ősmagyar gyökerűek. Erről szó sincs: svájci zsoltárok átültetése. Ősmagyar a *Csordapásztorok* meg az *Üdvözlégy, üdvösséges ostya...* Előbb születtek, minthogy protestánsok egyáltalán lettek volna.

A magyarságtudat és a magyarság megélése nem lehet senkinek, a protestánsoknak sem a kiváltsága. Gondoljunk Pázmány Péterre. Mit tett a magyar szellemért és nyelvért! Ugyanakkor elismerjük a protestantizmusnak a magyar nemzeti létért, a magyar nyelvért és kultúráéit tett valódi fáradozásait és küzdelmeit.

Az ökumenizmus szelleme megkívánja a békességszerzést, de megkívánja az igazság kimondását is. Szemünkre vetik, hogy magukra hagytuk a csángókat. Valóban, a papság annak idején áttért a protestáns hitre, s magára hagyta a népet. Mit tehetett Róma? Idegen nyelvű papokat küldött oda, ferenceseket, hogy valahogy életben tartsák a közösséget. Ha egyszer magukat színmagyarnak tartó katolikus lelkészek protestánsná váltak, ráadásul a katolikusokat még üldözték is, mit tehetett a világegyház?

A csángók ügyében sokan a katolikus egyházat hibáztatják ma is. De miért nem mentek oda katolikus tanítók? Hogyan lehet, hogy a gyerekeket az államhatalom „átállította” románra? Engem nem lehetett volna átállítani, mert olyan nevelést kaptam, hogy minden körülmények között magyar maradok. Másrészt, amikor a csángók bejönnek a székely részekre, sokszor ők kérik a román nyelvű misét. Mert mintegy ötvenezer lehetnek, akik még úgy-ahogy beszélnek a magyart.

Ezek a kérdések összetettek, s nem lehet bennük feketén-fehéren látni, még kevésbé ilyen módon ítélni.

Mindezzel együtt ökumenikus vagyok, szeretném az egységet, de az igazságot is szeretem. Ökumenikus gondolkodásomat jelzi alábbi írásom, illetve a Ravasz László református püspökről tartott megemlékezésem szövege is:

Ökumenikus tevékenység Magyarországon

Az ökumenikus mozgalomnak máig ható eseménye Magyarországon a Szentatya 1991. évi, református templomban tett látogatása, amikor megkoszorúzta a gályarabok emlékművét. Váratlan gyógyír volt a régóta fölemlgetett sebekre. Ennek is köszönhető, hogy ezek után a Keresztény Ökumenikus Baráti Társaság protestáns lelkészekkel együtt szintén megkoszorúzta a protestánsok által kivégzett kassai vértanúk oltárát Esztergomban.

Az ökumenikus tevékenység magától értetődően túlnyúlik a katolikus egyház tevékenységén. Ezért meg kell említenünk, hogy van egy Keresztény Ökumenikus Baráti Társaság, amely kapcsolatban áll a hasonló célokat szolgáló társaságokkal, s hidat képeznek a felekezetek között. Folyóiratot adnak ki, konferenciákat rendeznek és különböző felekezetű teológusok előadásokat tartanak.

Vannak Magyarországon ökumenikus általános iskolák, kollégiumok, Ökumenikus Szeretetszolgálat, Keresztény Orvosok Ökumenikus Társasága és Keresztény Ökumenikus Diákszövetség az Egyetemi Lelkészségek között. Taizé-i imatálálkozóokra rendszeresen mennek fiataljaink. Minden évben szinte mindenütt megtartják a keresztény egységért végzett imahetet. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia benyújtotta az Istentiszteleti Kongregációhoz a házasságkötés ökumenikus szövegének jóváhagyását. A megigazulással kapcsolatos katolikus-lutheránus közös nyilatkozat visszhangját és a Dominus Jesus nyilatkozat értelmezésének problematikáját az olasz nyelvű szöveg részletezi. Az újabb feszültségek ellenére kapcsolatunk a protestánsokkal általában véve korrekt maradt.

Ki volt Ravasz László minden magyar embernek?

Nem beszélek arról, hogy Ravasz László ki volt egyháza számára és a magyar reformátusságra nézve. Erre mások illetékesek. Én csak arról beszélhetek, hogy Ravasz László munkássága és élete mit jelent minden magyar embernek.

Filozófus volt, bár rendszert sohasem adott. Nagy, kollektív gondolkodó ő, akinek szellemében egybeolvadt az emberi gondolkodásnak minden ága. Ugy ölelte a keblére az emberiség örök gondolatait, bárhonnét jöttek, mint patriarcha az unokáit. Nem nézte, milyen a vendég hangja és keze; sátorá-

ban helyet adott nekik és megáldotta őket. Ezért filozófiája nagy szintézisekből áll. Gondolataiban mindenki ráismer önnön világnézetének egyik darabjára. Ezért van köze Ravaszhoz mindenkinek, akiben az emberi gondolkodás örök idealizmusának egy darabja él. Ezért benne ki lehet békülni, s kezet szoríthatnak ellenkező irányból érkező, egymásra nézve idegen vándorok is.

Ravasz – művész volt. Különösen vizuális művész, látó és formát teremtő ember. Akármennyire otthon volt az absztrakciók világában, szeretett leszállni azokba a mélységekbe, ahol a gondolatok szemléletekké válnak és testbe öltözködnek; mint Gábrriel arkangyal Tasso szeme láttára. Megtörténhet, hogy valaki nem hisz bennük, de nem lehet, hogy ne gyönyörködjék művében, melyben annyi az erő, hogy stílust teremtett, nyelvet formált és egy korszakra nyomta rá bélyegét. Minden művészet az emberi élet kitágulása és meggyarapodása, a dicsőségbe vont örök egyetemes élet. Ezért az ő művészetében mindenki saját életének darabjára ismer rá és megköszöni neki, hogy általa gazdagabb lett. Mindenkinek hitelezett, aki hozzá fordult, tehát mindenki adója.

Szellemét valami hatalmas prófétai pátosz hevítette, és az örökkévalóság szenvedélye lüktetett benne. Nem volt hideg csillag, merengő pásztortűz, enyhe holdvilág; égő, izzó protuberancia volt: „Egy láthatatlan lelki nap tüze csapott fel benne, világította meg az éjszakát, hevítette át az életet. Nemcsak a nagy hit embere volt, hanem a nagy cselekvések embere is. Életét áldozatul az oltárra tette és igehirdetésének harangzúgásán kívül örökre beszélni fog róla a megszegett kenyér, a letörölt könny és a meggyógyított seb néma bizonyágtétele.”

Ezeket a sorokat Ravasz László írta Prohászka Ottokár halálára. A két nagy géniusz rokonlélek volt. Amit Ravasz László Prohászka Ottokárban fölismer és értékelt, az benne is megvolt. Nem lehet méltóbb szavakkal megemlékezni róla szobrának avatásakor, mint amit ő írt. Szívből örülök annak, hogy a lakiteleki Panteon Ravasz László emlékével is gazdagodott. Isten áldását kívánom mindannyiukra a keresztény egység jegyében és a hazaszeretben.

A protestáns egyházak autokefál rendszerűek, azaz önigazgatásnak. Ezért velük nem lehet úgy egységre jutni, mint a katolikus egyházzal. Ha mi ugyanis legfelsőbb szinten aláírunk valamit, az valamennyi katolikust kötelezi, legyen az a megigazulás kérdése vagy az ökumenikus charta. Amikor a pápa rendelkezik, vagy amit a Hittani Kongregáció kimond, az a katolikus egyház egészére érvényes. A protestánsoknál azonban a püspökök eltérő joghatósággal bírnak. Láthattuk az önigazgatásból következő feszültségeket a reformátusoknál: Hegedűs Lóránd püspök leváltása kapcsán azért kellett Szabó István püspöknek Kecskeméten beiktatódnia, mert attól félt, hogy Hegedűs Lóránd hívei botrányt okoznak.

Az ökumené közeli példáival is találkozom. Az evangélikus és református lelkészek között előfordul, hogy valaki a katolikus Fokolare-mozgalom tagja. Más lelkészek részéről ugyanakkor erős begubódzás mutatkozik. Nyilván a katolikus papok között is előfordulnak eltérő megnyilvánulások.

Az ökumenét alulról sokan kezdeményezik, s ez biztató, ám végül is felső szinten kell megoldani.

A teológiai kérdések ma még elég éles különbséget mutatnak: a szentmisében az áldozatot, a papság szukcesszióját másként ítéljük meg, ami azt jelenti, milyen módon adjuk át a krisztusi tanúságot, s például miért nem fogadjuk el a nők papságát; mást vallunk az eucharisziáról, mint a reformátusok, bár az evangélikusok közel állnak hozzánk: ők az áldozat vétele pillanatában elfogadják Jézus Krisztus jelenlétét.

XVI. Benedek pápa – akit pedig korábban „páncélbíborosnak” tartottak – többször kijelentette, hogy kívánja az ökumenét, de nem elvtelenül. Szoktam említeni a protestáns lelkészeknek és püspököknek (érdekes, kezdetben elvetették a hierarchiát, mégis kialakult náluk), hogy ha megérjük az egységet, megköszönjük az Úrnak, hogy ezt nem adtuk olcsón. Igényesek voltunk, az ökumenét nem lehet a felekezetek közötti jó barátság kedvéért valamiféle eszköznek fölfogni. Ne azért hozunk áldozatot, hogy az egység minél hamarabb megvalósuljon, hanem akkor hoztunk áldozatot, ha megszületik az egység.

ESZMÉLÉS TÖRTÉNELMI HÁTTÉRREL

Szülőfalumat egységessé tette az 1945, majd pedig az 1956 utáni megpróbáltatás. 1956-ban, a forradalom leverése után röviddel, a faluban megölték a járási párttitkárt. Decemberben falugyűlést tartottak, melyen ő is részt vett. Szónoklatában azt igyekezett bizonygatni, milyen jó volt a Rákosi-rendszer, amit az ellenforradalmárok tettek tönkre; később szó szót követett, mire a párttitkár előrántotta pisztolyát, s két embert meglőtt. A falu népe erre üldözőbe vette, s amikor utolérték, egy egyete-

mista diák a nála lévő pisztollyal megölte.

Ennek annyiban voltam tanúja, hogy az óvodában, ahová ekkor jártam, nagy ribillió támadt a föl­nőttek között: „ölik a Bikszát”. (Bikszá Miklósnak hívták a párttitkárt. Egyébként később róla nevez­tek el az ország leghosszabb főútcáját: tizenegy-tizenkét kilométer hosszan húzódott, amikor Gyón és Sári bekapcsolásával létrehozták Dabas városát.)

Én, mint afféle kisgyerek, nézelődtem az utcán, majd hazamentem. Mondtam édesanyámnak, nagy csődület van, mire ő azonnal indult: „keressük meg apádat”, mert rosszat sejtett. Apám szerencsére a kovácsnál volt, majd együtt mentünk el oda, nem messze a házunktól, ahol a tömeget láttuk. A párttit­kár még ott feküdt, letakarva, csak a talpai lógtak ki a lepel alól. Nem akadt parasztember, aki elszállí­totta volna; azután megérkeztek az oroszok, ők vitték magukkal a holttestet. Arra is emlékszem, hogy másnap a kifolyt vérrel kevert földet ott túrták a malacok.

Bikszá Miklós felesége tíz ember akasztását kérte férje haláláért. Négyet valóban kivégeztek, erről tudok, másik harminc-nyolven embert pedig kegyetlenül összeverték, többen közülük egész életükre nyomorékok maradtak.

Az oroszok és az ávosok rövidesen megszállták a falut. Megjelenésükkel egyre inkább a rettegés lett úrrá. Találtak besúgót, aki egymás után adta az ötleteket, melyik házba menjenek. Mi is féltünk a rendőrruhás ávosoktól, a szomszédoknál húztuk meg magunkat, mégse legyünk egyedül, s ha elvisz­nek valakit, legalább a többiek tudjanak róla. Gyerekként belém ivódott: ha meghallottam ezt a szót, ávos, annyira megijedtem, hogy még a torkom is összeszorult. Hiszen láttam, a felnőttek is mennyire félnek.

Nem számított, valakinek volt-e köze a történetekhez vagy sem, a papot, a kántort, az állatorvost, akiket besúgtak, kegyetlenül összeverték. Hónapokig tartott ez a bosszúállási folyamat. A papot, a ko­rábban már említett Keresztes Pál atyát, miután megverték, orvos testvére egy időre „elrejtette” egy fertőző osztályon, hogy a további szenvedésektől így igyekezzen megmenteni őt.

A forradalom napjaiban lüktetett a falu. Emlékszem, a tanácsháza elé kiszórták a hivatalos irato­kat, s az egyik gyűlésen Keresztes Pál plébános is fölszólt. Ezt használták föl később ellene, a gyil­kosság után. Előfordult, hogy egy parasztembert, aki munka közben a vasvillára támaszkodva nézte, amint mások Bikszát üldözték, kegyetlenül összeverték, mert a besúgó szerint vasvillával bántalmazta a párttitkárt. Tudtuk, s ma is tudjuk, ki jelentgetett a falusiak közül az ávosoknak és az oroszoknak, akik éjszakánként megjelentek teherautókkal, és soha nem lehetett tudni, éppen kit hurcolnak el. Egyik nagybátyám is erre a sorsra jutott, kegyetlenül összeverték, eltörték a bordáit, majd pár hét múlva ki­engedték.

A szenvedettek között volt egy Hadházi nevezetű állatorvos is. Jóval később, amikor már lehetett, s tudtak is az emberek némileg viccelődni a történeteken, hogy így dolgozzák föl magukban a múltat, egymásra mutogattak, s kérdezték: téged is állatorvos gyógyított; ugyanis ő igyekezett egy-egy verés után a szerencsédének segítségére lenni a budapesti cellában.

A gyilkosságot egy politikai megjegyzése miatt az egyetemről kizárt helybéli fiú, Kövecses Ferenc követte el. Attól kezdve sorsüldözött lett, sehol nem kapott munkát, s amikor kitört a forradalom, a he­lyi események élére állt. Nem akart gyilkolni, sőt, törvényesen szeretett volna vizsgálatot folytatni, de amikor a párttitkár előrántotta a pisztolyát, s megsebesített két embert, elszabadultak az indulatok, s végül fejbe lőtte Bikszá Miklóst.

A gyilkosság után Kövecses otthon bujkált, az ávosok csákyákkal, vonyigókkal szurkálták meg a garádokat, az árkok alját, mert a besúgó ott látta őt. A gyóni plébános figyelmeztette: tűnjön el azon­nal, mert különben fölakasztják. Végül sikerült kimenekülnie az országból, de az a sofőr, aki kivitte a határra, tíz esztendő telt utána.

A forradalom idején megjelent a faluban egy bódorgó ferences pap, Gyegyinszky Feri bácsi, aki már az első világháború idején katonapapként szolgált. Szókimondó, öreg ferences barát volt. Sokat köszönhetek neki, mert öregapámat, aki nem volt gyakorló vallásos ember, ötven év után ő gyóntatta meg.

Keményen fogalmazott akkor is, amikor az ávosok házkutatást tartottak a plébánián. Keresztes Pál nem tartózkodott otthon, csak Feri bácsi, a plébános ugyanis, miután összeverték, a további megpró­báltatásoktól tartva elbujdokolt.

Ebből az időből emlékszem egy egyháztanácsi ülésre, melyre apám engem is magával vitt. Közben – mivel unatkoztam benn – elhagytam az épületet, s egyszer csak magam előtt láttam Keresztes atyát. Nem mert bemenni. Csodálkoztam: a plébános fél a saját plébániáján? Halkan magához hívott: „Gyere

csak, mondd, kik vannak bent?” Elsoroltam, akiket ismertem. Ő pedig belesett az ablakon, majd eltűnt.

Keresztes Pál rendkívül művelt ember volt, több ezer kötetes könyvtárral rendelkezett. Az ávósok minden házkutatás alkalmával sűrűn káromkodtak a könyvek láttán, mert valamennyit át kellett nézniük, nem rejtettek-e el azokban valamit. Volt neki egy avar korból származó koponyája, mely Pázmány Péter *Az isteni igazságra vezérlő kalauz* című könyvének feküdt. Amikor megjelentek az ávósok – s itt lép be a történetbe Gyegyinszky Ferenc –, rámutatott a koponyára, s azt mondta nekik: „ti is ilyenek lesztek, hiába vagytok most nagylegények”! Kis híja, hogy őt is meg nem verték. Abban a helyzetben rendkívüli bátorság kellett egy ilyen megjegyzéshez.

Nem híresült el annyira, de tulajdonképpen az 1956-os gyóni hasonló az 1948-as pócspetri esethez. A mi falunk lakossága is kénytelen volt hosszú ideig kollektív szenvedést elviselni.

1957 szeptemberében kezdtem meg általános iskolai tanulmányaimat. Az első iskolás évekről nem sok emlékem maradt. A tanterem olajos padlós helyiség volt, tanító nénim annak idején – világi tanárként – édesanyámat is tanította a zárdában.

A fiúk között mindig én voltam a legjobb tanuló. Jóval később hallottam két általános iskolás osztálytársamtól: nekem köszönhetik, hogy a nyolcadik osztályt nem kellett megismételniük. Ennek története a következő: egyik tanárom elküldött az igazgatóhoz, aki egyben a matematikát is tanította. Régi kántortanító volt az öreg Hegyesi, akinél az említett két osztálytársam éppen pótvizsgázott. Megmondtam, miért küldtek, mire az igazgató úr felszólított, várakozzam egy kicsit, s bement a szobájába, keresgélte valamit. Társaim közben ott kínlódtak a feladatokkal. Pillanatok alatt mindkettőjüknek megoldottam őket, s mire az igazgató úr visszatért, saját írásukkal benyújtották a megoldást. Hegyesi tanár úr előbb csodálkozott: megtáltosodtak ezek? – majd rájuk ripakodott: „Miért nem dolgoztatok ilyen jól egész évben! Hiszen tudtok ti!”

Később a fiúkból elismert szakmunkások lettek.

Édesapám Budapesten előbb a Kőbányai Gyógyszeráru Gyárban lett portás, majd a Hungária Vegyiművekben dolgozott négy évig. Innen azért jött el, mert aggódni kellett az egészségéért. Az ott gyártott Matador rovarirtó szerről kiderült, mennyire veszélyes az emberre. A gyárakba kényszerült parasztemberek jó része nem sokáig bírta a megváltozott körülményeket, különféle betegségek léptek föl náluk.

Később a Selyemszövőgyár bölcsődéjébe és óvodájába került, ahol mindenés lett: fűtött, rendben tartotta a kertet, elvégezte a kisebb kőműves munkákat, megjavította az elromlott csapokat. Huszonkét óvónő és dada között egyedüli férfiként igyekezett rábeszélni az óvónőket a mosdatlan beszéd kerülésére. „Mit tanulnak a gyerekek, ha ilyesmit hallanak?”

Akkoriban ment a televízióban a Szóljatok szép szavak verseny. Ennek a mondatnak a szellemében apám kezdeményezésére elhelyeztek egy perselyt, s akit rajtakaptak azon, hogy valami csúnyát mondott, annak fizetnie kellett. Az így összegyűlt összeget a legtisztább szájú dolgozó kapta meg hó végén. Leggyakrabban apám vehette át a néhány forintot, ez lett a borpénze, mire a nők háborogtak: az nem lehet, hogy soha nem kanyarítja el a mondatot. Apám pedig így válaszolt: „Kapjatok rajta, hogy trágár vagyok!” – mert sosem volt ez jellemző rá.

Az összegyűlt pénzből vett magának egy üveg bort. Nemegyszer előfordult – ekkor én már Budapesten, a Központi Hittudományi Akadémián tanultam és a Központi Szemináriumban laktam –, hogy vizsgák után vagy más alkalmakkor kimentem apám munkahelyére, Kispestre. Ilyenkor kivítem a szennyest, kérve, otthon mossák ki, s hogy megkérdezzem apámat, hogy vannak odahaza. Az üveg bor mellett elbeszélgettünk. A városon belül szabadon közlekedhetnünk, a városon kívüli eltávozáshoz kellett prefektusi engedélyt kérnünk.

Apám fél négykor kelt, s amikor tizenhatórázott, igen későn ért haza, de a másnapja szabad volt, s akkor ment ki a földre kapálni. Úgy mondták a reggeli indulásnál: a másodikkal utazik, mert az első vonat talán három órákor indult. A háztól két kilométerre fekszik az állomás, télen-nyáron kerékpárral hajtott ki oda, ahol letette a biciklit a megőrzőbe, s folszállt a vonatra, melyen télen gyakorta nem működött a fűtés. Ma már szinte elképzelhetetlenek azok a körülmények – de élni kellett.

Amikor tanítás után hazatértem, magától értetődő volt, hogy a házi feladat elvégzése mellett megegettem az állatokat, s ha még maradt valamennyi időm, kimehettem az utcára, focizni a többi gyerekkel.

Ilyen időbeli messzeségből már nehéz megmondani, ekkoriban milyen tervek, vágyak fogalmazódtak meg bennem a jövővel kapcsolatban. Szüleim azt akarták, hogy tovább tanuljak, s jó iskolába menjek, így kerültem a kecskeméti piaristákhoz. Már általános iskolás koromban nagyon szerettem a törté-

nelmet, s az a gondolat foglalkoztatott, hogy régész leszek. A gimnáziumban igen szigorú történelem-tanárom volt, Dobos Jenő, akinél kitüntetés számba ment jó jegyet kapni. Közben a magam előtt látott példák hatására döntöttem el érettségi előtt, hogy mégis inkább a papságot választom.

A történelem iránti vonzódás következtében ma is szívesen írok ehhez kapcsolódó beszédek:

Ezeréves Főegyházmegyénk ünnepére

Szent István király „tartományait 10 püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a többiek fejévé és felügyelőjévé tette. S mivel az okos fejedelem ismerte – a koronát hozó – Asztrik vallásosságát, őt a főpapi méltóság süvegével ékesítve kánoni választáson felmagasztalta, s a kalocsai püspökség méltóságát ráruházta.” így tudósít Hartvik püspök a kalocsai egyházmegye megalapításáról, melynek valószínűsített dátuma az Úr 1002-ik esztendeje. A déli szállásterületen létesült egyházmegye hamarosan érseki rangot kapott, már első főpapja személyében. Szokatlan módon az egyházmegyének két székhelye volt, Kalocsán és Bacsón, két székeskáptalannal, de közös védőszenttel, Szent Pállal.

Töretlenül fejlődött a kalocsai érseki tartomány, amely a középkorban hatalmas országrésznyi területet, Erdélyt, Bihart, Csanádot, Zágráb és Szerem püspökséget foglalta magába. Az egyháztartomány nemzetünk minden nagy pusztulását megszenvedte, és főpapjai jelképes alakjaivá váltak a tragédiáknak. Csák Ugrin érsek, a bácsi főesperessel az oldalán, a muhi csatában esett el, Tomori Pál a mohácsi csata vértanúja lett. Meg voltak győződve arról, hogy Magyarország védelme egyet jelent a kereszténység védelmével. A török hódoltság leghosszabb ideig ezt az egyházmegyét nyomorította, a főpapokat és a világi papokat elűzte, egyedül a ferences barátokat túrték meg. A pusztítás mértékét egyeden száraz adat is jól érzékelteti: a török hódoltság előtt az egyházmegyének háromszáz plébániája volt, és mindössze hét maradt a török kiűzése után. Erre az időre esett egyházmegyénknek sokféle nemzetiséggel való benépesülése, a menekülő délszlávok (bunyevácok, sokácok, horvátok, rácok és szerbek) és a betelepített németek, a csekély számban itt maradt magyarokkal együtt kezdték meg az egyházmegyés honalapítást, szép példáját adva a nemzetiségek békés együttélésének.

Amikor Kollonich Lipót kalocsai érsek, 1689-ben először jelent meg székvárosában, csak üszkös romokat talált. A volt királyi vár kápolnáját rendbe hozatta, és Szűz Mária tiszteletére misét mondott. Ezzel kezdte a főegyházmege újjáépítését. A hit adott erőt az akkori emberek fáradozásainak, és ennek az optimizmusnak lett emléke mai székesegyházunk, amelyik az előző három helyére épült. A lelkeség, a katolikus kultúra és művészet csodálatos kivirágzását hozta a barokk kor. A templomok, iskolák, szociális intézmények gombamód szaporodtak. Fölépült a méreteiben is impozáns érseki kastély, helyet adva a páratlan értékű könyvtárnak. E nagy ívű fejlődést a trianoni békediktátum törte ketté, amely az érsekség történetének legszomorúbb traumáját okozta. Nemcsak az érseki tartomány nagy része veszett el, hanem magának az egyházmegyének is kétharmada, papjaival, híveivel, épületeivel együtt.

És mégis, talpra állt a megcsontított egyházmegye, ahogyan a második világháború után is a mártírsorsú Grósz érsek vezetésével. A közelmúlt történetéhez tartozik: 1993-ban II. János Pál pápa újjászervezte a kalocsai egyházmegyét, kiegészítve a váci püspökségtől és a pécsi egyházmegyétől átvett területekkel.

Talán ez a legnagyobb tanulság történelmünkben, hogy mindig újra tudtak kezdeni őseink. A visszatekintés kötelez bennünket a hálára az isteni Gondviselés iránt. Szándékom ezért, hogy a kalocsai székesegyház tornyába a háborúba vitt harangok helyébe két új harangot öntetünk a jubileum tiszteletére. A kisebbiket Asztrik érsek emlékére, a nagyobbikat „Deo Gratias” elnevezéssel, hogy minden kondulásával hirdesse hálánkat az ezer évért.

A múltba nézés után előre is kell tekintenünk. A jubileumi év folytassa a lelki megújulást. A váci részekkel kiegészült régi egyházmegye mostantól kezdve tartson egységesített szentségimádást az év minden napján, a beosztott rend szerint. Az egyházmegyében minden nap imádjuk a köztünk lévő Urat.

Várday István kalocsai érsek (1457-1471) egy vizitáció alkalmával nem találta égve az örökmécses, és ezt így tette szóvá: „a mécses mindig égjen, mivel ebből nem kevés üdv forrásokozik”. Ma is megszívlelendő utasítás: égjen mindig hitünk és szeretetünk mécsese!

Folyamatos történetben élünk és mi is múlttá válunk. A keresztény ember józanságával Szűz Mária tanácsát kövessük, tegyük meg mindazt, amit Jézus mond. És az első kalocsai védőszentet, Szent Pált utánozva, minket is sürgessen Krisztus szeretete. Lesz-e még újabb ezer éve egyházmegyénknek? Nem tudjuk, de reméljük. A mi feladatunk a mai helytállás. Ebből sarjadjik ki a jövő. „Ha szent a gyökér, szentek lesznek az ágak is.” (Róm 11,16)

Odahaza minden vasárnap elindult a család misére. Anyám a kismisére, s utána sietett haza, ebédet főzni, mi pedig, többiek, a nagymisére. Ismét jó visszagondolni arra, amikor kántor nagybátyám helyett én ülhettem a harmónium billentyűihez.

A zongoraoktatást az iskola szervezte meg, s a kultúrház adott helyet ennek. A család – utaltam már erre is – muzikális volt, szüleim vettek valahonnét egy használt harmóniumot, odahaza azon is gyakorolgtam.

Az elsőáldozás után hétköznap is eljártam a templomba. Nyolcadikos koromig a hittanórák szigorúan az általános iskola épületében folytak. Volt olyan tanítóm, aki csúfolt bennünket a ministrálás miatt, olyasmiket mondott, nem szégyelljük magunkat, fiú létünkre szoknyában járunk, de az efféle kijelentéseket betudtuk annak, hogy munkásőr. A korábbi kántortanítók között akadt, aki bizonyítani akart az új rendszerben, később azonban, amikor már nem volt erre szükség, megenyhült.

Érdekes módon a gyóni általános iskolában néhány egyetemet végzett férfi tanár is tanított. Többen közülük – akkoriban így mondták – deklasszált elemként kerültek oda. 1964-től, amikor megnyílt a dabasi gimnázium, párhuzamosan tanítottak mindkét helyen.

A szexuális felvilágosítást – mint általában mások is – a nagyobbaktól kaptam meg. Ők mindent tudtak már, de mégsem voltak vásottak. Akkoriban még nem terjedt el a mai pornó divat, amikor már a második gyerekek is éjszakába nyúlva nézik a televízióban az erkölcsromboló filmeket. Emlékszem rá, valaki szerzett valahonnan egy olyan tollat, melyet megfordítva egy Ádám-kosztümben lévő hölgy tűnt elő. Egyik tanárunk meglátta, s csak annyit mondott: művelt ember nem tart magánál ilyet. A vallásra nem hivatkozhatott ez a tanár, de ilyen módon mégis hatott erkölcsi nevelése.

Nekem is, mint minden nyiladozó fiatalnak, voltak diákszerelmeim. Egyébként a lányok nagy barátjának számítottam, mert ők kissé lenézték a gyöngébben tanuló vagy lustább fiúkat. Szerettek engem, mert én velük egyívásúnak számítottam a tanulásban.

Az általános iskola elvégzése után, amikor a kecskeméti piarista gimnáziumba kerültem, elhagytam szülőfalumat, illetve azokat az osztálytársakat, akik addig a barátokat jelentették számomra.

A piarista iskola meghatározó volt számomra. Akkoriban még kizárólag szerzetes papok tanítottak, nehéz volt bejutni, színvonalas, nivós iskolaként tartották számon. Legalább ekkora jelentőségű volt a kollégium, ahol papi felügyelet mellett, határozott rendtartás szerint, szinte katonás fegyelemben éltünk. Ugyanakkor ez a rend és fegyelem nem volt embertelen. A négy év alatt nevelőink oldott, családias hangulatot teremtettek. Akkoriban már működött a hálóban a házi rádió, s elalvás előtt valamely élvezetes regény folytatásos olvasásával fejeztük be az estét, reggel pedig zene szólt.

A nagyobb diákok egyes tanárok, így Lukács László köré csoportosultak, aki akkor a kollégium igazgatója volt, s mindenféle problémát meg lehetett vele beszélni.

Nem úgy indultam a gimnáziumba, hogy pap leszek, de az ott látott példák és hatások alapján végül is érettségi előtt úgy döntöttem, egyházmegyés lelkipásztor leszek. A váci egyházmegyébe kértem felvételemet.

A szülői ház elhagyása – minden jó élmény ellenére – megrázkódtatással járt. Máig emlékezem, mekkora honvágyal járkáltam az udvaron az első időkben, sőt, az első tanévben. Utána már vágyódtam vissza az iskolába – mások is így voltak ezzel –, nyár végén jóleső érzéssel vonultam be a kollégiumba a többiek közé. Társaim általában hozzám hasonló társadalmi környezetből kerültek ki. A kecskeméti piarista gimnáziumba jobbra vidéki, túlnyomórészt paraszti származású gyerekek jártak; előfordult néhány középosztálybeli fiú is, de nem ez volt a jellemző.

Sok papi hivatás került ki az én időmben a gimnáziumból. Osztálytársaim közül kilencen lettünk papok, akikkel később is szoros kapcsolatban maradtam. De akiket nem szenteltek fel, azok közül is maradtak barátságok, egyik volt osztálytársammal itt Kalocsán rendszeresen találkozom. Ebből az időből származnak azok a barátságok, melyek a papság által még inkább megerősödtek.

Tanáraink között idősebbek és fiatalabbak egyaránt előfordultak. Osztályfőnökünk, Pázmándy György velünk kezdte tanári pályafutását, s mind a mai napig összetartja az egykori osztályt. A főosztályos rendekből a piaristák igyekeztek a legjobb tanárokat megszerezni, s ezért állíthatom, a szerzetes-tanárok krémje tanított Kecskeméten.

Amikor tizennégy évesen odakerültem, s reverendában láttam a tanárimat, legelőször a plébánosunk jutott eszembe róluk. Tudományos felkészültségük azonban hamarosan átformálta ezt a képet, s a gyerekek között mindig kialakul egyik-másik tanárral kapcsolatban valamiféle nimbusz: milyen hatalmas tudású, világlátott ember. Némely szerzetes élményeinek hallatára, aki eljutott Nyugatra, vagy a háború előtt bejárta Franciaországot és más országokat, bizony eltátottuk a szájunkat.

Tanáraim, annak ellenére, hogy időnként keménységet tanúsítottak, jóindulattal viseltettek irántunk. Keménységükben is volt valami, ami a szigor barátságossággal oldotta föl. Amikor elmentünk kirándulni, mintha más emberrel találkoztunk volna, mint aki föllépett a katedrára. Osztályfőnökünk leállt velünk focizni, mókázni; az órán azonban nem ismert pardont, így megtanultuk, hogy más az óra és más a barátság...

Fiatal a fiatalhoz vonzódik, ezért mi is a fiatalabb tanárokat kedveltük inkább, akikkel könnyebben szót értettünk; egy-egy film megtekintése után megbeszélhettük a látottakat, az akkori korjelenségeket, egyes újságcikkeket, s az ifjúkorból következő problémáinkkal is bátran fordulhattunk hozzájuk.

Az osztálykirándulásokat tanáraink körültekintően készítették elő: részletesen ismertették, hová megyünk, mit látunk ott – az akkoriban még újdonságnak számító diaképes vetítéssel bemutatták –, utólag pedig földolgoztuk a tapasztalatokat.

Lukács tanár úr már akkor is széles irodalmi kapcsolatokkal rendelkezett. Neki köszönhetően megfordult nálunk Rónay György, az akkor fiatal költő, Buda Ferenc és számos más kortárs író, de építészeket is hívott, s mindez szemnyitogató volt számunkra. Kimondatlanul is közvetítette: kommunista világ vesz ugyan körül bennünket, de létezik egy másik valóság is.

A kommunista világ kritikájának közvetlenebb formáival is találkoztunk a tanárok kiszólásaiból. Dobos Jenő kiválóan tanította a történelmet, rá igazán illet a kifejezés: pedagógus. Négy éven át úgy oktatta a történelmet, hogy ma sem kellene egyeden szavát sem visszavonnia. A második világháború tanítása során nem ejtette ki a „felszabadulás” szót, helyette a „háború vége” és hasonló kifejezéseket használt, s mi kihallottuk tanításából az igazságot.

Akkoriban még az egyházi iskolákban is kötelezően meg kellett emlékeznünk a nagy kommunista évfordulókról: március huszonegyedikéről, április negyedikéről, november hetedikéről. S amikor Dobos tanár úr került sorra, hogy elmondja az április negyedikéi ünnepi beszédet, a következőképpen járt el: kikérte a kecskeméti kórház naplóját, melyből kitűnt, a háború során melyik napon hány sebesültet fogadtak, mennyi volt a halottak száma. S amikor tényszerűen ismertette mindezt, csak annyit fűzött hozzá: ebből is látható, milyen szörnyű dolog a háború, s mit jelentett az embereknek, amikor befejeződtek a harcok. Semmi dicsőítés, semmi dicshimnusz.

A fölöttünk járó osztály diákjai – negyedikes korukban – 1968. október huszonharmadikán feketébe öltöztek, s elénekelték a Himnuszt. Egyetlen más szó nem hangzott el, csak nemzeti imádságunk. Volt azonban köztük egy beépített gyerek, egy tsz-elnök fia, aki tüntetőleg, látványosan kivonult ekkor az osztályból. Szerencsétlen tanár, akinek jelenlétében folyt a néma tüntetés, nem tehetett mást, az esetet jelentette az igazgatónak, ő pedig jobbnak látta, ha tájékoztatja a rendőrséget, ugyanis ha valaki tiltakozásként kivonult a tanteremből, biztos, hogy leadta az információt az osztályban történtekről, s elhallgatás esetén még nagyobb retorzió várt volna az iskolára.

Az eset kapcsán négy fiút távolítottak el az iskolából. A tanárok a kényszerű döntés után a fiúkkal négy szemközt közölték: butaságot követtek el, de ennek ellenére maradjanak kapcsolatban a tanárokkal, az iskolával, s bárhová kerüljenek is, igyekezzenek megállni a helyüket, ne törjön ketté az életük. S bár látszólag szigorúan viselkedtek, a négy gyerek tudomására hozták: az iskola, a több száz diák érdekében kénytelenek kizárni őket.

A négy fiú sorsa a későbbiekben többé-kevésbé rendeződött, volt, aki külföldre szökött közülük.

Fölvetődhet a kérdés: miért nem a szerzetesi életet választottam. Osztálytársaim, akikről már korábban tudni lehetett, hogy szemináriumba készülnek, egyházmegyei papi pályára mentek. Talán a fal-kaösztön húzott oda engem is. Később, a központi szemináriumban, a bencések erősen kapacitáltak, lépjek be közéjük. A szerzetességhez azonban nem éreztem hivatást. A világi papságot képzeltem el: a papot, aki valamely faluban ellátja a templomi szolgálatot, fölkeresi a híveket – ez állt hozzám közelebb, bár mindig szerettem a tanítást is.

Ha csak szerzetes-papság lett volna Magyarországon, valószínűleg annak jelentkezem, mint ahogyan nagyon sokan jelentkeztek egyházmegyesnek olyan szerzet hiányában, amely a kommunista hatalom miatt nem működhetett szabadon. Talán a szerzetességgel kapcsolatban a két egyetemtől is féltem: a teológiától és utána – vagy, mert ilyen gyakorlat is létezett, párhuzamosan – a tanári képesítés megszerzésétől.

Akkor még nem gondoltam, hogy valaha tanítani fogok, s tanulmányokat írok, többek között például *A „Jézus-kép” fejlődése az egyház kétezer éves életében* címmel:

A szó elsődleges, még inkább átvitt értelmében megpróbálom a címben foglalt témát összefoglalni. Nem lehet steril Jézus-képet magunk elé állítani, mert Ő számunkra nemcsak a történeti Názáreti

Jézus, hanem Krisztus, akinek neve egyben istenségének meg-vallása is. A kétezer év Jézus-képének összefoglalása Szent Tamás nyomán a teológia összefoglalását jelenti.

Arra vállalkozunk, hogy láthatóvá tegyük a Jézus Krisztusba vetett hit folyamatosságát kezdetektől napjainkig, nem a kutató távolságtartásával, hanem személyes elkötelezettséggel. Jóllehet az egyház kétezer éve alatt fejlődő Jézus-képét rajzoljuk meg, Ő azonban nem érthető az ószövetségi háttér nélkül. Jézus maga, az írások szerint feltárta (Lk 24,24) önazonosságát, ezért a Jézus-kép megformálásának alkotó eleme lett az Ószövetség. Itt csak utalhatunk rá, hogy Jézus mint Megváltó, új törvényt adó tanító, kiengesztelést, bűnbocsánatot adó főpap, a paruziakor ítélkező Krisztus, a kereszthalált tudatosan vállaló szenvedő Szolga, a Jó Pásztor, az Emberfia, az Ószövetség nélkül érthetetlen, sőt értelmetlen. Ennek ismeretében azonban megértjük, miért mondotta Jézus: „Vizsgáljátok az írásokat... azok tanúskodnak rólam.”

Nyilvános működése idején az apostolokban alakult ki róla az első kép: olyan, mint a többi ember, külsejében teljesen hasonló hozzájuk, családja nem előkelő, előzetes foglalkozása ács, rokonaival nincs különösebb jó viszonya, „elment az esze” – mondják (Mk 3,21). Ugyanakkor kezdetől kitűnt, hogy szellemében más, mint a korabeli rabbik, „mert úgy tanított, mint akinek hatalma van” (Mk 21,22). Tanítását csodák erősítették, és ahol csak megfordult, jót tett (ApCsel 10,38). Napi politikát nem űzött, a megszálló rómaiakat nem szidta, de a vallási-politikai vezetők kegyeit sem kereste, ellenkezőleg: szemükre vetette erkölcsi hibáikat. Velük szemben a bírósági tárgyalásán bátran viselkedett. Jézus szelleméről legtöbbször radikális „Hegyi beszéde” mond el, amelynek Ő maga a rejtett alanya. Az apostolok szemében a Jézus-kép még összetettebbé vált azáltal, hogy szolidáris volt az elesettekkel, a nyilvános bűnösöket nem kerülte, hanem megtérésre intette őket, és messze túllépett korának nőkről való felfogásán. Az egész néphez fordult, a szimpatizánsokból tanítványokat, majd azokból egy szűkebb apostoli csoportot választott. Mindenki iránt meghirdette a szeretetet, a botrányosnak tűnő ellenszereket is, voltak azonban néhányan, akiket kifejezetten kedvelt és barátságába fogadott. Követőinek kemény feltételeket szabott Isten Országának építésében, a kiválasztottaknak hatalmat adott, de ha kellett, keményen megróttá őket, még feltámadása után is (Mk 16,14). Apostolai megfigyelhették, hogy egészen eredeti Isten-tapasztalata van, feltétlen bizalommal fordul a Mennyei Atyához, „Abbához” és ebbe a gyermeki kapcsolatba vonja be őket is. A feltámadása utáni egyetemes missziós parancsával új oldaláról ismerték meg, mert nyilvános működése idején csak Izrael házának elvesztett juhainak küldte őket (Mt 10,6). Missziós parancsából is kitűnik, hogy Isten Országának nem kötődik határokhoz, népekhez, hanem az egyetemes Isten uralmát terjeszti ki.

Jézus nyilvános működése alatt politikai félreérthetősége miatt nem mondta önmagáról, hogy Ő a Messiás, ezt Péter állította róla (Mt 16,17). A főpap kérdő vallatására, tudniillik „Te vagy-e a Messiás, az élő Isten Fia?” „Én vagyok” felelte. Többször mondta viszont, hogy Ő az Emberfia, amely Dániel prófétánál az eljövendő messiás címe. Jézus szenvedéstörténete, halála bizonyítja, hogy áldozatvállalása tudatos volt, nem akaratlanul lett áldozattá. Pere igazolja, hogy elítélése, még ha politikai ürüggyel történt is, küldetéséhez kapcsolódott, amely a halálra adó főpapok szerint veszélyeztette szigorú mono-teizmusukat. Joggal állítjuk, ha ellenségei is megsejtették, hogy Ő messiás, a tanítványai hitték ezt, csak a szenvedés és a kereszt botránya láttán ingott meg bennük a korábbi meggyőződés. A Feltámadással való találkozás élesztette újjá hitüket, illetve tette teljessé és érthetővé Jézus földi életét.

Dogmatikai meghatározásaik az apostoloknak természetesen nem voltak a földi Jézus és a Feltámadott isteni és emberi természetének viszonyáról, de meg voltak győződve, hogy a keresztre feszített és feltámadott Jézus ugyanazon személy. Emlékeztek rá, hogy emberként járt közöttük. Férfi volt (ApCsel 2,23), és amit addig egyre mélyülő meggyőződéssel felfogtak róla, az igazolódott: Isten Úrrá és Messiássá tette, és Ő az Isten Fia (ApCsel 2,36). Így a két Jézus-kép, vagy még inkább a krisztológia, a földi Jézussal való találkozásból nőtt ki, amely a húsvéti megjelenésével elválaszthatatlanul teljes kinyilatkoztatást adott Róla.

Az evangéliumok is érzékeltetik, hogy alapvetően kétféle megközelítése Jézus kilétének (az üdv-történeti vonal a zsidó-arám hagyományban, a preegzisztenciából és megtestesülésből való kiindulás a hellén hagyományban) már az ősegyházban megvolt. Jézus megszólítása: a legrégebbi arám közösségekből származó Marán Atha – Jöjj el, Uram), és a hellén közösségek Küriosza a várakozást jelzik a fölmagasztalt Úrra. A jeruzsálemi közösségben – paradox módon, hiszen Jézus nem használta önmagára – a Messiás, majd görög változata a Krisztosz állandósult jelzője lett Jézusnak.

Az Isten-fia címet sajátosan keresztény módon kezdték értelmezni – ugyanis a zsidó liturgia is használta azokra, akik Isten egy-egy tulajdonságát utánozták –, de most már nem analóg módon, ha-

nem ontológiailag. János evangéliuma, Szent Pál levelei tanúsítják: „Ő, isteni mivoltában nem tartotta Istennel való egyenlőségét olyan dolognak, amihez feltétlenül ragaszkodják, inkább szolgálai alakot öltve kifosztotta önmagát, és hasonló lett az emberekhez.” (Fil 2,6)

Szent Pál Jézus-élményének, krisztológiájának központi gondolata Jézus halála és feltámadása, amely az üdvösség igazi eseménye. A legegyszisztenciálisabb tényé lett mindenki számára: Jézus Krisztus vétkeinkért kínhalált szenvedett, és megigazulásunkra feltámadt (Róm 4,25). Mivel az újszövetségi könyvek már a feltámadás fényében íródtak, ezért Jézus egész földi útját, sőt gyermekégtörténetét a „Jézus Krisztus az Úr” hitvallás alapozta meg, így Jézus egész története szotériológiai jelentést kapott. Az ember megváltását a bűnből, a halálból csak Isten tudja végbevinni, aki ugyanakkor teljesen belemerül sorsunkba. János evangéliuma Jézus Krisztus preegzisztens létéből indul ki, helyesebben a Logost, az Igét, aki megtestesült, az örök kezdetekhez viszi vissza (Jn 1,1).

Krisztus személyiségét az újszövetségi iratok is több oldalról közelítették meg, az utolsó János evangéliuma, amelynek szemlélete lett a mérce, az egészre jellemző alapképlet, amely egyszerre teocentrikus (per Christum itt Deum) és szotériológikus. Modell értékű, hogy a zsidó-arám kultúra krisztológiája (Jézus-képe) hogyan váltott át az I. század végére a hellenisztikus megközelítésbe, amely nemcsak alkalmazkodást jelentett, hanem Krisztus teljességének mélyebb ismeretét (Ef 4,13). Az egyre mélyebb, spekulatívabb Jézus Krisztusról alkotott hit a szemtanúk halálával alkalmat adott a tévtanításokra. A Jézus-kép ettől kezdve mindig krisztológiai kép is, ugyanakkor az igaz hit kísérő jelensége, vagy éppen szabatos megfogalmazásának kiváltója egy-egy eretnokség lett.

A kereszténység számára élethalálharcot jelentő gnosztikus áramlatok a legkülönbözőbb kultuszokat, kozmológiai rendszereket elegyítették – az ókori New Age-nek is mondhatnánk –, megadták az ősmintáit valamennyi lehetséges későbbi tévtanításnak. Jézus Krisztus emberségének tagadása, a doketizmus, helytelen viszonya isteni természetével, azaz a nesztorianizmus, a szentháromságbeli helye, az Atyaistenhez való viszonya, amelyet ilyen eretnokségek jelölnek mint a modalizmus, patipassionizmus, szubordinacionalizmus, adopcianizmus és az isteni természetét tagadó arianizmus végül is a keresztényüldözés utáni Niceai Zsinathoz vezettek 325-ben.

Amíg ezek a szellemi küzdelmek folytak a pietás világában a Jézus Krisztusról vallott hit képzőművészeti megjelenítései mutatják, mit jelentett az ókeresztény-kor embere számára. A katakombák falfestményei a Jó Pásztort, mint gondoskodót, bárányait legeltetőt, a kenyérszaporítást végzőt, a szamarai asszonnal beszélgetőt, a Lázárt feltámasztó Üdvözítőt mutatják. Megjelentek a metaforikus ábrázolások is, az önmagával másokat tápláló pelikánmadár vagy az áldozati bárány, a halált legyőző főnixmadár, illetve az örök élet szépségét jelképező páva.

A Niceai Zsinat döntő kijelentése így hangzik: „Hiszünk az egy Istenben, mindenható Atyában, az összes láthatók és láthatatlanok teremtőjében. És az egy Úrban, Jézus Krisztusban, az Isten Fiában, az Atyától egyszülöttként születettben, azaz az Atyának a szubsztanciájából, Isten az Istentől, világosság a világosságtól, igaz Isten az igaz Istentől született, nem teremtett, egylényegű az Atyával, általa teremtett minden, ami az égben és ami a földön van; aki értünk, emberekért és a mi üdvösségünkért leszállott és megtestesült, emberré lett, szenvedett és feltámadt a harmadik napon és felment a mennybe, el fog jönni ítélni élőket és holtakat.” (DS 125.)

Eszerint a preegzisztens Ige (Logos), Isten Fia, csak akkor adhat a világnak megváltást, halhatatlan életet, Istennel való közösséget, ha lényege szerint Ő maga is Isten. A zsinat a görög filozófia eszköztárát felhasználva nemcsak Jézus Krisztus személyét tisztázta, hanem a megváltásba vetett hitét is kifejezte, mert a bűnből csak Isten válthat meg bennünket. A Niceai Zsinat újabb problémákat vetett fel, ami abból is adódott, hogy az alapfogalmakat: uszia (lényeg), hüposztázisz (egyedi lényeg), személy (latin fordítása: substantia, szubszisztencia) nem használta következetesen. Ezt a feladatot a 381-es Konstantinápolyi Zsinat oldotta meg.

A legnehezebb válaszadás csak ezután jött arra a kérdésre, hogyan lehet Jézus Krisztus egész valójában Isten és ember, a kettő hogyan egyesül anélkül, hogy az egyik megrövidülne vagy feloldódna. Ezt a nehéz választ az antiochiai és alexandriai teológiai iskolák sem tudták megadni. A Chalkedoni Zsinatot megelőző 431-es Efezusi Zsinat krisztológiai megállapításai inkább Szűz Mária Theotokosz voltát emelték ki. A vele párhuzamosan kibontakozó monofizita eretnokség – amely szerint Jézus Krisztus emberi természetét magába olvasztotta isteni természete – szükségessé tette az ókor legnagyobb zsinatának Chalkedonban való 451-es összehívását, amely máig legfontosabb hittani definícióját fogalmazta meg Jézus Krisztusnak. „A Szentatyák nyomdokait követve mindnyájan egy szívvel-szájjal valljuk és tanítjuk, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus egy és ugyanaz a Fiú, ugyanő tökéletes az

istenségben és tökéletes az emberségben, ugyanő valóban Isten és valóban értelmes leiekből és testből álló ember, ugyanő, az Atyával egylényegű istensége szerint”, minden szempontból hasonló hozzánk, a bűnt kivéve (Zsid 4,15). „Aki az idő kezdete előtt az Atyától született istensége szerint, ugyanő született a végső kor napjaiban az Istenszülő Szűz Máriától embersége szerint, érettünk és a mi üdvösségünkért: egy és ugyanazon egyszülött Fiú Úr Krisztust kell vallani két természetben össze nem elegyítve, változhatatlanul, meg nem osztva és szétválaszthatatlanul, anélkül, hogy az egyesülés által a két természet különbözősége bármi módon eltűnnék, hanem inkább úgy, hogy mindkét természet sajátossága épségben maradjon, amelyek egy személlyé kapcsolódnak össze, nem tagozódik és nem osztódik két személyre, hanem egy és ugyanaz az egyszülött Fiú, Isten, Ige, Úr Jézus Krisztus, ahogy azelőtt a próféták róla szóltak, és ahogy minket maga Jézus Krisztus kioktatott, s az atyák a hitvallásban ránk hagyományoztak.” Az egyetlen hatalmas, tömör mondatnak „unió hüposztatika” a vezérszava, amely az egy és ugyanazt a Jézus Krisztust vallja meg két természetben (keveredés és elszakadás nélkül) egy személyben, azaz hüposztázisban.

Tény, hogy ez a dogma statikus, nem ismeri a történelmi dimenziót, de olyan keretet ad, amelyen belül kell megfogalmazódnia minden krisztológiai tanításnak, sőt, a misztikus tapasztalatok keresztény ismérve is egyben. Az ókeresztény, hellenisztikus krisztológiának még egy eretnekséget kellett helyreigazítania, amely Jézus Krisztus egyedén akarataát vallotta: ez a monothelétizmus. Éles szemmel észrevette Maximosz hitvalló: ha Jézusnak nem lett volna emberi akarata, akkor éppen ezt a képességet nem vette volna magára, amivel az ember Isten ellen lázadt, és így nem gyógyíthatta volna meg. Isten akarataát csak egy megigazult akarat tudja elfogadni. A III. Konstantinápolyi Zsinaton (680-681) a két akarat tanításával teljessé tették a Chalkedoni dogmát.

Érdekes e korszakkal kapcsolatban Jézus képzőművészeti megjelenítésére is gondolnunk. Jézus első portrészerű képe az ötödik század elejéről a római Santa Pudenziána-templomban látható. Az ábrázolásoknál mértékadó lett a legendából ismert edesszai Abgár király Medaliona. Amíg a ravennai mozaikon szakáll nélküli ifjúnak ábrázolják Jézust, a többi képen általánossá lett a szakállas megjelenítési mód, mert Ő az Atyának képmása (Zsid 1,3). (Az Atyát mindig ősz, a Fiút barna szakállal ábrázolják.) A Bizánci Birodalomban a Pantokrátor-ábrázolás lett általánossá, mert azoknak a császároknak, akik az egyház életében tevékeny szerepet játszottak, zsinatokat hívtak össze, zsinatokon elnököltek, nagyon jól megfelelt a világot uraló Krisztus képe. Jelképe is lett az ortodox teológiának. Ahogy az ikon-ábrázolásban szigorú szabályok kötötték a festőket (az arc arányai, a színek: a piros alsó ruha Jézus isteni természetét, a kék felső emberi természetét jelzi), úgy a teológia a már kialakult mély dogmatikájú liturgiával évezrednél is hosszabb időre megmervítette a Jézus Krisztusról szóló tanítást.

A népvándorlás évszázadai alatt az Európába beözönlő törzseknek Jézus Krisztusról vallott hite mindig függvénye volt annak, hogy milyen misszionáriusokkal találkoztak, így történhetett meg, hogy sokszor az ariánus hitet vették át. Kulturális szintkülönbségük, elmaradottságuk miatt ez a korszak nem tudta gazdagítani, de elérni sem a korábbi magas szintű krisztológiát.

Az ezredforduló után a nyugati, latin krisztológia lett a mozgalmasabb. Az üdvösség hiányát a bűnnel azonosították, ezért az üdvösségre való vágyódás középpontjába Jézus Krisztus szenvedése és halála került, amit önként vállalt engesztelő áldozatként értelmeztek. Ebben az időben jelennek meg a feszületábrázolások (tudomásunk szerint az elsőt a kölni dómban őrzik a IX. századból). Canterbury Szent Anselm satisfactio elmélete hosszú időre meghatározta a nyugati teológiát. Ez a teológiai aspektus egyaránt megfelelt a jogi gondolkodású germán népeknek, de a másik két monoteista vallással folytatott dialógusban is használható volt. Lényege e gondolatmenetnek, hogy az Isten szentségén esett sérelmet csak Jézus Krisztus tudta orvosolni és az ember bűn miatti tartozását kiegyenlíteni. Aki egyszerre közülünk való és Istennel egyenlő, az Istenember képes erre. Az Ő végtelen értékű életének önkéntes átadása váltságot ad azért, „ami az egész világ bűnöseinek tartozása volt, sőt még végtelenül többért is” (II. 18.). Ez a Jézus-esemény megközelítés szinte kizárólag Jézus halálára irányult, hatás-története óriási: a katolikus teológia enyhítve integrálta, és átvette a protestáns szótériológia is.

Talán a satisfactio elmélet egyoldalúsága váltotta ki a ferences teológusokból az „abszolút inkarnáció” elméletet, amelyet főként Duns Scotus képviselt, mely szerint Isten Fia akkor is emberré lett volna, ha az ember nem vétkezett volna. Tény, hogy a ferences áhítat nemcsak a Megfeszített felé fordul, hanem Jézus egész életét, a gyermek Jézust is különösen tisztelte. Assisi Szent Ferenc állította fel az első betlehemet.

Aquinói Szent Tamás, mint mindenben, így a krisztológiában is szintézist alkotott, kortársai közül ő ismerte a legjobban a görög és latin atyákat. Tamás krisztológiája teljesen teocentrikus, Isten a fősze-

replő, Krisztus csak „eszköz”, közvetítő; az Ő embersége az istenség eszköze. Szent Tamás az ágostoni gondolatokat is felhasználta, szotériológiájában Isten szeretete dominál, amely meghatározza Krisztus történelmi létét, és bennünket viszonszeretetre indít. Jézus Krisztus megváltó módon mindig úgy működik, hogy bennünket megnyit a hit és szeretet szabadságára.

Mindazonáltal a skolasztikus teológia krisztológiája nagyon elméleti volt az egyszerű nép számára, ezért a Jézus iránti közvetlen szeretet Szent Bernát nyomán élénk visszhangra talált.

A szenvedéstörténetek Jézusában nem a Satisfactort láttatták meg, hanem az emberrel szolidaritást vállaló Jézust (keresztutak).

A misztikusok, radikális krisztuskövetők (Szent Ferenc), vagy a devotio moderna mozgalom Krisztuskövetése közelebb hozta Jézust az egyszerű szerzetesekhez és elkötelezett hívekhez.

A humanizmus korában az ember, az egyes ember került a középpontba, ez a szellemi áramlat lett igazi háttere a reformációnak. (Nem a búcsúcédulák.) Az egyes ember ugyanakkor érezte a kiszolgáltatottságot a járványok, háborúk miatt, vele együtt felerősödött a bűntudata. Luther Márton csak kifejezte ezt a lelki szorongást, amikor feltette a kérdést: „Hogyan találom az irgalmas Istenre, ki bocsátja meg bűneimet?” Egészen szubjektív egzisztenciális módon, a hit által Jézus Krisztusban, a Megfeszítettben találta meg. Szent Anzelm teológiáját egzisztenciálissá tette, „számomra, számodra” a kulcsszavai. Krisztus engesztelő megváltónk, de csak akkor, ha az ember elismeri teljes bűnösségét, érdemtelenségét, akkor adja Isten az ember számára a megigazulást. Kálvin teológiája lényegesen nem változtatott a krisztológián, erőteljesebben hangsúlyozta ugyan Krisztus uralmát, amely azonban veszített erejéből az ember végső sorsát illetően, mert nála a predesztináció a kárhozatra is szól. (A katolikus teológiában csak a választottakra és az üdvösségre.)

Az újkor hatalmas társadalmi, szellemi, technikai változásai következtében a nyugati ember istenhitében megingott, és már nem elégedett meg a régi kérdésfeltevésekkel és válaszokkal a krisztológiában sem, amelyek igazak voltak, de hittani formulákká merevedtek. Nem véletlen, hogy a személyes Krisztus-kapcsolat felvirágozott a katolikus Jézus Szíve ájtatosságban, vagy a protestáns pietizmusban.

A racionalizmus előretörésével a kereszténységet csak mint morált fogadták el, ennek megfelelően gondolkodtak Jézusról – a polgári Krisztusról –, aki a legjobb pedagógus (Lessing), az emberek barátja (Kant), a polgári rend őre. A viktoriánus korban Jézust kezében lámpával ábrázolták, aki *vigyáz* és figyel az emberekre, mint az erkölcsi tökéletesség eszményképe. A Jézusképből mindent kiirtottak, ami ellentmondott a felvilágosodás szellemének. Ő csak a legkiválóbb ember lehetett. A szotériológiai, eszkatológiai küldetéstől megfosztott Jézus Krisztus csodái is természetes módon megmagyarázhatók. Egyre-másra születtek a Jézus életrajzok ebben a szellemben (Renan). Mindez azonban, szükségképpen kudarcot vallott, mert az evangéliumok nem életrajzok, hanem a Jó hír tanúi. Ebben az időben a Jézus-ábrázolások elvesztették szakralitásukat, hiánypótlásként megjelentek a szentimentális Jézusképek és a giccek konzumtermékei. A XX. században megtapasztalták a felvilágosodás és a racionalizmus zsákutcáját, és új módon közelítették meg Jézus Krisztus személyét, amelyeket e tanulmány keretében még csak summázni sem lehet. Egy-két jelentős jellemvonása e krisztológiáknak, hogy éles határvonalat húztak a történelmi Jézus és a hit Krisztusa között, és a Szentírást ennek szellemében mítosztalanították (Bultman). Új dimenziókat nyitott az embertudományok fejlődése és az az egzisztenciális és antropológiai tapasztalat, hogy az ember elidegenedett, szeretet-éhségére és a végső kérdésekre nem talál immanens módon választ. A protestáns teológusok, de Hans Urs von Balthazar is Isten választát Jézus Krisztusban találják meg, aki az Atya iránti radikális engedelmséggel járja az önkiüresítés útját a keresztig. A Karl Rahner-féle transcendentál antropológiai kiindulópont megmutatja a Krisztusesemény szükségképpeni előfeltételeit minden emberi egzisztenciában: minden konkrét emberi egzisztencia a végtelen Istenre irányul, minden ember egyedül az Ő megismerésében és szeretetében lesz igazán emberré. Ennek az egyetemes Istenre irányultságnak az Isten szabad elhatározásából történő tette: Jézus Krisztus megtestesülése. P. Teilhard de Chardin evolúciós kozmikus krisztológiája Krisztus egész világegyetemre kifejlődő jelentőségét dolgozza fel.

A különböző földrészekeken megszületőben vannak az inkulturált Jézus-értelmezések: Afrikában Jézus a főnök, az ős, Dél-Amerikában a szegényeket felszabadító forradalmár, Indiában a nagy guru, Kínában a Mennyei Ember, Japánban az úttá váló Tao. Ezzel párhuzamosan az adekvát művészi ábrázolások is megjelentek.

Ezt a szerzeágazó Jézus-képet még szakteológusoknak is nagyon nehéz áttekinteni, és ez azt bizonyítja, hogy még nem tudtuk felfogni az összes szentekkel, mi a szélesség és hosszúság, magasság és

mélység, nem ismertük meg Krisztus minden ismeretét felülmúló szeretetét, és nem teltünk be Isten egész teljességével (Ef 3,18).

Korábban, a papi hivatás kikristályosodása előtt – mint már említettem – a régészet vonzott, s természetesen a történelem is élénken foglalkoztatott. Egyházi gimnáziumból ezt a pályát azonban nem lehetett választani – numerus clausus működött –, hacsak nem egyházi vonalon, ahol a szerzetes papok elvégezheték az egyetemet, hogy így biztosítsák a mutatóba megmaradt nyolc katolikus gimnázium tanári karát. Világi pedagógusként nehezen tudtam volna megalkuvás nélkül működni.

A végleges döntést a papsággal kapcsolatban érettségi előtt hoztam meg. A gimnáziumi idő alatt nagymértékben formálódik az ember személyisége, nekem is sok minden megfordult a fejemben. Vannak, akik a papsággal kapcsolatban csodaszerű, pillanatnyi megvilágosodásról beszélnek, az én esetemben lassan alakult a hivatás: gondoltam ugyan rá, majd elhagytam ezt a gondolatot, sőt, meg kell vallanom, még világnézeti problémáim is jelentkeztek. Nem voltam olyan, aki gyerekként, majd a gimnáziumban is mindig töretlen lettem volna a hitemben.

A váci egyházmegyébe jelentkeztem tehát, ahová akkoriban Kecskemét és környéke is tartozott. A fővételt követően előbb az egri szemináriumba kerültem, majd rövidesen behívtak katonának, utána visszatértem Egerbe, majd később a Központi Szemináriumban folytattam tanulmányaimat és lelki főlkészülésemet.

Egy fiatal ember életében óhatatlanul előkerül a társ kapcsolat, a családalapítás gondolata, nem voltam kivétel ez alól én sem. Aki a papságra készül, annak számolnia kell azzal, hogy lemond erről. Ám még a szemináriumi évek alatt is alakulhat: vajon valóban képes valaki vállalni ezt az életet, vagy sem? A szemináriumi időszak illetékeseknél a keresés idejének is fölfogható. Azt szoktam mondani: a régi és a mai kispapot az különbözteti meg egymástól, hogy mi azért mentünk a szemináriumba, mert papok akartunk lenni, a maiak pedig azért választják a szemináriumot, hogy ott eldöntsék, mit is kezdjenek önmagukkal.

A mi választásunkat társadalmi tényezők is súlyosabbá tették. Ha valaki hezitált: majd a szemináriumi évek alatt eldönti, valóban pap akar-e lenni, s végül másként határozott, akkor csak megalkuvások árán érvényesülhetett humán pályán. Azt el tudom gondolni, hogy a volt szeminaristát egy-két év elteltével fölvegyék valamelyik műszaki főiskolára, de az, hogy valaki otthagya a szemináriumot, majd mondjuk magyar-történelem szakos tanárrá képezi magát, elképzelhetetlen volt. A megalkuvás, tudjuk, mit jelentett ebben a korban: valamiképpen együtt kellett működni a fennálló hatalommal.

A katonaság is hasonló próbatételnek számított. Engem nem kísértettek meg, de tudok róla, hogy kortársaim között akadt, akit katonaidő alatt megkeresett egy II/III-as ember, s azzal hitegette: ha kijelenti, nem megy vissza a szemináriumba, tehát föl hagyja a papi pályával, azonnal leszereltetik, s arra az egyetemre járhat, amelyikre akar. Ez csábító dolognak számított.

Amikor az én nemzedékem tagjai elhatározták, hogy a papságot választják, nem túlzás azt állítani, hogy komolyabbak voltak, határozottabbak a maiaknál; tudván, miféle nehézségekkel jár ez az életút.

Szüleim – utaltam rá – nemigen lelkendeztek, amikor eléjük tártam a papság gondolatát. Azon a hétvégén lakodalmat tartottak a rokonságban, egész éjszaka folyt a mulatság, a tánc, s ott is többen kérdezték, milyen pályára készülök. Édesanyám, amikor meghallotta, kissé csóválta a fejét: apádnak se fog tetszeni.

A legközelebbi szülői látogatás alkalmával apámmal is közöltem a döntésemet. Reakciója a következő volt: „Vagy békepap leszel, vagy lecsuknak”.

Akkoriban nem volt ez alaptalan megállapítás, hiszen néhány pap még mindig börtönben ült. Közéjük tartozott Tabódy István, akit még korábról ismertem, ministráltam is neki. Tabódy atya egyik paptársa, Fábián István, odahaza Gyónon kertszomszédunk volt. Tabódy István többször meglátogatta őt, amikor éppen szabadlábon volt. Szentképet is őrzök tőle: 1959. szeptember 14-én Bábel Balázsnak szép ministrálásért – aláírással.

Tudtam, hogy a hatvanas években ismét börtönbe került. 1972-es kiszabadulását követően apámmal együtt fölkerestem őt Kislángon, ahol akkor szolgált.

Visszatérve apám megjegyzésére: intelme nem volt alaptalan: vagy békepap leszek, vagy esetleg lecsuknak.

Az 1964. szeptemberi vatikáni-magyar részleges megállapodás csak azok számára tűnik eredménynek, valamiféle enyhülés kezdetének, akik szépre akarják festeni azt a kort. Akik valóban az egyházban éltek, tudják, mennyire megnyomorítottak bennünket. Leginkább a posztkommunisták állítják ma, hogy 1964-től már „minden rendben volt” az állam és az egyház kapcsolatában.

Hogy a valóság mennyire mást mutatott, jelzi: a szentelésre készült szentképekre szánt szentírási idézetet is előzetesen jóvá kellett hagyatni az Állami Egyházügyi Hivatalban. Többeknek primíciás szentképtervezetét néhány alkalommal visszadobták. A hittanórákat ellenőrizték, s ha olyan gyerek is részt vett azon, akit nem írtak be, első alkalommal elküldték a gyereket, a második alkalommal azonban már elvették a hitoktatói megbízatást.

Az ifjúsággal való foglalkozást kifejezetten tilalmazták. Szemléltetni sem volt szabad hittanórán. 1986-ban (!) az Állami Egyházügyi Hivatal embere nem engedte meg, hogy a plébánián tartsam a hittant, hanem a templomba utasított. Csak ma beszélnek puha diktatúráról – azok számára létezett ez, akik kiadták a szamizdat írásokat, s mégsem esett bántódásuk. Az egyházzal szemben nem létezett puha diktatúra. Jó lenne ezt végre történelmi elemzéssel is tisztázni.

Apám korábbi, papsággal kapcsolatos megjegyzésére visszatérve, karakterisztikus megfogalmazására akként válaszoltam: „apám, ezt választottam, majd csak lesz valahogy, a Jóisten segít”.

Többet azután nem beszéltek erről. Utólag örülök annak, hogy nem az volt az első reakciónk: kismiam, alig vártuk, hogy pap legyél, mert az olyan nagy megtiszteltetés.

Nem hoztam otthonról azt a lelki pressziót, amellyel némely fiatal esetében papnevelő koromban találkoztam: inkább a mama akart pap lenni.

NEM MEGHALNI, HANEM ÉLNI

A szemináriumba 1969 őszén léptem be, egykét hónappal később behívtak katonának. A teológiai tanulmányok nem jelentettek fölmentést alóla. A katonaság akkor még szigorú intézménynek számított, annál inkább, mert az 1968-as csehszlovákiai események után voltunk, amikor a kommunisták rettegettek amiatt, hogy esetleg visszatér 1956. A fegyveres erőket teljes készületben tartották, s miniket, papnövédeket „sajátos” helyekre küldtek. Én Bajára kerültem, s még csak azt sem mondhatom, hogy mostohább sors jutott nekem a többiekénél. Kiválasztottak harckocsizóknak, egyedül voltam az ezredben katolikus papnövédek, a többiek, a „teológusok”, ahogyan abban az időben mondták, a városban lévő másik laktanyában szolgáltak.

Századomban egyedül én érettségiztem, s ezért rám bízták az írni teendőket is. Azt is megtudtam, hogy írni „kinevezésem” előtt nyomoztak utánam szülőhelyemen, hogy megbízható vagyok-e ilyen feladatok ellátására. A katonák között szép számmal fordultak elő büntetett előéletűek, de tisztjeink között is akadtak ilyenek. Öt évvel korábban ugyanis a hely büntetőlaktanyaként szolgált.

Későbbi életem során, szolgálatot teljesítő lelkipásztorként – Kalocsán is van börtön – megismerem a fegyintézetek világát. Állíthatom, hogy az elítéltek mostani élete sokkal könnyebb és kényelmesebb, mint amilyen akkoriban a katonaelet volt.

Rendkívül mostoha körülmények között éltünk, szétverték a mosdónkat, fél évig még hideg víz sem folyt, tisztálkodni hetente talán egyszer lehetett, amikor a tíz kilométerre lévő másik laktanyába elvittek minket. Pedig állandóan olajosak lettünk a harckocsikban, olyannyira, hogy szinte olajmérgezést szenvedtem. Nem kaptunk új öltözetet, csak a leszerelés előtt. Amikor bevonultunk, mindenünk elnyűtt volt, s két számmal nagyobb bakancs került a lábamra... mostoha világ volt, a bánásmódról nem is beszélve.

A katonák és a tisztetek, illetve a tisztetek folyamatosan kegyetlenül káromkodtak. Arra kellett vigyáznom, hogy ilyen környezetben, a fizikai fáradtságtól és idegi megpróbáltatástól zaklatottan se káromkodjam vagy trágárkodjam. A mosdatlan beszéd ugyanis előbb-utóbb úgy válik ragadóssá, hogy nem is figyel föl rá az ember. Nem állítom, hogy tudatosságából káromkodtak ezek az emberek, hanem hiányos műveltségük, s az ideológia közvetítette durvaság alacsonyította le őket.

Akikkel közvetlen kapcsolatba kerültem, s így megismertek, azokkal nem volt semmiféle konfliktusom. Vonatkozik ez a sorkatonákra, de még a tisztekre is; akikkel például egy harckocsiban szolgáltam.

A századparancsnokom hithű kommunista volt. Ha valakinek meg akart bocsátani, annak gyarlóságáért vagy bűnéért, azt mondta, ezt még Lenin elvtárs is elkövette volna. Emberi tartás jellemezte, nem ivott mértéktelenül, szerette a családját, ami már nagy dolognak számított abban a körben. Ezzel az emberrel később, az 1990-es évek elején a Zrínyi Katonai Akadémián találkoztam, amikor a kispapokkal a Központi Szeminárium tatarozása miatt albérletben ott laktunk. Előbb én ismertem fel őt, majd ő is engem. Gondolta volna ezt valamikor, kérdezte, s kissé rezignáltan hozzátette: ilyen az élet.

Akik nem ismertek engem közelebbről, csak azt tudták rólam, papnövédek vagyok, azokban je-

lentkezett velem szemben az általános egyház- és papgyűlölet.

Az egyik politikai tiszt – ahogy mondani szokták – alulképzett ember volt, traktorosból avanszált tisztté, s velem visszatérően dialógust folytatott. Amikor bevonultunk, azonnal magához hívatott. Néze, mondta, maga most a népköztársaság katonája. Semmiféle Bibliát, kegyszert, rózsafüzért nem tartat magánál, templomba nem mehet. Most még büntetlenül ideadhatja, ha van ilyen... szóval megadta a regulát. Utána azonban mézes-mázás arcot vágott, s így folytatta: „De fogjunk össze, mert ezek egymás anyját szidják, s szeretnénk, ha a humánus terjedne, mindegy milyen ideológiából kiindulva.” Várszegi Asztrik bencés szerzetesnek, püspöknek, aki a másik alakulatnál töltötte ugyanakkor a szolgálati idejét, egyik találkozásunk alkalmával elmondtam, milyen egyenesen viselkedett ez a politikai tiszt. Ő figyelmeztetett: „Vigyázz, mert képmutatók ezek!”

Úgy is volt. Mintegy két héttel később kegyetlen káromkodást hallok az egyik körletből. Hát ez a katonatiszt volt. Ennyit jelentett számára a humánus...

Ugyanez a tiszt folyamatosan provokált: „Nem értem a papi cölibátust.” Mire így válaszoltam neki: „Órnagy elvtárs, olvasta Gorkij Anya című regényét?” Természetesen igennel válaszolt, még ha nem olvasta is. „Abban azt mondja az író, hogy Pávelnek nem szabad megnősülnie, hogy a mozgalom javára élhessen...”

Majd más alkalommal: „Nem értem a gyónást!” „Órnagy elvtárs, válaszoltam, az olyan, mint a marxista önkritika, azzal a különbséggel, hogy még bünbocsánatot is kapunk.”

De milyen az élet. Nemrégiben jelent meg az *Isten országa* című könyvem, amelynek bemutatásakor sokan dedikációt kértek tőlem... mintha legalábbis valami nagy író lennék. Egymás után írtam az ajánló sorokat, akiknek a nevére kérték. Egyszerre csak megálltam – a politikai tisztnek ritka hangzású neve volt –, s megkérdeztem: nem volt önnek rokona ekkor és ekkor egy politikai tiszt Baján? De igen, válaszolta az illető, a nagybátyám. Már meghalt.

A nagybátyja eltiltott engem minden vallásos megnyilvánulástól, unokaöccse pedig dedikáltatta velem az *Isten országa* című könyvet. Bizony, Isten útjai...

Az a századparancsnok, aki Lenint tartotta eszményi embernek, a Zrínyi Katonai Akadémián – amikor a kispapokkal oda költöztünk – meg kellett, hogy élje: Lenin képét leszedték a falakról, s a kápolnaként szolgáló terem falára pedig fölkerült a kereszt. Azok értették és élték ezt meg *igazán*, akik átélői voltak ezekben az években a nagy váltásnak.

Az első olajválság előtti időkben folyamatosan gyakorlatoztunk, nem kellett 'takarékoskodni, olajjal mostuk le a tankokat. Az említett olajmérgezést ettől kaptam, mert a folyadék munka közben óhatatlanul rám ömlött; nem volt másik nadrágom, egy hétig kénytelen voltam abban járni. Télen-nyáron gyakorlatoztunk, éleslövészetben vettünk részt, mert a szocialista hatalom rendkívüli módon félt az imperialistáktól.

A harcokban mindenféle posztot betöltöttem: voltam töltő, irányzó, vezettem is a harcjárművet, s néha, amikor a főnököm nem volt jelen, a parancsnoki posztot is be kellett töltenem. Amikor véget ért egy gyakorlat, bevonultunk a laktanyába, szétszedtük a tankokat, lezsiroztuk, leolajoztuk őket, s kezdődött minden előlről; hol a Bakonyban, hol Somogyban, máskor szülőföldem tájékán, Tatárszentgyörgyön. Ilyenkor nagy csábítást jelentett, hogy „ellőgjak”, hiszen Gyón ott volt a szomszédban. Óreg katonakoromban már „kicseleztem” őket. Ha valami kellett a táborba, mondtam, majd én hozok, s a beszerző út ürügyén hazamentem.

Érdekes módon nem álmodom azokkal az időkkel – gyerekkorommal szoktam álmodni, múltamnak ezzel a szakaszával azonban nem, annak ellenére, hogy egynémely testi nyavalyámat ekkor szedtem össze. Télvíz idején, hóban, sárban feküdtünk a tank alatt, mert alulról is le kellett olajozni, aminek egyébként semmi értelme nem volt. Az aljpáncélzat és a talaj közötti szűk félméteres résben, egy száz dzsekiben húztuk-vontuk magunkat, mellettünk az olajosvödörrel. Télen pedig le kellett meszelnünk – a meszet valamelyik tanyáról „szereztük be” –, hogy az ellenség ne vegye észre a harcocsit a hóban. Kukoricalevelekkel kentük rá a meszet. A kitolásnak és az ostobaságnak mindenféle formáját megtapasztaltam ott.

A harcocsizóknál igen nagy súlyokat kell emelgetni. Ötven kilónál kezdődik a legkönnyebb mozgatható eszköz. Amikor két löszerral rátették a lábát a hátamra, *száztíz* kilót nyomott. Harcocsizónak általában a tömzsi bányász és traktoros gyerekeket választották, akik ezt elbírták. Nekem, annak ellenére, hogy nem voltam gyenge fizikumú, eléggé megterhelő volt.

Huszonnégy hónapot szolgáltam, honvédként szereltem le. A végén adtak volna őrzetetői vagy tizedesi rangot, de kibújtam alóla, mondván, nem értek én ehhez annyira... az egyetemi előfelvételsek

tizenegy hónap után legalább őrmesterek lettek.

Az írkokoskodás azt jelentette, hogy a harcokosi-szolgálat mellett naponta egy-két órát papírmunkával foglalatostkodtam. Némi előnyöm származott ebből. Ehhez tudni kell, hogy az írkok adja ki a szabadságos levelet. A hadseregben mindennapos volt a lopás: zoknit, gatyát, derékszíjat... ha leburom, hogy nincs meg minden felszerelésem, kellemetlen lett volna – bár benne van a Szentírásban, hogy senki sem katonáskodik a maga költségén –, ezért megbeszéltem a szolgálatvezetővel, s szabadságos papírját többször átírtam eltávozásra, így mindig maradt neki szabadságos ideje. Ennek fejében pótolta a tőlem ellopott létszükségleti dolgokat.

Az egyik tiszt, amikor mínusz húsz fokban kint gyakorlatoztunk, s a katonák pálinkát „szereztek” a tanyákról, s az ital hatása már látszott rajtuk, behívatott, és így fordult hozzám: „nézze, maga katolikus papnövendék, nem szabad hazudnia”, mondjam meg, ki hozta be a pálinkát. Azt válaszoltam: „Nem szabad hazudnunk, de az is benne van a katolikus morálisban, hogy adott esetben az igazat sem kell megmondanunk, ha nagyobb erkölcsi kár származna belőle.”

Ez a tiszt volt egyébként az, aki egy alkalommal, amikor valahol harcokosi-állást ástunk, a következőket mondta: örüljön Babel honvéd, mert a kalocsai érsek volt birtokát áshatja. S amikor püspökké szenteltek, a szentelés végén elmondtam: régóta dolgozom már ebben az egyházmegyében...

A szemináriumban a katonaságot megelőző két hónapban megtanítottak bennünket az elmélkedés alapvető módszereire. Amikor beosztottak őrségbe, a csöndes magányban igyekeztem elmélkedni. Később, egy év után, beszereztem Kempis Tamás könyvét, a *Krisztus-követését*, s hozzájutottam egy, valamely szekta által kiadott *János-evangéliumhoz*. Elrejtettem őket a zsebemben, amikor pedig úgynevezett rovincsolás volt – minden holmink ellenőrző számbavétele –, sapkám belsejébe, a zsebkendőm alá helyeztem, úgyhogy nem vették észre. Az olajfoltos Kempis-könyvet mind a mai napig őrzöm.

A laktanyának mintegy százötletes könyvtárában elsősorban harci- és kommunista irodalmat tartottak, de megbújt egy olyan című könyv is: *Itália virágoskertje*. Amikor megvették, bizonyára azt gondolták, kertészeti mű. Valójában Assisi Szent Ferenc és Sienai Szent Katalin levelezését tartalmazta. Minduntalan kikölcönöztem a könyvtárból, amelybe valamely katona előttem beleírta: ilyen nagy marhaságot még nem olvasott... Ez volt az egyetlen vallásos, mélyebb gondolatokat tartalmazó kötet.

Templomba – a szolgálati szabályzat szerint – természetesen nem járhattam. Ezt úgy oldottam meg, hogy a barátok templománál, bár közvetlenül mellettük ott voltak az oroszok, az esti órákban egy óvatlan pillanatban besurrantam a sekrestyébe, s ott meghúzva magam, részt vehettem a szentmisén. A Fő téren lévő templomnak túlságosan látható volt a bejárata, a laktanya közelében lévő templomnak úgyszintén. A plébániára még úgy-ahogy be lehetett „slisszolni” időnként.

A gyakorlótérre odalátszott a templom tornya. S hogy erőt gyűjtsék, mindig a keresztet néztem...

A katonaság idején soha nem inogtam meg hivatásomat illetően. A harcokosizóknál időről időre előfordultak balesetek. Én is elszenvedtem kisebb sérüléseket, de olyan súlyos esetek is előfordultak, hogy a katonát le kellett százalékolni. Halálos baleset is történt. Az egyik katona éppen mászott ki a harcokosiból, amikor a másik jármű csöve arra fordult, s úgy találta fejen, hogy azonnal meghalt. Öngyilkosságot is elkövetett az egyik elkeseredett katona.

Meg voltam győződve arról – bár nem vagyok különösebben ügyes ember –, hogy nagyobb baj nélkül megúszom a két évet. Megúszom, mert Isten azt akarja, hogy pap legyek. Bennem élt a belső bizonyosság, annak ellenére, hogy a szemináriumból papi előjáróim közül senki nem látogathatott meg. Néha írtak levelet: karácsonyra és húsvétra. Szüleim eljöttek az eskütelre, egyébként nem jött hozzám senki.

Más laktanyák esetében – és főként a későbbi években – előfordult, hogy kimenők alkalmával a papnövendékeket várták, behívták őket valamely presszóba, ahol az egyházmegye küldöttje beszélgethetett velük.

Ez volt a pillanatnyi jelen, ám az embernek – ha olykor nehéz is – túl kell tekintenie ezen, hogy mélyebben megértse a maga és a közösség sorsát. Most, hogy felidéztem: a laktanyából erőt gyűjteni a templom tornyára tekintettem, eszembe jut a *Kereszténység a magyarság életében* című írásom, melyet a 2000. jubileumi évben írtam:

A millennium évében számos megemlékezés méltatja a kereszténység és magyarság összefonódását nemzetünk életében. Most csak arra vállalkozhatunk, hogy főbb vonásaiban mutassunk rá, mit jelentett, milyen megtartó erőt, egy nép életében a krisztianizálódás. 1896-ban Vaszary Kolos hercegprímás lapidáris tömörséggel így fogalmazta meg: a kard megszerezte, a kereszt megtartotta a hazát.

Elméletek kaleidoszkópja a honfoglalás történetisége. Kezdve attól, hogy a sumeroktól száрма-

zunk, finnugorokkal, törökökkel voltunk együtt, Belső-Ázsiából, Mongóliából jöttünk, Attila utódai vagyunk, amit a múlt században is sokan vallottak. Kölcsény írta a Himnuszban: „Őseinket felhozád / Kárpát szent bérce, / Általad nyert szép hazát / Bendegúznak vére”. Bendegúz Attila atyja volt. Ismeretes László Gyula kettős honfoglalás-elmélete, miszerint a hatszáz évesekben megjelentünk már a Kárpát-medencében, majd háromszáz év múlva Árpád vezetésével újabb honfoglalók jöttek. Némelyek szerint menekültünk a besenyő támadás elől, Etelközből. Mások szerint tudatos megtervezéssel foglaltuk el mai hazánkat. Tény, hogy a IX. század végén, 895/96 tájékán itt voltunk, mintegy 250-500 000 fő nemzetséggel, s akkor ez hatalmas népcsoportnak számított. Ennek tudatában kalandoztak, s lettek zsoldosok az Ibériai-félszigeten is a magyar harcosok. A kereszténységgel már a vándorlás idején megismerkedtünk, Ázsiában annak nesztóriánus formájával, Bizáncban az ortodoxiával, de találkozhattak elődeink az iszlámmal a török törzsek között, sőt, a zsidó vallást is megismerhették a kazárok szövetségeseiként.

A magyar nép nem volt vallástalan, legrégebbi szavaink: Isten, lélek, menny a legősibb időkre mutatnak vissza, csupán a kereszténység szakszavait vettük át az itt talált szláv népektől és a latin hittérítőktől. A kezdeti találkozás a kereszténységgel még nagyon felületes volt, a pogányságból a kijózanító fordulatot a 955-ös augsburgi vereség hozta, amelynek emlékére a nyugati kereszténység augusztus 10-én Szent Lőrinc napját fogadalmi ünnepként üli. Taksony beszüntette a nyugati kalandozást, ezután kezdődött az igazi honfoglalás. Európában topográfiailag bent voltunk, szelleme szerint a beilleszkedés azután következett. Ehhez először Gézának érdekében történő krisztianizálása kellett, majd Szent István királynak tudatos, személyesen is megélt keresztény hitelesítése. Nem ünnepelehetnénk ezeréves államiségünket, ha ő nem keresi az értékek Európáját és nem lett volna „apostoli” királya népünknek.

A cluny mozgalom újraevangelizáló hatása üdvösen hatott megtérítésünkre. Szent István királyunk levelezésben állt a mozgalom vezetőjével, Szent Odiló-val. Amit átvettünk, nem Nagy Konstantin, hanem Nagy Károly államrendszere volt. Nagy Károly sokat olvasta Szent Ágoston: *Isten városa, Civitas Dei* című művét, és ezt adaptálta a korabeli Európára. Bár Szent Ágoston az állam feladatát is meghatározta, inkább az ószövetségi erkölcsöz, mint az evangélium eszményéhez igazította. „Sikerresnek mondjuk azokat, akik igazságosan uralkodtak, akik nem voltak felfuvalkodottak, akik saját hatalmukat Isten uralmának kiterjesztésére használták. A bosszúállásban késlekedők tudnak felejteni, csak akkor állnak bosszút, ha az állam igazgatásának és megvédésének érdeke kívánja. A bocsánatot nem a gonoszság büntetlenül hagyására használják, hanem a javítás reményében gyakorolják.” Ezt az eszmét vette át a kormányzásban Szent István király. Vehetett-e volna mást a „*Treuga Dei*” idején? A magyar nép akkor dogmatikában, szentségtanban keresztény volt, erkölcsstanában ószövetségi alapon állt.

Bibliafordításunk ebből az időből nem maradt fenn, de részleteket minden bizonnyal lefordítottak a nép nyelvére a *Szentírásból* már ebben az időben is. Szent István király első törvénykönyvének 19. fejezetében azt olvashatjuk, hogy azokat, akik mormolnak és beszélnek a mise ideje alatt, ahelyett, hogy hallgatnák „a szent leckéket”, meg kell büntetni. Ha gyermekekről van szó, azokat még testileg is fenyíteni kell. A „szent leckékre” való utalás a *Szentírás* perikópáit jelenti. Az 1114-ben tartott esztergomi zsinat többek közt ezt a határozatot hozta: „Minden vasárnapon a nagy egyházakban Evangélium, levelek és hittételek magyaráztassanak a népnek. A kisebbekben pedig a hittételek és a *Mi-atyánk*.”

Elsőként megmaradt magyar nyelvű nyelvemlékeink az 1192 körül keletkezett *Halotti beszéd* (Genezis) és a 13. századból való első magyar versünk, az *Ómagyar Mária-siralom János evangéliumának* (Jn 8,12; Jn 19,24) és a *Zsidókhöz írt levél* (Zsid 7,26; Zsid 9,14) egy-egy gondolatának fölhasználásával íródott. A nagy pusztulások után megmaradt csekély számú freskó a Biblia pauperumok jó példái magyar földön.

A szerzetesek közül és a kiemelkedően hitvalló emberek sorából sokan jutottak el az újszövetségi morál magaslataira. Érdemes megjegyezni, hogy a boldogokat is beleértve az Árpád-háznak van legtöbb szentje, harmincon felül.

A latin kereszténységhez való kötődés magyarságunk szempontjából fontos. Szabad legyen egy irodalmi példázattal ezt megvilágítani. Marái Sándor jegyzi le a *Föld, föld* című önéletrajzi emlékezésében: 1945 elején valószínűleg Szentendrén tartózkodott, amikor a bejövő orosz csapatok tisztjeit a város szerb pópái teljes egyházi díszben, mint testvéreket köszöntötték. Ekkor ezt írja: „Egy nép irtózatos magányban, társtalanságban, a világ népei között már eltűnt volna a szláv olvasztótégelyben, ha

országalapító István királyunk ezer év előtt nem II. Szilveszter pápától kér hittérítő papokat és koronázási jelvényeket, hanem attól a Bizánctól, amelyet a szláv jelleg akkor is áthatott...” S hogy ez nem fikció, bizonyítja a bolgárok példája, akik a szláv népek tengerében a kereszténység fölvétele után nyelvet cseréltek. A régi magyar világból talán a pentaton dallamvilág maradt volna ránk, de az sem bizonyos.

A latin kereszténység választása a nyugat-európai szellemiséghez kötött bennünket, a humanizmus, a reneszánsz, a reformáció, a felvilágosodás, végső soron a jogállamiság és a demokrácia csak ezen a felén alakult ki Európának, ahogy azt néhai Antall miniszterelnök egy nagy ívű előadásában elmondta: „Választ kell adni korunk nagy kérdéseire”.

Szent István király olyan jó alapokra helyezte országát, hogy az kibírt ezer évet. Egyetlenegy nép sem dicsekedhet környezetünkben ezeréves államisággal. A Szent István halála utáni Vata-féle pogánylázadás sem tudta visszavezetni a népet a pogányságba, vértanúi születtek az új kereszténységnek: Gellért, Bőd, Beszteréd és sokan mások. A lázadást nem kellett szétverni, megszűnt magától. A következő évszázadokra vonatkozóan egyöntetűen megállapíthatjuk, hogy amikor virágzott az egyház, virágzott az ország is. Szent László idején nyerte el a történelmi Magyarország a későbbi formáját, s ő volt az, aki 1092-ben összehívta a Szabolcsi Zsinatot, megújította a papok életét, kijelölte az ünnepeket, megszilárdította a rendet és a tulajdonviszonyokat az országban. Ennek következtében a tatárjárásig hazánk Európa egyik legerősebb államává vált. Nincs időnk taglalni a tatárjárás szörnyű pusztítását megelőző magyar bűnöket.

Tény, hogy a magyar nemesség kárörvendve várta IV. Béla kudarcát. Csak arra nem gondoltak, hogy ez is az ország hatvan százalékos pusztulásával jár. Egy bajor szerzetes ezt írta krónikájában: Magyarország 350 évi főnnállás után megsemmisült.

Az újrakezdés a keresztény hit erejéből történt, a fogadalomból följánlott Szent Margit nemzetünk áldozati báránya. A világról lemondó aszkéta szerzetes sorsfordítója lett országunknak, mert a tatárok pusztítása után a IV. Béla és fia, V István közti polgárháború a magyarság maradékát is elpusztította volna. Ő volt, aki kibékítette az apát és a fiút, s ezért lehetett IV Béla második honalapítónk.

A Mohács előtti helyzet kísértetiesen hasonlított a tatárjárás előtti időkre, amikor az ország főurai egymással szemben állva csekély esélyét sem adták meg annak, hogy föltartóztassák a török világhatalmat. Mondhatjuk, hogy a pápa és a katolikus hierarchia viselte legjobban szíven az ország sorsát. A vesztes mohácsi csata után, amelyben két érsek és öt püspök maradt holtan a csatatéren – a nádor legfőbb gondjának tartotta, hogy menekülésekor kifossa a pécsi káptalant. A török elleni harcot legjobbaink, például Zrínyi Miklós, a keresztény hit védelmének is tartották; ezért is, csodálatos módon, a magyarság keresztény hitét meg tudta tartani, míg a balkáni népek iszlám hitre tértek. Balassi Bálint Lengyelországba menekülve az ismert, szép versével vett búcsút hazájától: „Ó én édes hazám, te szép Magyarország, ki kereszténységnek viseled pajzsát...” A töröktől meghódított területeken a protestánsok lett magyarok a *Bibliából* merítettek vigaszt. Akkorra már – megmaradt nyelvemlékeink szerint is – a bibliafordítás mintegy százötven éves múltra tekintett vissza. Az úgynevezett *Huszita Biblia* a kalocsai egyházmegye területén Tamás és Bálint papok által fordítottat le 1420 tájékán, amelynek részeit a bécsi, a müncheni és az *Apor-kódex* őrzi.

A katolikus hívek lelki gondozását a ferencesek és a hívekből lett úgynevezett licenciátusok látták el. A töröktől való megmenekülésben nagyon sokat köszönhetünk XI. Ince pápa áldozatos tevékenységének. Nélküle országunk talán csak a XIX. század tájékán szabadult volna föl a török elnyomás alól, s ma még inkább balkáni állapotok uralkodnának hazánkban. Az ország fölépülésében, katolikus-sá válásában elvitathatatlan érdemei vannak Pázmány Péternek, az újkor szerzetesrendjeinek, kegyes társulatainak, melyek iskolákat, kórházakat, templomokat építettek föl a pusztaságban. Külön előadást igényelne, hogy a keresztény hitet milyen inkulturációval vettük át, és hogy a Szűz Mária-tisztelet, a Magyarok Nagyasszonyának védelme milyen erőt adott népünknek az Ómagyar Mária-siralomtól kezdve napjainkig, amikor a búcsújáró helyek látogatottsága nem szűnt meg.

Az egyház és az állam viszonyában a nagy törés II. József idején kezdődött, de a tömegek még szívükben nem lettek hitehagyóvá. Ezzel is magyarázható, hogy áldozatokra, hősiességre még nagyon sokáig vállalkozott a magyar nép. Utolsó nagy föllobbanását az 1956-os forradalom hősiességében és áldozatvállalásában tapasztalhattuk meg. A magyarság életerőt mutatott a XX. század közepéig, akkor azonban a legalapvetőbb erkölcsi értéknek, az élet védelmének megtagadásával halálos betegség támadta meg immunrendszerét. Előrejelzések voltak már a harmincas évektől: Kovács Imre *Néma forradalom* című könyve, később Fekete Gyula: *Éljünk magunknak?* (1972). A korosztályok szerint for-

dított piramis képét mutatja népességünk. Ezen a helyzeten változtatni csak nagyon nagy hittel lehet, azt pedig nem találjuk másutt, mint a keresztény élet-és csalásideálban.

Illyés Gyula, aki nemzetéért nagyon sokat aggódott, a Trianonban szétszaggatott Magyarország helyett szellemi és lelki hazát keresett. Haza a magasban – számára azt jelentette, hogy a szellemiség, a nyelv, a kultúra adja meg ezt a miliőt. De mit ér a legszebb nyelv, ha nincs, aki beszélje. Pápua Új-Guineában 1300 nyelvet beszélnek az emberek. Volt egy nyelv, amelyet már csak egy öregasszony tudott (aridvaka). Vele sírba szállt az is. Csak a nemzet tudja hordozni a nyelvet, az itt maradók. Köztudott, hogy a kivándorolt magyarok Amerikában, Ausztráliában a harmadik nemzedékben elveszítik anyanyelvüket, de mindia kereszténységüket is elveszítenék. Még annyira sem képesek biztosítani a papi hivatást, mint az anyaországiak. A szellemi Magyarország magyar nemzet nélkül megszűnik, ha megmarad, annak kereszténynek kell lennie. A vértanú bíboros-prímás, Mindszenty József jelmondata ez volt: Pannónia Sancta. Ez a múltra való megállapításon túl a jövőre vonatkozólag *vágyat és programot* is jelenti egyszerre.

1971 őszén szereltem le, s visszatértem Egerbe. Folytattam tanulmányaimat. Két évig voltam ott, harmadévre fölkerültem Budapestre, a Központi Szemináriumba. Az egeri évekből visszaemlékezem Várady József prefektusra, aki karakterisztikus egyéniség volt, filozófiát tanított. Később eltávolították, mert a szemináriumban is működtek beépített emberek. A marxista tanok ismertetésénél soha nem rejtette véka alá a kritikáját. S az ilyesmit akkor támadásnak vették a főnálló rendszer ellen. Huszonnégy óra alatt kellett elhagynia a szemináriumot... Amikor behívták az Állami Egyházügyi Hivatalhoz, napra pontosan a fejére olvasták, mikor mit mondott. A beépített ember szorgalmasan jegyzetelt...

Családias légkör uralkodott a szemináriumban, amit egy dolog rontott meg: szinte teljes bizonyossággal tudtuk, ki a beépített ember – később el is távolították. Két-három embert igyekezett behálózni, s bomlasztotta a közösséget. Akiről beszélek, az évfolyamomba járt... Az is különös volt már, hogy őt előbb leszerelték a katonaságtól; elképzelhető, hogy ott építették be. Aztán az is kiderült, hogy a nagy-papa párttitkár volt.

Amikor kitették a szemináriumból, azonnal fölvettek Debrecenbe, a református teológiára, de később ott is megszabadultak tőle.

Ez az ember mindenféle dolgot elkövetett, hogy rontsa a légkört. A szemináriumban, ahol teljes tiszteletben tartottuk egymás személyes holmiját, eltűnt egy reverenda, egy breviárium... valaki föl-emelte a könyvét, alatta pornográf rajzot talált, azzal az aláírással: homoszexuális vagy. S ehhez hasonlók... Érdekes, mindig vizsgaidőszakban fordultak elő ilyen esetek, hogy a tanulás izgalmában még nagyobb belső feszültséget keltsen.

Az előjárók nyíltan nem távolíthatták el tevékenysége miatt. Más indokot kellett keresni. Rendszeresen kijártunk az egeri uszodába, ahol alkalom nyílt a megfelelő testedzésre, de a strandot nem látogattuk, mondván, arra a „többletre”, amit az adhat, nincs föltétlenül szüksége egy papnövendéknek. Egy alkalommal valaki meglátta őt ott. Más kispapot – a tilalom ellenére – nem tettek volna ki ezért, de az ő esetében kapóra jött a fegyelmi vétség, amibe bele lehetett kapaszkodni.

Az első két évben filozófiát, biblikumot, fundamentális teológiát tanultunk, s elért eredménye alapján kerülhetett valaki a Központi Szemináriumba. Azzal együtt, hogy olyan nézet uralkodott, nem hasznos oda küldeni a fiatalokat, mert laza szellemű, nem a papnevelést szolgáló intézmény...

Amikor fölkerültem Budapestre, kellemesen csalódtam. Tény, hogy sokkal nagyobb szabadság uralkodott, mint Egerben. Ott például szeszes italt nem fogyaszthattunk, csak a vasárnapi ebédhez kaptunk egy pohár bort. Budapestten ezzel nem törődtek, ami persze azt jelentette, hogy föl-nőtt, mértéket ismerő embereknek tekintettek bennünket. A fővárosban számos kulturális lehetőség nyílt: színházba jártam, bérletet váltottam a Zeneakadémiára, bejártam a francia intézetbe...

Ekkoriban már néhány civil hallgató is járt a Központi Hittudományi Akadémiára. Nyíri Tamás előadásaira az ELTE karairól is érkeztek hallgatók. Tanított Gál Ferenc, Csanád Béla, Timkó Imre, Paskai László, Kosztolányi István professzor, később fiatal tanárként találkoztam Tarjányi Bélával. A spirituális Dankó László volt, elődöm a kalocsai érseki székből. Diós István akkor került oda prefektusnak. Az elhunyt Zemplén György rektor helyébe Paskai László került. Tanulmányi éveim alatt nemzedékváltásnak voltam tanúja a Központi Hittudományi Akadémián.

Húsvétra hazatértünk Vácra, az egyházmegyébe. A diakónusi és papszentelési lelkigyakorlatot maga a váci püspök tartotta. Endrey Mihály főpásztor a kommunista hatalommal való szembenállása miatt félreállított ember volt, s mi őt kértük föl a lelkigyakorlat megtartására. Élményszerűen, jegyzet nélkül beszélt az ekkor már idős főpásztor, aki nagy műveltségű, Innsbruckban végzett teológiai tanár

volt.

A szemináriumi évek hogyan hatottak a hitéletemre? Hogyan változtatták meg a korábban bennem élő hitformát, illetve a kereszténységgel kapcsolatos elképzeléseket?

Nem lettem jámborabb – hogy ezzel a kifejezéssel éljek –, talán annyiban változtam, hogy a lelki-gyakorlatok összeszedettebbé tettek, mélyebben megismertem a dogmatikát, a bibliikumot, az egyház-történelmet.

A szemináriumból nyári szünetre hazatérhettünk. Ilyenkor kőművesek mellett dolgoztam, emlékszem, a dabasi nyomdát építettük... Nyomda, könyvek... S ez elvezet életem egyik vonulatához, amely ekkor kezdődött.

Az előzményekhez tartozik: amikor Egerből fölkerültem Budapestre, valaki rávett, hogy vegyek részt egy akkoriban tiltott akcióban: magyar nyelvű könyveket juttatunk el Erdélybe. Hogy milyen kockázattal járt ez, ma már szinte elképzelhetetlen.

Nagy mennyiségű könyvet sikerült összegyűjtenünk. Kovács Miklós társam külföldről, ami akkor a Nyugatot jelentette, kapott ehhez anyagi támogatást. Titkosan kellett szerveződnünk arra, hogy erdélyi magyar nemzettársainknak Magyarországon legálisan kiadott, magyar nyelvű könyveket juttassunk el. (!) Egy-egy kor lelkületét, annak képtelen voltát, s benne az ember helyzetét és életét aligha lehet pusztán történelmi tények felsorolásával megragadni. Az elmúlt világ valódi arcát az átélés hitelesítette bennünk.

Húsvét éjszakáján, amikor úgy gondoltuk, kevésbé éber a szolgálat a határon, nekiindultunk a szállítmánnyal Erdélybe. A társaság fele – vonaton utaztunk, hátizsákokban és málhazsákokban a rengeteg könyvvel – lebukott, másik fele szerencsésen átjutott. Azok közé tartoztam, akiket elkaptak a románok a vámvizsgálat során. Hosszadalmas tortúrákon mentünk keresztül, a könyveket elvették, bennünket pedig kitoloncoltak Romániából. Idehaza behívtak a rendőrkapitányságra, elvették az útlevelemet, s ettől az időtől kezdődött az én megfigyelésem; évtizedeken át nem volt nyugtom a belügyes szervektől. Amikor már azt gondoltam, nem jelentkeznek többé, újra megjelentek. Egyik rendőrkapitányságról a másikra küldtek, később kiszálltak a nyomozók Gyónra is. Azt is megtudtam, társaimmal együtt el akartak távolíttatni bennünket a szemináriumból, de ezt valahogy megúsztuk.

Akkoriban Bécsben – egyházi keretek között – nyelvi kurzusokat szerveztek, ahová magyar kispapok is kijuthattak. Én erre sem kaptam engedélyt. Arra pedig, hogy Rómába, vagy máshová eljussak, gondolnom sem lehetett, hiszen még az úgynevezett szocialista országokba szóló útlevelemet is bevonták „a népköztársaság érdekeit sértő” magatartásom miatt.

Rendszeresen kijöttek hozzám, fölkerestek, vagy magukhoz rendelték a civil ruhás belügyminisztériumi titkosrendőrök. Ez papi életemben, felszentelésem után is folytatódott. 1989. december 7-én (!) kerestek utolsó alkalommal a plébánián. Ezek az emberek mindig álnéven mutatkoztak be.

Tehát az erdélyi könyvszállítással kezdődött. A kihallgatás során mindenáron azt akarták megtudni, kik szervezték az akciót. Magamra vallottam – mint később megtudtam, társaim hasonlóképpen jártak el. Az egeri és budapesti szemináriumi évek alatt a helyi kapitányságra hívtak be, ahol minden alkalommal igyekeztek „megpuhítani”, de elkerültem a dabasi rendőrségre is. Vezetőnket, Kovács Miklóst kitétték a szemináriumból, s állami parancsra később sem vehették föl sehová.

Nyilvánvaló volt, hogy be akartak szervezni. Ezzel rövid időn belül tisztába kerültem. Azzal kezdtek, hogy visszaadják az útlevelemet, ha megmondom, ki volt a könyvszállítás értelmi szerzője. Erre nem voltam hajlandó, mire kimondták az „ítéletet”: akkor nem utazhatom külföldre. Mire azt válaszoltam: Diogenésznek egyetlen hordó is nagynak bizonyult.

Más alkalommal ilyen kérdéseket tettek föl: mit szólok Lékai László adminisztrátor egyházpolitikájához? Ez nyilván még 1976, Lékai László érseki kinevezése előtt volt. Emlékszem, erre a következőképpen válaszoltam: „Engedje meg, hogy elmondjak egy viccet. Két katona áll a lövészárookban egymás mellett. Az egyik így szól a másiknak: te félsz. Mire az: ha te így félnél, már régen elszaladtál volna. Ha én Lékai László helyében lennék, rég' elszaladtam volna. Ezért nem mondok semmit.”

Félévente vagy olykor sűrűbben is megkerestek. Nem mindig ugyanaz a személy, de volt visszatérő kihallgatóm is. Ilyenkor telefonon bejelentkezett, mondjuk így: Puska főhadnagy vagyok. Vagy találkozásra hívott valahová, de előfordult, mint első kápláni helyemen, hogy beléptem a szobámba, s már ott találtam egy ismeretlen férfit. Fölmutatott valamilyen igazolványt, mely szerint ő a Belügyminisztériumból érkezett.

Egyházpolitikai kérdések mellett paptársaim felől érdeklődtek, s provokatori szerepet is eljátszottak. Szidták például előttem a békepapokat. Egy alkalommal azt kérdezte tőlem valamelyikük: mit szól

ezekhez a (finomítom az ő kifejezését) fenéknyaló békepapokhoz? Erre így válaszoltam: „Ha a szobába behozatnék egy gyereket, s azt mondanám neki: ha nem csókolsz kezet, nagyon megpofozlak, s a gyerek félelmében kezet csókolna – ki szégyenülne meg? Nem a gyerek, hanem én, mert ilyesmire kényszerítettem. Ha egy államban azt kell tenni, amit maguk elvárnak a békepapoktól, akkor ott nagy problémák vannak.” Erre nem tudott mit válaszolni. Sok ilyen vitám volt...

A nyolcvanas években szólt egyik paptársam, jelentkeztem szentföldi zárandokúira egy lelkipásztorokból álló csoportba. Szerettem volna végre eljutni oda, de telt-múlt az idő, s az útlevele vonatkozóan nem kaptam semmiféle értesítést. Egy vagy két nappal az indulás előtt csöngött a telefon: itt és itt – egy presszó nevét adta meg a telefonáló – jelenjek meg, s ott átadják az útlevelemet.

Ketten vártak rám. Hellyel kínáltak. Kérdezték, iszom-e valamit. Talán egy kávért kértem. „Nézzé, mondták, odaadjuk magának az útlevelet, de arra kérjük, visszatérése után számoljon be úti tapasztalatairól. Ugye találkozunk?” Hirtelenjében nem tudtam mit válaszolni, azt feleltem: jó, visszajövök. Majd igyekeztem elfelejteni az esetet.

Csakhogy nem sokkal azután, hogy visszatértem a zárandokúiról, ismét telefont kaptam, hogy jelenjek meg abban a bizonyos presszóban. Előbb odaértem, mint ők, s rendeltem magamnak egy tonicot. Majd pedig láttam, amint közelít a korábbi két férfi. Most én mutattam nekik helyet. Kérdezték, mit iszom. „Már rendeltem, köszönöm, s így folytattam: szavatartó ember vagyok, azt ígértem, visszatérek, hát itt vagyok. De még egyszer csak akkor jövök, ha bilincsbe vernek, így, ebben a formában az önök társasága rám nézve kompromittáló. Lehet, ha szomszédok volnánk, jó barátságban lennénk, de így nem.” 1986-ban vagy 1987-ben történt ez.

Erre ők mintegy védekezni kezdtek: „Nem kell ezt így fölfogni, a szocialista rendszer humanista, és így tovább...” „Majd 1989. december 7-én megjelent nálam egyikük a plébánián. „Nézzé, kezdte, itt nagy bajok lesznek”, s minden effélejt emlegetett. Utána kérdeztem a plébánosomat, vajon szerinte miért keresnek meg még mindig, hiszen ekkor már túl voltunk a Nagy Imre-temetésén, a következő év tavaszára szabad választásokat hirdettek. Valószínűleg azért, válaszolta a főnököm, hogy igazold majd nekik, soha nem vertek meg téged.

Ez a belügyes férfi a végén már majdnem könyörgőre fogta. Ekkor így fordultam hozzá: „Tudja, mit? Imádkozzon Szent Ambrushoz – december 7-e éppen az ő emléknapja –, az olyan rendőrféle volt Milánóban, mint maguk. Megválasztották püspöknek, azután megtért. Imádkozzanak Szent Ambrushoz, s minden megváltozik.”

Ezzel a beszélgetéssel zárult le a velük való kapcsolatom.

A rendszerváltozás után kikértem a rám vonatkozó iratokat. Az erdélyi könyvszállítással kapcsolatos dokumentumokat időközben megsemmisítették, a nyolcvanas évekből azonban maradtak fönnt iratok. Ezekben azt olvastam magamról: „illegális vallási csoportosulást vezet”. Arra vonatkozott, hogy felnőtteknek hittant oktattam. Néhány, rám vonatkozó jegyzőkönyvet nem adott ki a Történelmi Hivatal... megnézhettem őket, de nem kaptam másolatot... főljelentőim neve mindenütt ki volt húzva tussal...

Egyébként már a katonaságnál is megkeresett „valaki”. Azt magyarázta, hogy Baja közel fekszik a határhoz, igaz ugyan, hogy Jugoszláviával javult a viszonyunk, de mégis... jelentsem, ha olyat tapasztalok... mire azt feleltem: engem katonának küldtek oda.

Káplánkoromban mindenfélét ígértek: akármelyik plébániára kineveztetnek plébánosnak. Én ugyanis mindvégig, 1990-ig káplánként működtem. Ha valaki a kisujj át nyújtotta nekik, azaz bekerült a gépezetükbe, már szinte bármit megtehettek vele, hiszen „maga már a mi emberünk”. Lehet, hogy később a váci püspökről kellett volna jelentenem. Tőlem írásbeli jelentést, mert humorral vagy elutasítással kitértem előle, nem kértek.

Emlékszem, amikor Budapesten a Pacsirtatelepre kerültem káplánnak, Süle András, igen tiszteletreméltó plébánosom így fordult hozzám: „Mint a gyónási titkot, úgy mondom neked: a Bagó – ő volt a kerületi esperes, első osztályú, címeres békepap, Kalocsáról hozták föl, mindenféle állami érdemrend birtokosa – azt mondta nekem: nincs jó híred az Állami Egyháziügyi Hivatalnál.” Azt válaszoltam: „Ennek csak örülni lehet!”

Amikor a rendőrségen jelentkeznem kellett, egyenruhás alak kíséretett az épületen belül, de akihez bevezettek, az mindig civilben volt. Leültetett az asztallal szemben, s amikor elkezdtek a beszélgetést, kihúzott egy fiókot. Tudtam, abban a pillanatban kapcsolja be a mikrofont.

Szolgáltam olyan plébános mellett, aki már kispapként megkapta a Munka Érdemrend valamely fokozatát; időközben meghalt már szerencsédén. Ennek a helyzetnek lett az áldozata. Nem tudta föl-

dolgozni a sorsát, s az alkoholnak adta a fejét.

Láttam tehát azt a világot a fonákjáról is. S úgy gondolom, a mai napig is ennek megfelelően viszonyulhatnak hozzám ezek a körök, mert nem hiszem, hogy minden folytonosság megszakadt 1990-nel. Érdekes módon legutóbb nem kaptam diplomata útlevelet a püspöki kar tagjai közül. Amikor püspökké szenteltek, átnyújtották nekem, de nem hosszabbították meg. Szerintem pontosan tudják ma is, hogy nem vagyok balos érzelmű. Jobboldalinak sem nevezném magam. Az én küldetésem messze esik a napi politikai fogalmak körétől, az evangéliumot igyekszem hirdetni. Az tény, hogy soha nem voltam kommunista szimpatizáns. Népes rokonságomban egyetlen párttag vagy munkásőr nem akadt.

A vissza-visszatérő zaklatás óriási lelki terhet jelentett. Abban az időben erről csak egy-két embernek beszéltem. A Regnum Marianum kisközösségi katolikus mozgalomhoz tartoztam, ott pedig szigorú titoktartás működött. Emlékszem, Emődi Laci bácsit kérdeztem, amikor egyik alkalommal értesítést kaptam, hogy beszélni akarnak velem. Azt mondta: „Ha bármit kérdeznek, mindent tagadj le. Úgyis tudják, hogy nekik nem mondd meg az igazat.” „Mindent tagadj le, bár ők úgyis sok mindent tudnak, de ne hallják tőled. Ezek olyanok – ezt a kifejezést használta –, mint a patkányok.”

Nem állítom ma sem, hogy „nagy legény” lettem volna velük szemben. Amikor kaptam egy tértivevényes borítékot – ekkor és ekkor, itt és itt jelenjek meg –, azokban a napokban nemigen aludtam. Nem sejthettem, mit akarnak, mit kérdeznek majd. Búvszavuk az volt: a Belügyminisztérium tisztjei. Ha csöngött a telefon, s megszólalt egy hang: Kiss főhadnagy vagyok, ma meglátogatom – ugyan mit válaszolhattam volna? Tíz órára mondta érkezését a plébániára. Tíz óra előtt két perccel még sehol nem volt – mert a függöny mögül kipillantottam a jól belátható utcára. Tíz órakor azonban csöngetett. Odébb – nem a plébánia előtt – egy fekete Volga személykocsi állt...

Emlékszem, a legártatlanabb helyzetek is mennyire veszélyesekké válhattak. A Regnum Marianum közösségben felnőtt fiatalokkal, illetve egyetemistákkal foglalkoztam. Sajgó Szabolcs, akkor már főszenelt pap csoportját vettem át, miután ő külföldre szökött, majd jezsuita szerzetes lett. A tanév végén, a vizgát követően meghívtam a fiúkat egy sörre, a lányokat pedig fagyfaltra vagy üdítőre. Vagy húszan lehattunk. Elindultunk a pesti estében, s ha jól emlékszem, a Két Medve nevű söröző-étteremben kötöttünk ki. A sarokban ültem, a főiskolás-egyetemista társaság pedig kétoldalt. Beszélgettünk, ittuk a sörünket, az üdítőt, amikor egyszer csak két civil ruhás ember lépett be a helyiségbe, körbenéztek, majd távoztak. Negyedóra múlva ismét megjelentek, s fölszólították a vendégeket: igazolják magukat. Egymás után kérték el a személyi okmányokat. Már majdnem rám került a sor – ha igazoltnak, kiderül, hogy pap vagyok, s nyilván a társaság vezetője –, amikor egyikük megszólalt: „Maguk mindannyian egyetemisták, főiskolások. Mi a fenét keresnek itt?” A csoport egyik tagja válaszolt: „Vizsgáztunk, s ezt ünnepeljük meg.” „Rendben, akkor további jó szórakozást.”

Nálam álltak meg az igazoltatással. Fiatalember voltam, azt gondolhatták rólam, én is egy vagyok a vizsgázók közül. Nem állítom, hogy lecsuktak volna ezért, de meghurcolnak, hiszen az ilyen együttlét az ő szemükben már illegális szervezkedésnek számított. S a csoport tagjait is egyenként „beszippkálták volna”, hogy – az ő szóhasználatukkal – „megdolgozzák őket”.

A regnumi szabály szerint, konspirációs okokból nem őrizhettük meg a címeiket. Nekem ez gondot okozott, mert mindig emlékezni kellett, mikor, hol, kinél találkozunk. Sőt, olykor még álneveket is használtunk, például: legközelebb Lecsónál jövünk össze.

Szüleimnek mindebből kevesebbet meséltem el a valóságnál. Hiszen úgysem tudtak volna segíteni, s akkor minek terheljem őket.

Visszatérve a Központi Szemináriumban töltött évekre. Elérkezett a diakónussá szentelés ideje. A papnövendéknek ekkor kell döntenie arról, hogy vállalja-e a cölibátussal járó életformát. A spirituális föltette az erre vonatkozó kérdést, s máig emlékszem a válaszomra: „A magam eszéből ezt nem találtam volna ki, de Jézus eszményként állítja elénk, s ezért látok benne fantáziát.”

A cölibátus, a nőtlenség vállalása – gondolom – mindenki számára egyfajta áldozatot jelent. Kár volna tagadni, ellenben egy idő után az ember felismerheti ennek értelmét és értékét.

Jézus ezt az életállapotot nem a széles, hanem a keskeny útnak mondja. Amikor beszélgetések során fölvetődik ez a téma, azt szoktam mondani, a cölebs életnek egyetlen motivációja van: az Isten országáért. Találkozunk olyan érveléssel, mely szerint a nőtlenségben élő pap több energiát képes a munkájára fordítani, illetve a papi birtok osztódását akadályozták meg ezzel – nem erről van szó! Az Isten országáért – ez a lényeg.

Petőfi Sándornak van egy verse, *Háborúval álmodám* a címe. Érdekes költemény: még nem érkezett el szabadságharc ideje, de Petőfi azt írja: „Háborúval álmodám az éjjel, / Háborúba hittak a ma-

gyart; / Fölvívó jelül, mint hajdanában / Országszerte járt a véres kard. / S fölriadt a véres kard láttára, / Akinek csak egy csepp vére volt. / A szabadság drága koszorúja, / Nem hitvány pénz volt a harci zsold. / Éppen e nap volt menyegzőnk napja, / Az enyém, leányka, s a tiéd; / S én, hogy haljak a honért, elhagytam / Házasságunk első éjjelét. / Ugye, leányka, a menyegző napján / Menni és meghalni, szörnyű vég? / És mégis, ha rákerülne a sor, / Úgy tennék, mint álmomban tevék.”

Petőfi volt az egyik legszerelmesebb magyar költő, amint versei tanúskodnak erről. Leírja, mi lenne, ha háború volna: „hogy halhassak a honért, elhagytam házasságom első éjjelét”.

Mi Isten országáért nem meghalni, hanem élni akarunk. S annak ellenére, hogy ezen a téren előfordulnak egyeseknél botlások, sőt olykor tragédiák is, ezt az értéket őriznünk kell. Nem válna jobbá attól az egyház állapota, ha feladnánk ezt az eszményt. S a házasság életállapotban nem fordulnak elő botlások, tragikus fordulatok?

Az sem megoldás, ha valaki nem képes a papi életre, akkor házasodjon meg, mert koránt sem biztos, hogy annak képes megfelelni. Hiszen csak az lehet jó pap, aki jó családapa lenne, s fordítva.

A papság külső megjelenésének változása nincs kizárva a történelemben. Ma is van arra példa, hogy nős férfiakat szentelnek pappá. Nemcsak azokban az esetekben, mint amikor az anglikánok közül többeket átvettek a római katolikus egyházba, hanem akkor is, ha valaki özvegygé válik, s utána szentelik pappá.

Jól tudjuk – bár manapság sokat foglalkoznak vele – nem a cölibátus a papság lényege. Elképzelhető, hogy valaha föloldják a cölebs életformát, s meghagyják a szerzeteseknek. Ezzel együtt azt mondom, olyan idea ez, mely nem véletlenül élte túl a századokat, minden botlás és nehézség ellenére, ismét csak azt hangsúlyozva – az Isten országáért.

A férfi-női viszony érzelmi vonatkozásaival természetesen én is találkoztam fejlődésem során. Jó is, hogy találkoztam, mert az ember különben nem tudná, miről mond le. Az emberi élet teljességéhez hozzátartozik a férfi és a nő kapcsolata, az ezzel együtt járó érzelmi világ. Két férfi barátsága sosem válhat olyaná, mint egy férfié és egy nőé, függetlenül attól, hogy nem házasok. A cölibátusban élő ember számára is szegényebb lenne a világ nők nélkül – annak ellenére, hogy nem él házasságban.

A szerelem érzése fiatal korban természetes módon jelentkezik, s a későbbiekben sincs „megvédve” ettől az ember. Káplán korában sok papot alaptalanul „összehoznak” valakivel. Előfordulhat ugyanis, hogy a fiatalember rajongással találkozik. Nem ez a veszélyes. Egy idős ügyvéd mondta egyszer: nem a szépség a veszélyes, hanem a gyakori együttlét. Vajon miért szeretnek bele sokan a titkárnőjükbe? Mert azzal több időt töltenek együtt, mint a feleségükkel, akit otthon ráadásul házi ruhában, hágyapucolás közben látnak, a titkárnő pedig mindig elegánsan jelenik meg előttük.

Fila Béla professzor jut eszembe, ő mesélte: amikor sorozták őket a katonaságnál, az egyik tiszt megkérdezte tőle, látván az iratokból, hogy papnövendék: mit tud maga a nőkről? Mire Fila Béla így válaszolt: talán sokkal több fantáziát látok bennük, mint maga. Erre a kiélt, kiábrándult katonatiszt eltűnődött: „az lehet, mert én már megutáltam őket”.

Összetettségében kell szemlélnünk ezt a kérdést. Be kell látnunk, az önfegyelem nem könnyű dolog. Az időben olykor pedig fakulhat az emberben az idea. Egy zenésztől hallottam a minap, arra a kérdésre válaszolva: voltak-e kritikus helyzetek az életében? „Igen, például amikor női társaság is velünk utazott a két hónapos turné során, s a feleségem nem volt velem.”

Senkinek nem jelent könnyű dolgot a férfi-női kapcsolat, illetve újra és újra a helyére kell tenni. A mai világ egyoldalúan túlharsogja ezt a témát. Ebből is adódik az a sok kudarc, ami később a családot éri. Szinte kizárólag a férfi-női kapcsolat szexuális vonatkozásait említik, mint mindennek a betetőzését, de mintha már ezen is túllépnének, amikor egyre gyakrabban az egyneműek kapcsolatáról, sőt „házasságáról” mondják ugyanezt.

Az egyedüllét soha nem jelentett problémát az életben. Mindig sokan voltak és vannak körülöttem ma is. Esténként hittanosok, mások jöttek hozzám. S én szeretem a magányt. De Gaulle jut eszembe, amikor azt kérdezték tőle: szokott-e unatkozni? Így válaszolt: egyedül sosem, csak néha mások társaságában.

Fiatallapkorom óta sokat voltam emberek között. S örültem, amikor a káplánszobámban végre magammal maradhattam. Ilyenkor olvastam, gondolkodtam, elmélkedtem... Hány magányos ember él a világban? Én sokkal inkább körül vagyok véve emberekkel, mint azok, aki a feleségükkel, gyermekeikkel, tehát családban élnek, s azon belül magányosak.

Lelkipásztorként jól ismerem a házastársi panaszokat: nem érti meg őket a másik, vagy előre leinti, amikor mondani akar valamit, mert már hallotta, s gyakori a sértődés, a magába zárkózás. A férfiak

alkoholizmusának egyik oka a házasságon belüli magányosságuk. Amikor otthon magukra maradnak, a kocsmában, a férfitársaságban találnak föloldódást.

A hölgyek igen kedvesek fiatal korukban, de sokan annál házsártosabbak és nehezebben elviselhetők később. Legyünk önkritikusak: nézzünk körül saját családjunkban. Akinek idős szülei vannak, mint nekem, én is látom: szeretik egymást, nem válnak el, de oly sok, szavak szintjén zajló pengeváltás folyik köztük.

Apám rendkívül türelmes, amikor például odahaza – már papként is – beszélgetés közben megittunk egyiket pohár bort, édesanyám bizony zsörtölődött: mi jó van abban? Mára már valamelyest megszokta a hosszú beszélgetések alatti kvaterkázást, de csak megjegyzi: mi jó van abban a borban? Ilyenkor humorral ütjük el a dolgot: „Nem mondjuk meg, mert akkor elissza előlünk.”

A házastársak a hosszú együttlét során semmiségeken is összevesznek. A külső szemlélő nem is érti. A falusi ember például képes vitát szítani az állatok etetése kapcsán: „ne adj neki annyit, túlzabáltatod, beteg lesz tőle”... ez állandó perpatvar forrása. Vagy a kertben: „ne ide ültessd azt a növényt, hanem máshová”... A városi emberek a lakás belső rendjén képesek összekapni. Semmiségeken, persze valójában nem is ezekről van szó, hanem mélyebb feszültségeket jeleznek.

Örök egy levelet attól a hölgytől – később öngyilkos lett –, aki tíz oldalon írta le férje olyan dolgait, melyeken egyáltalán nem kellett volna fönnakadnia. Például nem oda tette a kávéfőzőt, „pedig hányszor megmondtam már neki”, s ki nem állhatta a férjét, mert „milyen rendetlenül veti le a nadrágját”, elpanaszolta, beleőrül a férje utáni örökös rendrakásba és takarításba... és ehhez hasonlók.

Amíg fiatalok a házastársak, jobban elviselik egymást. Később, ha valami miatt „kiborul a kuka”, évekre visszamenőleg sorolják föl valamennyi sérelmüket, melyekről talán maguk is azt gondolták, régen eltemették: „mert akkor ezt és ezt mondtad”, „színházba menet hogyan lekezeltél mások előtt...” ismerem ezt, mert tanúja vagyok ilyen eseteknek. S a semmiségek olyan ellentétekké nőnek, hogy képtelenség kibékíteni őket egymással. Nem véletlen, hogy családos hétvégén nem vehetnek részt olyanok, akik éppen vitában, haragban állnak a párjukkal. Mert ott csak még inkább elmélyítenék az ellentéteket.

Egy biztos: az emberi élet természeti lényegénél fogva társas, nem tudnánk megenni nélküle, a legnagyobb örömünk forrása lehet, de az eredeti bűn óta az egyik legnagyobb keresztünk is. S a társadalmi környezet – mint a mai – ezt a keresztfordozást még erősítheti is a maga ideológiájával.

Nem a papság, nem a család van válságban, hanem az ember.

Mit lehet tenni? Komolyan kellene venni a Szent Pál-i szeretethimnuszt. A szeretet türelmes, a szeretet mindent elvisel... ezt kellene komolyan venni, csakhogy egy idő után nem megy, mert elpattan a húr...

„ÉN VÁLASZTOTTALAK...”

1976. június 19-én szenteltek pappá Vácott. A papságot hivatásnak kell tekinteni, ezt Jézus maga mondja: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket.” S éppen azért, mert a katolikus egyházban a kézrátétel által a szentelésben a papság folytonosságának az átadása következik be, ebből is látszik, hogy az egyházon belül érvényesülnek Jézus imént idézett szavai.

A papság természetesen nem valamiféle misztikus látomásokkal körített világrengető események hatására születik meg az emberben, hanem lassan alakul ki – én legalábbis így voltam ezzel. A múlt század elején fölmerült a kérdés: vajon mi teszi bizonyossá az emberben a papi hivatást? X. Szent Piusz ekként fogalmazta meg a választ: testi és lelki alkalmassággal rendelkezzen, legyen hivatástudata, magyarul kedve, s végül az egyház nevében a püspök fogadja el. Ha ez a három összetevő jelen van, akkor az illető meggyőződhet elhivatottságáról.

Ennyire világos és egyszerű elvekhez köthető a papi hivatás, ellenkező esetben állandó bizonytalanságban élnék. A reformáció idején a pap lelkiállapotához kötötték a papság meglétét; hogy adott pillanatban érvényesen oldoz-e föl vagy sem. Ha bűnös, akkor nem érvényes a föloldozása, ha tiszta életű, akkor igen. Ezzel a végtelen szubjektivitás irányába mentek el.

A katolikus egyház azon az állásponton van: ha egy pap nincs kiközösítve, s bár bűnös ember, de az egyház szándéka szerint föloldoz valakit, akkor annak bűnei bocsánatot nyernek, s az ilyen embernek a miséje is érvényes.

A reformátorok idején a szubjektivitás megnyilvánulásának tekinthető az is, amikor az egyházat tisztán láthatatlan egyházként fogták föl; pedig az egyház látható is, erre utal a sóról vagy a világos-

ságról, a hegyre épült városról, illetve a kisdudnyáról szóló hasonlat. Jézus azt mondja: ezek is mutatják, milyen az egyház, s „arról ismerjenek meg benneteket, hogy szeretitek egymást”. Ezek az objektívnek tekinthető dolgok fontosak az életünkben, a hivatásunkban.

Nem vonható kétségbe, hogy a környezet pozitívan motiválhat valakit a papi hivatásra. Amióta világ a világ, mindig így volt ez. Nem azokból lesz villamosmérnök, akik matematikából és fizikából bukdácsolnak az iskolában...

Bizonyos korok természetesen kedveznek a hivatás kibontakozásának. Egyetemistákat tanítottam hittanra, s egyszer fölvettem a fiúknak a kérdést: eszükbe jutott-e már, hogy akár papok is lehetnének? Szinte mindannyian azt válaszolták, eszükbe jutott, csak hogy más érvek amellet szölktek, nem valók papnak. Egy hívó ember számára nem elrugaszzkodott ötlet, hogy akár lehetne pap is. S ott, ahol a környezet is hozzásegít ehhez, jobban kibontakozhat a hivatás. Ilyen módon is kell foglalkoznunk a fiatalokkal, mert a példák vonzanak, a papi egyéniségek motiválnak, de ettől függetlenül mindenkinek a maga belső szabadsága szerint kell döntenie. A szeminárium hat éve alkalmat ad annak tisztázására, tudja-e vállalni valaki ezt az életformát, ezt az életállapotot.

Ne gondoljuk mindezekkel együtt, hogy később simának tekinthető egy pap élete, bár működik az opció fundamentális, az alapvető irányultság, hogy erre szánja az életét. Az én korombeli papok jó része – Magyarországon mindenképpen – a hagyományos vallásosság utolsó tagjaiként nevelődött.

Annak ellenére, hogy egyházüldözés folyt, mégis másfajta légkörben nőttünk fel, mint a maiak; a családok szilárdabbak voltak, az egyház is jobban őrizte hagyományos strukturáltságát: minden településen szolgált lelkipásztor, sok helyütt káplán segítette a munkáját, s a hivatását kereső fiatal ember mindennapi élete során találkozhatott mintaadó papokkal.

Ma egyházi iskoláinknál gondot jelent, hogy ahol például csak nők tanítanak, mert paptanároknak híján vagyunk, hogyan alakulhatna környezeti hatásra a papi hivatás?

Az egyházüldözés ellenére is öntudatosan vállaltuk a papságot. A papszentelés számomra azért is Isten kegyelmét jelentette, mert Endrey Mihály püspök úr a hitvalló püspökök közé tartozott. 1950-ben nevezte ki őt XII. Pius pápa, a kinevezéshez ekkor még nem volt szükséges – mint később – az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül a kormány, tulajdonképpen a pártállam előzetes beleegyezésére. Sokáig mellőzték, segédpüspökként élte az életét, 1956 előtt apostoli adminisztrátor volt az esztergomi egyházmegyében. Nagy jóindulattal vezette később az Opus Pacist. Azt akarta, mindenki legyen a tagja, s akkor nem lehet erőszakkal különbséget tenni a békepapok és a többiek között. Mindig a lehetőségek határait kereste, egy ponton túl azonban nem volt már lojális a kommunista hatalomhoz. Ő volt az, aki többek között részt vett a Központi Szemináriumról 1956 után kizárt kispapok – az állam szempontjából – titkos szentelésében is. Éppen ezért Vámosmikolán négy vagy öt éven át házi őrizetben tartották. Erről szerényen és csendesen beszélt: amikor eljött a karácsony ideje, még azt a kis közösséget is el kellett hagynia, egyeden plébániára sem térhetett be, vasúti vagonokban töltötte a karácsonyt. Később Budapesten a Bakáts téren lett káplán, majd hosszú idő után pécsi segédpüspök, utolsó két esztendejére pedig váci püspök.

Nagyon szerették az egyházmegyes papok az egykori püspöki titkárt, a váci szeminárium volt dogmatika tanárát. Mint már korábban említettem, Innsbruckban végzett, következésképpen igen jól fölkészült teológus volt. Egyesült benne az emberi kellem, kedvesség és finomság a határozottsággal. Mindig mondta, elérkezik egy pont, amikor az embernek nemet kell tudnia mondani. Szerettük, szinte rajongtunk érte, s mint ugyancsak említettem, diakónusi és papszentelési lelkigyakorlatomat is ő tartotta. Nyolcan álltunk váciak a szentelési oltárnál. Endrey püspök ezt írta első dispoziómban: Krisztusban kedves fiam... S úgy fejeződött be: bármikor, ha szükségem van rá, forduljak hozzá bizalommal. Semmi jogi hangvétel, hanem szinte baráti hangú levél.

Endrey püspök halála után visszatért Vácra Bánk József érsek úr, akivel szintén jó kapcsolatban voltam, annak idején ő vett föl az egyházmegyébe. Jogi szemléletű emberként mindenkinek megadta, ami járt, emellett kedves is tudott lenni.

A papnak egyre inkább az apostolokhoz kell hasonlítania. Aki meri vállalni a vándor életet is a különféle plébániák és filiák között. Nemcsak a paphiány okozta új helyzet teszi lehetetlenné, hogy egy pap benn üljön az irodájában, s mint régen, mintegy hivatalnokként várja az embereket, illetve intézze valamely falu sorsát. Ma több települést, több ember munkáját kell összefognia: a hitoktatókét, a lelkipásztori kisegítőkét, annál is inkább, mert a mi viszonyaink között, amikor csökken a népesség, egy-egy faluban viszonylag kevés katolikus marad, aligha lehetne mindenhová papot küldeni. Ha annyi lelkipásztorunk lenne is, hogy a legkisebb falvakba is jutna, nem föltétlenül jelentene pozitív tendenci-

át. A fogyatkozó lélekszámú települések ingerszegény környezetében mihez kezdjen egy fiatalember? Kénytelen lenne másféle, kiegészítő tevékenység után nézni a papi élet karbantartása érdekében, hogy több emberrel, más korosztályokkal is kapcsolatba kerüljön. Ezért van szükség a helyi hitoktatókra, lelkipásztori kisegítőkre.

A vasárnapi és ünnepnapok liturgia ellátása valóban gondot jelent, ha több település tartozik valakihez, mert jó lélekkel nem lehet egy napon többször nagyszombatot tartani. Ezen a téren is találkozunk azonban újfajta megközelítésekkel. Ha valakinek például három-négy faluja van, a nagy ünnepeket úgy oldja meg, hogy autóbusszal egy helyre hozatja a híveket a nagy-heti szertartásra. Nem rossz gondolat, ezáltal ünnepélyesebbé is válik a liturgikus cselekmény, s a pap számára sem lélekölővé. A vasárnapok sem jelenthetik az egyik helyről a másikra való loholást. Egy fiatal lelkipásztor számára semmiképpen nem rokonszenves az ilyesmi. Ezért szoktak szentmise hiányában igeliturgiát végezni a helyi hívek.

A változtatáson gondolkodhatunk, de a plébániai rendszer nem véletlenül élt át annyi évszázadot. Egyfajta központosítást jelent, aminek meg kell maradnia. Az pedig elképzelhetetlen, hogy az emberek ne találkozhassanak az egyház intézményesített formájával: hogy van adminisztrációja, hivatala, jogi bejegyzettsége, nem földalatti valami, hanem látható. A plébánia kifejezetten a népet szolgálja – mint a neve is mutatja, hiszen fölismerhető benne a plebs, a nép kifejezés.

Újmisés szentképem hátoldalára a Hegyi beszédből választottam jelmondatot. Egyébként ebből írtam a licenciam, majd a doktori dolgozatomat is. A Hegyi beszédben olvasható: keressétek elsősorban Isten országát és az ő igazságát. Az „ország” valójában maga Isten, hiszen Origenész óta tudjuk, Jézus az autobasilea, a megtestesült Isten országa; ahol ő jelen van, ott jelen van Isten országa, s ez nem területet, hanem lelki-szellemi erőteret jelent, isteni miliót – mondhatnánk a híres francia jezsuita tudós, Teilhard de Chardin kifejezésével –, ahol megvalósul Isten szeretete, irgalma, jósága az emberekben, s a közösségek azonos nevezőre jutnak.

Itt van tehát Isten országa, mely mindig szélesebb, mint maga az egyház. Nem mondhatjuk, hogy Isten országa és az egyház teljesen megfelel egymásnak; az egyház benne van Isten országában, de Isten országa tágabb fogalom.

Az Isten országának keresésére vonatkozó, irányadó jelmondatot választottam, bár előtte eszembe jutottak a zsolnárok is, de végül ennél kötöttem ki, s ez végigkísérte életem folyamán. Püspöki jelmondatom is ennek megfelelően fogalmaztam meg: pro regno Dei – Isten országáért.

Az újmisés papnak is meg kell már írnia a végrendeletét, melyet eddig talán három alkalommal módosítottam, annak megfelelően, ahogyan élethelyzetem változott. Azt írom benne: ne prédikáljanak a temetésemen, hiszen Isten úgyis tudja, ki voltam, de a gyászjelentésem legyen rajta: Uram, emlékezzél meg rólam országodban. A jobbik lator szavai ezek. Ilyenformán engem Isten országa mint Jézus szívügye, sőt, lehetne azt mondani, az egész Bibliának a vezérgondolata, a megvalósuló Isten országa érdekelt mindig. Bibliikus tanulmányokban, morális megközelítésben szerettem ezt a gondolatot magamban és körülöttem építgetni.

Isten országának megvalósulása a földi valóságban elkezdődött, s halad a beteljesedés felé. Már a próféták is beszéltek Isten uralmáról. Ez a gondolat azután fokozatosan fejlődött ki: Isten jelen van a mennyi világban, a természetben, az alvilágban, az emberek között, az egész világban... Ez mégsem jelent panteizmust, sokkal inkább Isten kisugárzását.

Az idők során az Isten országa gondolat bizonyos torzulást szenvedett, elsősorban a messianisztikus eszmék hatására, sőt, az írástudóknál ilyen gondolatok is előfordulnak: ha két szombaton a zsidó nép megtartaná a tórát, megvalósulna Isten országa.

Jézus nem ismeretlen valamivel állt elő, hanem azzal, hogy elkezdődött, jelen van Isten országa. Ennek példázatát adta számos hasonlatával, a maga tetteivel, s az Isten országának építésére hívta az embereket.

Előzőleg ígéretet kaptam a főpásztortól, hogy szentelés után visszakerülök hatodévre a szemináriumba, illetve a Hittudományi Akadémiára, hogy befejezhessem doktori disszertációm. Ám mégis másként alakult.

Éppen odahaza kapálgattam a kertünkben, hűgom elment a boltba, amikor megjelent egy papi személy: most jött Vácról, a püspökségről, azonnal vele kell mennem. Mondtam: várjuk meg a hűgomat, amíg hazaér, de sürgetett: nem érünk rá. Bedobáltam néhány holmimat a táskámba, s három nappal újmisém után elindultam otthonról.

Először Kallóra, Kozár Gyula plébános mellé kerültem. Ő már akkoriban azon gondolkodott, hogy

a környék lelkipásztori ellátására kialakít egy papi közösséget. Rövidesen a beteg, a közeli Valkón szolgáló Borsiczky Tibor atya helyére kerültem, hogy majd amikor fölépül, visszakerülök Kallóra.

Ebben a faluban érdekes élményben volt részem: akkoriban még, 1976-ban első pénteken reverendában, karingben vittük az Oltáriszentséget, csöngős ministránssal, s a jámborabb emberek letérdeltek az utcán a földre. Ilyet addig még nem láttam.

Valkó Gödöllő melletti kis község. Közben eljártam Vác-szentlászlóra is, s amikor már jó idő eltelt, érkezett meg a diszpozíció, hogy maradok Valkón. Hagyományokat őrző falu volt, templomba járó emberekkel. Semmi gond nem adódott, egészen addig, amíg a templomot nem akartuk modernizálni. Elérkezettnek láttuk ehhez az időt a zsinat szellemében, s egyébként is, giccses ábrázolásokkal volt tele a belső tér.

Káldor Aurél templomfestő művészt kértem föl a munkára, akit az egyetemi templom restaurálásának idejéből ismertem. Az átalakítás óriási vihart kavart.

Mindenféle pletykák keringtek arról, hogy drága pénzért eladtuk a régi oltárt... az egyszerű emberek nem értették meg, hogy itt az ideje a változtatásnak. Részben érthető ez. A régi oltárnál voltak első áldozók, béralkozók, annál esküdtek, tehát ragaszkodtak ahhoz. Amikor azonban elkészült a templom belső fölújítása, már igen büszkék voltak rá.

Jó két évig szolgáltam Valkón, s átjártam Vác-szentlászlóra, ahol egy tiszteletreméltó, régi vágású plébános, Sallay János szolgált, s ahol „komoly” kápláni feladataim is adódtak: nyírnom kellett például a kutyáját. Igazi öreg, kalapos, paraszt küllemű pap volt. Egyetlen adalék lelkületére vonatkozóan. Mély hangon így szólt hozzám Húsvét előtt: „Balázskám, a nép magát kívánja, mint előző évben is, a lelkigyakorlat tartására. De ne csináljon ebből nagy gondot, én sem emlékszem arra, mit mondott tavaly, a hívekről sem föltételezek többet, nyugodtan elmondhatja ugyanazt még egyszer.”

Igyekeztem az ifjúsággal, a felnőttekkel minél többet foglalkozni. A plébános atya közben meggyógyult, de Borsiczky Tibor kérte Bánk érsek urat, szeretné, ha engem, a fiatal papot egy időre még ott hagyná nála, mert jól kijövünk egymással. Bánk érsek úr azt válaszolta: szereti, ha a plébános azt kéri, maradjon a káplán.

Ekkor nekiláttam, hogy befejezzem doktori disszertációm. Eltelt egy hónap, elkezdődött a tanév, amikor kaptam egy leiratot: azonnal menjek Tápiószecsőre káplánnak. Tóalmás is hozzátartozott, mint ahogyan Valkóhoz Vác-szentlászló.

Tápiószecső belső élete méhkasra emlékeztetett. Jó száz évre visszamenőleg örökös feszültség jellemezte a közösséget. Igyekeztem megfejtem ennek okát, mert mintha átok ült volna a falun. 1849-ben ugyanis Damjanich tábornok a kókai plébánossal együtt kivégeztette a tápiószecsői papot is, miután a hívek följelentették a lelkipásztorukat.

Az előzménye az volt, hogy a váci püspök kiadott egy körlevelet, melyben óvta az embereket a honvédségi szolgálattól, hiszen látszott, már úgyis minden elveszett. Damjanich kijelentette, azt a papot, aki a körlevelet felolvassa a szószekről, kivégezted. A szerencsétlen szecsői pap nem tudott erről a rendelkezésről – Damjanich egyébként a plébánián lakott, későbbi káplán szobámban –, fölolvasta a püspöki körlevelet, mire többen jelentették ezt a tábornoknak, s szinte kényszerítették, hogy járjon el korábbi kijelentésének megfelelően. Damjanich előbb igyekezett kibújni ez alól, s azzal odázta el: majd ha még valaki följelenti a papot, akkor kivégezted. S akadt is ilyen ember, mire nagypénteken valóban puskacsó elé állíttatta a plébánost. Tápiószecsői káplán koromban egy százhárom éves nénihez is jártam, aki még emlékezett rá nagyapjától, hogy nagypénteken délután hol lötték agyon a papot.

Ettől az esettől kezdődően mintha az örökös széthúzás átka ült volna a falun. Az 1950-es években az akkor szolgáló pap börtönbe került, s akadt, aki azzal büszkélkedett, hogy ő juttatta oda...

Ilyen légkör uralkodott. S ennek megfelelően különféle pártok alakultak: pap pártiak, kántor pártiak, harangozó pártiak, s még kisebb tettelegességre is sor került közöttük. Egyébként volt olyan rétege is a falunak, amelynek tagjai szerettek volna kimaradni ebből a marakodásból.

A plébános karácsony és újév között diszpozíciót kapott, így egyedül maradtam, megbízott adminisztrátorként, majd később új plébános érkezett. Tóalmás tíz kilométerre esett Tápiószecsőtől, korábban egy idős, abbészerű pap bácsi, Tóth Péter szolgált ott. Mindenkit tegezett, a téesz-elnöktől kezdve a tanácselnökig, ami érthető, hiszen emberemlékezet óta ott élt. Az Andrássy grófok egykori gazdaszonya volt a szakácsnője, egy idősebb hölgy, aki igen jól főzött. Minden vasárnap délben, amikor befejeztem a szolgálatomat, náluk ebédeltem. Ebéd után az öreg Tóth Péter bácsi általában végrendelkezett. Mindig meg akart halni a jó étvággal elfogyasztott étel után. Egyszer azt mondta: fiam, elmondom, hogy tudd, kire mit hagyok. A végén rájött, rám semmit nem hagyományozott. Erre megállt, s

azt mondta: te majd öröklöd a lelkeségemet.

Valkón 1976-tól 1978-ig szolgáltam, majd 1980-ig voltam Tápiószecsón. A végén itt is konzolidálódtak a viszonyok, abból a közösségből mind a mai napig többekkel levélben vagy telefonon időnként tartom a kapcsolatot.

1980-ban váratlanul értesítést kaptam a püspökségről, melyben a főpásztor közölte, hogy a tizenötödik kerületben lévő Pestújhelyre helyez, amely plébánia a váci püspökséghez tartozott. 1993-ig ugyanis Budapesten több egyházmegye osztozott.

Egy címeres békepap volt itt a plébános. Fiatalon, huszonnyolc évesen, az 1956-os forradalom leverése után kapta meg ezt a helyet, s mindig büszkélkedett vele, hogy nem a püspök, hanem a minisztertanács akaratából. Nevét nem szeretném említeni... nem haragszom rá, állíthatom, jó tulajdonságai is akadtak, de éppen azért, mert belekerült a békemozgalomba, lelkiismeretével nem tudott elszámolni, alkoholista lett és egyéb circumstanciák kísérték az életét – mint papi nyelven mondani szokták.

Nagy tanulság volt számomra látni ezt. A plébánián ugyanakkor megismerhettem egy igen értékes hívő réteget, a korábban ott élt kis- és középtisztviselői réteg leszármazottait. Antall József családja is odavalósi. Sok papi hivatás került ki erről a helyről, nem véletlen, hogy a legjobb helyeket halászták ki a békepapi emberek.

Az itteni élet – nem elsősorban a munka – belső feszültségekkel járt együtt, s ebben megrendült az egészségem. Pajzsmirigy betegséget kaptam. Hatalmába kerített a teljes tehetetlenség érzése: nemhogy én, de a püspököm sem tudott változtatni a helyzeten. Abból az időből is rendelkezem olyan dokumentumokkal a Történeti Hivatalból, mely szerint azért figyeltek, mert illegális vallási csoportosulás szervezésével és vezetésével vádoltak.

A feszültségek forrását jelentős mértékben a plébános megbízhatatlansága okozta. Lehetett bármilyen nagy ünnep, Húsvét vagy Karácsony, ha az alkohol miatt bezárkózott, még a liturgiát sem végezte el. A jobbik esetet jelentette, ha nem jött át a templomba, mert számomra az jelentette a nagy lelkiismereti problémát, amikor illuminált állapotban jelent meg, s ezt valamennyi hívő látta. Egyéb ügyekben is keringtek róla pletykák... Előfordult, hogy elküldtem őt az oltártól. Erre nekem támadt: miért menjen haza? Szinte alig forgott a nyelve... Azt mondtam neki: te azt jobban tudod.

Ez a plébános állandó kapcsolatban állt az Állami Egyházügyi Hivatallal. Ha végeztem a munkámat, főlháborodva állított be: az AEH-ból kell megtudnia, hová szerveztem kirándulást a hívőkkel.

Akkoriban úgy mondták, s ő is emlegette: Beresztóczy Miklós helyébe szánták, csakhogy a békemozgalom számára terhessé vált az alkoholizmusa. Az állammal szemben – finoman fogalmazva – rendkívül lojálisán viselkedett, ennek ellenére, s ezt döbbenetes volt látni, örökös félelemben élt. Rengeteg rácsot és zárat szereltetett föl a plébánián. A félelemre bizonyos fokig meg is volt az oka. Bátyját, aki szintén beállt a kommunista vonalba, 1962-63 táján megölték az oroszok.

Később tudtam meg: a magyar értelmiségnek volt egy csoportja a kommunista párton belül, mintegy hetvenen, akik megelégték az 1956 utáni kádári vérengzést, s valamiféle dubceki eurokommunizmust szerettek volna megvalósítani. Ezeket az embereket sorra eltették láb alól. Köztük volt a plébános bátyja is. Részegen többször kibukott belőle: gyűlöli az oroszokat, mert megölték a bátyját. Ha józan állapotában bárki előtt beszélnie kellett, kitette a magnetofonját, hogy bizonyítani tudja, mi hangzott el. Ilyenkor a fõlszabadító szovjet hadsereget és hasonlókat emlegetett...

Azért mondom el ezt az esetet, mert annak a kornak a mélységes kiszolgáltatottságát és hitványságát mutatja. Ha jó írói vénával rendelkeznek, a *Hatalom és dicsőség* című könyvnél megrendítőbb művet tudnék írni; mert belülről láttam azt a kort, s az emberek életét.

Egykori plébánosomról később azt is megtudtam, hogy másokkal együtt az 1950-es évek elején külföldre akart szökni. A határnál fogták el őket, s akkor választás elé állították: vagy a szolgálatukba áll vagy börtönbe *zárjak*. Nem volt bátorsága nemet mondani...

Kisap korától írt az akkori békepapi újságba, a Keresztbe, s mint mondtam, szentelése előtt munkaérend fokozatot kapott. Időnként, amikor félig illuminált állapotban volt, viccelődtem vele: „Vajon milyen hatalmas munkát végzett, az én öregapám nyolcvanhat éves koráig dolgozott, de semmiféle érdemrendet nem kapott...”

Idővel teljesen deklasszáldott, szalonképtelenné vált a viselkedése, de azért meghívták még különféle kommunista ünnepekre, s olyankor valamiféle kitüntetést adományoztak neki – ahogyan a népnyelv mondja: plecsnit kapott. A Rákospalota fennállásának hétszáz éves évfordulóján rendezett ünnepeken megkapta a Tiszta Budapestért emlékérmét. Előre tudtam a várható kitüntetéséről, s gondoltam, megtréfálok. Egyik hívüinktől, aki tudományos kutatómunkáért kapott különféle kitüntése-

ket, elkértem a „plecsniket”. Függetlenül attól, hogy miért adták valakinek az elismerést, a kitüntetés magában foglalta a vörös csillagot. Vagy öt-hat érmét tűztem föl az ingemre, majd ráhúztam a pulóvert. Amikor a plébános hazaérkezett legújabb „plecsnijével”, s a házinéninek büszkélkedett vele, akkor megkérdeztem tőle: „Te ezért voltál ott egész délelőtt? Nézd meg, én mit kaptam!” Fölhúztam a pulóveremet, melyen ott csillogott a sok kitüntetés, s mindegyiken a vörös csillag. „Ezeket azért kaptam, folytattam, mert látta a tanácselnök és a párttitkár, hogy én kaszálok a templom környékét – ami igaz is volt –, s azt mondták: az ilyen ember kell nekünk, ezentúl az ilyen embert jutalmazzuk.” Később rájött, viccelődöm, hogy ne mondjam, gúnyolódok vele...

Négy évig szolgáltam Pestújhelyen, de 1984-ben a pajzsmirigybetegség miatt olyan fizikai állapotba kerültem, hogy mint az öreg embereknek, remegett a kezem, s állandóan izzadtam. Kezdetben az orvosok sem tudták, mi lehet a bajom.

Ekkor – más ügy miatt – felkerestem Bánk érsek urat, s ő egészségi állapotom felől érdeklődött. Úgy gondoltam, őszintén el kell mondanom, nem vagyok jól. Nem kellett különösebben részleteznem a helyzetet, mert – mint kiderült – mindent tudott a plébániai életről. Elhelyezett Pesterzsébet- Pacsirtatelepre. Süle András plébánoshoz kerültem, aki jó esztendeje halt meg.

Igen tisztességes, becsületes embert ismertem meg személyében. Mellette számos lelkigyakorlatot tarthattam, jól kijöttünk egymással, mondhatni, családias légkör uralkodott a plébánián. Nem tartozott a békepapok közé, sőt, emlékeztetett a kerületi esperes, a címeres békepap, Bagó István által mondott, már korábban említett megjegyzésre, mely szerint nincs jó vélemény rólam az ÁEH-ban. Mire azt válaszoltam: „Örülj neki, mert ez azt jelenti, hogy velem őszintén beszélhetsz.”

Pestújhelyi szolgálatomra visszatekintve, eredménynek tartom, hogy sikerült közösséggé szerveznem az értelmiséget. Természetesen ez sem került el a hatóságok figyelmét, ennek is írásos nyoma maradt a Történeti Hivatalban. Az akkori közösség még ma is legalább évente egy alkalommal összejön, s hozzák a gyerekeket, unokákat is. Pilisszántón, a Holnapy házaspár – orvosprofesszornő feleség és fizikus férj – hétvégi házában találkozunk ilyenkor. Egyik fiuk, Holnapy Dénes időközben premontrei szerzetespap lett.

Katolikus kiscsoportok szervezése életveszélyes vállalkozásnak számított annak idején. Az esperesi koronákon nyíltan megmondták nekünk, tartózkodjunk minden ilyen kezdeményezéstől. Még a nyolcvanas évek közepén is – amikor a mai történészek egy része szerint már úgynevezett puha diktatúrában éltünk – Bagó István esperes sztálinista szólalomokkal kezdte a papi ülést. Elmondandó beszédét bizonyára előre le kellett adnia az ÁEH-ba. Előbb az állam és az egyház viszonyáról szóló optimista kincstári szólama hangzott el, s mindig csak ezután kerülhettek elő a napi problémák. A papi összejövetelek során pontosan tudtuk, kivel lehet őszintén beszélni, s kitől kell óvakodnunk.

A kezdetektől igyekeztem közösséget teremteni magam körül. Pasztorációm akkor vált módszereesebbé, amikor 1980-ban vagy 1981-ben egy addig ismeretlen személy keresett föl. Előtte megbízható barátomtól kaptam egy telefont, hogy valaki beszélni szeretne velem. Előbb arra gondoltam, talán erdélyi ügyben keresnek, hogy adakozzam, mert rólam mindig közismert volt, mennyire támogatom az ottani magyarokat. Ebben az esetben azonban nem erről volt szó, hanem – mint ezt is említettem már részben – a külföldre távozott, akkoriban úgy mondták, disszidált Sajgó Szabolcs csoportját kellett átvennem a Regnum Marianum mozgalomban. Addig nem tudtam, hogy Sajgó Szabolcs is oda tartozott. Korábban ugyanis eljárta abba a papi társaságba, melyet Pestre kerülésem után szerveztem, sokmindenről beszélgettünk, de ilyesmi nem került szóba.

A csoporthoz főiskolások, egyetemisták tartoztak, kéthetente találkoztunk különböző magánlakásokon.

Egy év után – amikor nyilván a fiatalok is minősítettek engem a regnumos papok előtt – bevettek az atyák körébe. Előbb tanítottam tehát a regnumi fiatalokat, minthogy a regnumi papok közé kerültem volna. Ebben annak próbatételét láttam: vajon tudnak-e bízni bennem mások?

A regnumi mozgalom teljes titokban folytatta munkáját. A kommunista hatalom nyomozói bizonyára tudtak erről, de mi még egymás közt sem említettük ezt, a hívek előtt pedig végképp hallgattunk. A Regnumban bizonyos romantikus neveket alkalmaztunk az egyes csoportok jelölésére. Az enyémenek Bukórecék volt a neve.

A fiatalok általában a szülőkkel együtt táboroztak. Már akkoriban is akadtak elhagyott plébániák az ország különböző területein, s ezeket a „táborozókat” kerestem én föl. A nyolcvanas évek második felétől már egyre bátrabban szervezhettük a programokat, de akkor sem lehetett egyeden megmozdulásunk sem legális.

A csoportok élete részben a hittanórákat jelentette, részben a tagok problémáikkal, életkérdéseikkel fordultak hozzám, melyeket – ha olyan jellegűek voltak – közösen beszéltünk meg, s a találkozásokat mindig szerény agapéval zártuk: zsíros kenyér, jobb esetben vajás kenyér és tea került az asztalra.

Mennyire kellett valóban illegálisan működnünk? Semmiféle nyomot nem hagyhattunk. Tilos volt csoportosan gyülekezni, egyszerre érkezni vagy távozni, gondosan meg kellett választani a helyet, ahol összejöhetünk, leeresztett redőnyök mögött, s csak a megbízható családokat kerestük föl. Csoportomhoz mintegy tizenöten tartoztak. Külön találkozott az atyakör. A domonkos templomban minden év december nyolcadikán, a Szeplőtelen Fogantatás napján ünnepi szentmisét mutattunk be. A hívek szinte kivétel nélkül fiatalokból álltak...

Rendszeresen jártunk lelkigyakorlatokra, például László Gáborhoz, akit egyszerűen csak páternek hívtak, s akkoriban nagybörzsönyi plébános volt. Mintha turisták lettünk volna, úgy állítottunk be a faluba. Több regnumi perre sor került már, s ennek tudatában éltünk, de félelem nélkül. A rendszerváltás hajnalán, talán 1988 telén vagy 1989 elején Vigassy Mihály atyánál jött össze az atyakör, s ez alkalomra meghívtuk a bíboros urat is. Paskai László bíboros két órát késett – valóban igen nehéz odatárlálni –, s titkár nélkül érkezett. Szemlátomást zavarban volt, mint amikor János vitéz betért az éjszakában a zsványok tanyájára: „Éjszaka zsványok, csákányok, pisztolyok, ha jól meggondoljuk, ez nem tréfadolog” – írja Petőfi.

Paskai László is így volt: betoppant közénk, a helyiségben húsz papot látott, közülük tíznek ő volt a főpásztor. Mit keresnek ezek itt? – gondolta nyilván. Ennyire nem volt kapcsolatunk a hierarchiával, illetve nem lehetett kapcsolatunk. Paskai bíboros úr persze tudta, hová érkezett, titkárát azonban nem merte magával hozni.

Bár a nyolevanes évek végén a korábbiakhoz viszonyítva valamelyest enyhült a helyzet, Miklós Imre, az ÁEH elnöke és a hozzá hasonló pártvezetők még dühösen kirohantak minden, nem ellenőrizhető egyházi akció ellen.

A Regnum-mozgalomnak az én időmben mintegy ezer-kétezer aktív tagja lehetett, illetve voltak öreg, egykori regnumiak, akiket számon tartottunk. A csoportok tudtak ugyan egymásról, de a részletek ismeretlenek maradtak egymás előtt. A Regnum alapvetően Budapesten működött, ám akadtak olyan váci és pécsi egyházmegyes papok is, akik regnumi szellemben próbáltak közösségeket alakítani ott, ahol éppen szolgáltak.

Az én időmben a Regnum Marianum-mozgalom vezetője Emődi László börtönviselt pap volt, mint ahogyan Tompa Nándor atyát és László Gábort is elítélték. Ekkoriban még odatartozott Keglevits István, akinek később nézeteltérése támadt a Regnumon belül. A fiatalabb atyák közül Bajzáth Ferencet, az ugyancsak börtönviselt Somogyi Sándort, Hagyó Józsefet, ma a budapesti Krisztinavárosban szolgáló Györgydeák Mártont említhetném.

A Regnum működésének sikerét mutatja, hogy 1991-ben, II. János Pál pápa magyarországi látogatása alkalmával a Regnum, mint szervező, meg tudta tölteni fiatalokkal a Népstadiont. A nagymarosi ifjúsági találkozók is regnumi kezdeményezésre indultak – Balázs Béla nevét mindenképp említenem kell, a későbbiekben pedig Tomka Ferencék csatlakoztak, s velük a Fokolare-mozgalom.

Mennyire ismertük az egyéb kisközösségi katolikus csoportokat? A helyieket leszámítva országosan ismertté a Fokolare- és a Bulányi-mozgalom, a későbbi Bokor vált. Ez utóbbi tagjai a hetvenes évek végéig jó kapcsolatokat ápoltak velünk, majd útjaink elváltak, amikor minden tekintetben radikalizálódtak, ezt ugyanis a Regnum már nem tudta vállalni.

A katonai szolgálat megtagadása élezte volna ki a dolgot? Sokan talán még ma is így gondolják, valójában azonban a Bokor-mozgalom keményen szembehelyezkedett az egyházi hierarchiával. Bulányi György atya, a vezetője már a hetvenes évek közepén kijelentette: az akkori püspökökkel nem lehet semmit sem kezdeni. A Regnum – éppen X. Szent Piusz elveinek szellemében – föltette a kérdést: érvényes-e a püspökök főpapsága? Érvényes, hiszen Róma elfogadta, s érvényesen szentelték őket. A Regnum ezzel együtt azt vallotta: a püspökök között is találunk megfélemlített embereket, akik nem a maguk jókedvében cselekednek olykor, hanem képtelenek ellenállni a külső politikai-hatalmi nyomásnak. A Regnumban – még egyszer hangsúlyozom – mindig megvolt a hierarchia tisztelete.

A Bokor-mozgalom egyházon belüli ellenállását előszeretettel segítette a kommunista hatalom, hiszen a megosztás érdekében mindenütt éket vert, ahol csak tudott. Az állam praktikái nélkül a Bokor-mozgalom talán nem jutott volna el végül oda, ahová eljutott.

Legyünk önkritikusak: ha akkoriban Endrey Mihály a bíboros, úgy gondolom, a maga emberségé-

vel, bölcsességével könnyebben szót értett volna a Bokor tagjaival, mint Lékai László.

Az államot nem érdekelte a teológiai tanítás, az abban megnyilvánuló különbség. A hatalom fölbérelte, vagy finomabban fogalmazva, noszogatta a püspököket, hogy itt van ez az eretnekszoportosulás, járjanak el vele szemben, miközben az állam valódi gondját a Bokor-tagok katonai szolgálat-megtagadása jelentette. Ezért többeket börtönbe is *zártak*.

Mind a mai napig kérdés számomra: az állam nagyon jól tudta, hogy a Bokor-mozgalom, illetve az ebből következő katonai szolgálat-megtagadás eszmei szerzője Bulányi György. Ő korábban, az 1950-es években súlyos börtönbüntetést szenvedett, ekkor azonban már nem csukták le, követőit ellenben igen. Miért volt ez így? Mindenesetre az állam örült, hogy éket verhet, s bomlaszthat az egyházon belül.

Bulányi György olyan teológiai kérdésekkel is foglalkozott, melyek az egyház hit- és fegyelmi rendjével ellentétesek. Ezt közlőül láttam egyik teológus osztálytársam életében. Sok vitám volt vele már tanulmányaink során is. Tiszteltem egyfajta radikalizmusa miatt; ám már káplán korában összeütközésbe került a püspökével, kis időre fölfüggesztették, majd visszakerült a papi keretbe, később egyre hevesebb támadásokat intézett a hierarchia ellen, s fokozatosan liberalizálódott felfogása a hitletélményben: eljutott odáig, hogy Jézus Krisztus föltámadását is tagadta. Jól beszél németül, s mindenfajta, azon a nyelven megjelenő liberális írást „szentírásnak” vett. Kezdetben tagadta Krisztus megváltó áldozatát, majd föltámadását... mindezek ellenére vezettem nála lelkigyakorlatot, igyekeztem vele továbbra is tartani a kapcsolatot. Egy dologban hálás vagyok neki: ő hívta fel figyelmemet a Hegyi beszédre; s amikor még kápláni szolgálatban volt, mondtam neki, hogy beidéztek a belügyesek. Ő erre megerősített engem: egy percig se engedjek nekik, hanem azonnal kategorikusan zárkózzam el. Ekkor mondtam azt, amint korábban már említettem: „Akkor megyek oda legközelebb, ha bilincsbe vernek.” Hálás vagyok, hogy biztatott: nem lehetett alkudozni. Igyekeztem megérteni őt, de egy idő után már nem tudtam követni a maga kijelölte útján.

A Bokor-mozgalom és a többi katolikus kisközösségi mozgalom között talán már a hetvenes években bekövetkezett a szakadás, de a nyolcvanas évek elejétől ez már nyilvánvalóvá vált. Bulányi páter hívei eljutottak odáig, hogy fölfogásuk szerint mindenki kónszekrál a misén... számomra az is különös volt, hogy a Népszabadság székházában mutatta be Bulányi György az aranymiséjét. Én legalábbis így tudom. Amikor valaki a maga igazát az alapvetően más orientáltságú sajtóorgánumnál keresi, az sosem vezet jóra.

A kötelező katonai szolgálat megszüntetésével a Bokor-mozgalom alól kihúzták a szőnyeget. Később azzal álltak elő, hogy még a polgári szolgálatot is meg kell tagadni, mert azzal is az *egyház* fölfogásával összeegyeztethetetlen imperializmust segítik. De kérdem én: akkor mindenki, aki adót fizet – annak egy része valóban katonai célokat szolgál –, erkölcstelenül, bűnös módon jár el? Végére nem léphetünk ki ebből a világból... mostanában alig hallok a Bokor-mozgalomról.

Ma is – mint mindig a történelemben – réalpolitikusként kell lennünk. Jézus maga sem gondolta azt, hogy mindenki az ő legelkötelezettebb követőjévé szegődik. Akkor nem beszélt volna a kovászról, a sóról, a kisdéd nyájról.

Az egyháznak jel szerepe van, mint a turistavezetőnek, aki mutatja az utat. Amikor az egyház szociális enciklikákat ad ki, megoldási kísérleteket tár a társadalom elé; ezt nem lehet egyszerűen harmadik útnak tekinteni, mert abban kifejezetten baloldali – klasszikus értelemben vett baloldali – és jobboldali program egyaránt fölismerhető. Amikor az egyház azt mondja: a munkásnak joga van a béréhez, a legszükségesebb esetekben sztrájkolhat is, ez a politikában baloldali törekvés. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza az egyház szociális tanítása, hogy mindenkinek joga van a tulajdonhoz, amit ugyan alá kell rendelni a köztulajdonnak, a köz érdekének, s ez jobboldali eszme.

Az egyház szociális tanítása inspirációt, modellt ad a jobb, emberibb élet megvalósításához. Szükséges lenne, hogy a vállalkozók, miniszterek, gazdasági ügyeket intéző emberek megismerkedjenek ezzel, s arra ösztökélné őket, hogyan lehet megteremteni egy igazságosabb és testvériesebb világot. Igazságosabb és testvériesebb világ – találó megfogalmazás, mely a püspöki kar néhány évvel ezelőtt kiadott szociális körlevelének címében szerepel. Tudomásul kell vennünk, igazságos és testvéries világ ugyan sosem lesz, de igazságosabb és testvériesebb lehet – ha törekszünk rá. Hiú ábránd, hogy itt a Földön elérkezik a Paradicsom vagy a Kánaán.

Nemcsak az ősegyház vagy a dél-amerikai redukciók mutattak az igazságosabb és testvériesebb világ irányába, hanem a történelemben találkozunk olyan államokkal, melyekben inkább megvalósul a szociális igazságosság, ahol az életet jobban tisztelik, s a vallásszabadság teljesebb.

Tizenöt évig voltam káplán, ami mindenképpen hosszú, a szokásos kápláni beosztásnál is hosszabb időnek tekinthető. Az Állami Egyházi Hivatal nem engedte plébánosi kinevezésemet. Ezzel együtt káplánként is mindig plébánosi felelősséget viseltem. Valkón a plébános kórházba került, Tápiószecsőn adminisztrátorként egyedül is voltam. Pestújhelyen a plébános megterhelt múlttal rendelkezett – szinte minden az én kezembe került, s így volt ez a pesterzsébeti hat évemben is: a plébános nagyot hallott, se jegyes oktatást, se más szolgálatot nemigen tudott végezni.

Abból a szempontból szerencsés voltam, hogy a nagyheti szertartásokat mindenütt én végeztem. Hasonló helyzetbe kerültem, amikor kineveztek a váci szeminárium rektorának, s egyúttal a székesegyház plébános-helyettesévé. Ott is a lelkipásztori munka minden területén szolgáltam.

Vidéken az általános iskolákban szép számmal tanítottam hittanra a gyerekeket a többségében katolikus falvakban. Nem kellett összevont órákat tartanom. Pesten azonban, másokhoz hasonlóan, „szonglörködésre” kényszerültem. Ott ugyanis nem engedélyezték az iskolai hittant. Pesterzsébet-Pacsirtatelepen 1989-ben, eljövetelem előtt már alkalmanként bejárhattam az iskolába, kezdetként az igazgató osztályfőnöki óra címén hívtak meg.

Prefektusként és spirituálisként ismét tanítottam gimnazistákat a Központi Szeminárium átellenében lévő Cukor utcai középiskolában. Tehát sosem szakadtam el az ifjúságtól.

Az Állami Egyházi Hivatal működésének vége felé (1989 nyarán szűnt meg) munkája egyre formálisabbá vált, az ottani emberek már az új lehetőségeiket keresték, de az utolsóig igyekeztek azért felügyeletet gyakorolni.

Az Állami Egyházi Hivatalba engem sosem rendelték be, ám – mint említettem – a Belügyminisztérium vonalán időről időre megkerestek. Az AEH a Belügyminisztériumhoz viszonyítva „enyhébb” szervezetnek számított.

Az AEH embere csupán „ellenőrzött”. Mit jelentett ez? Amikor megtudták például, hogy Pesterzsébet-Pacsirtatelepen bibliaórákat merészelek tartani a plébánián, fölkeresett a hivatalból Fűzfa Imre, s kirohanást tartott ellenem. A szó szoros értelmében dühöngött. Emlékszem, ebédidő táján állított be, korábban személyesen nem találkoztunk, bemutatkozott: Fűzfa Imre. Rémllett, hogy kicsoda lehet, de különösebben nem foglalkoztam ezzel. Hellyel kínáltam, mire azt mondta: Süle Andrással akar beszélni. „Éppen ebédel a plébános úr.” De ő azonnal akar vele beszélni. Az üzenetet átadtam a plébánosnak: Fűzfa Imre van itt. Mire szegény Süle atya: „Ó, tanácsos úr, tanácsos úr...” s Fűzfa Imre azonnal rákezdte: „Önöknél a plébánián folyik a hittan, pedig szigorúan tilos.”

Valószínűleg a békepap esperes jelenthette föl bennünket – ezt abból gondolom, hogy plébánosom korábban felkereste őt, amikor nem volt más lehetőségünk, hogy járja ki, a plébániai irodában taníthassunk hittant. Az említett eset után végül nagykegyesen megengedték... Fűzfa Imréről a rendszerváltás után kegyesváros lett... Mindig Jézus Krisztusból élt meg: egyszer ellene volt, másszor mellette...

Egészségi állapotom jelentősen javult Pacsirtatelepen. Egy orvosnő, Szijártó Noémi – aki titkokban apáca volt – fölismerte a bajomat. Megfelelő szakorvoshoz küldött, a pajzsmirigy betegség kezelése hosszú ideig tartott, de a Vas utcai kórházban végül meggyógyítottak. A katonás főorvos, akihez 1986 táján kerültem, azt kérdezte tőlem: „Hol pap maga?” Mondtam: Budapesten, a huszadik kerületben. „De milyen egyháznál?” A katolikus egyháznál. „Akkor Kollai doktor fogja gyógyítani, mert ő a piaristáknál végzett.”

Korábban mindenféle betegségre gyanakodtak, de az igazi okot nem találták. A pajzsmirigy betegség nem fájdalmas, ellenben rendkívül kellemetlen. Gyöngeséggel, izzadással, remegéssel, halálfélelemmel jár együtt.

Szijártó Noémi orvosnőről – ha nem tudtam is –, de sejtettem, hogy apáca. Egy-két gyenge fizikumú kis-papot meg is mentett a katonaságtól. A paptársak közül is ekkoriban már lehetett tudni, ki tartozik titokban valamely nem engedélyezett szerzetesrendhez.

1989-ben tehát Pesterzsébet-Pacsirtatelepen voltam káplán. Várszegi Asztrik, a későbbi püspök, pannonhalmi főapát nemcsak katonatársam volt, hanem újmisési szónokom is. Meghívott engem a Központi Szeminárium prefektusának 1990 januárjában, mely intézménynek akkor ő volt a rektora. Közben Marosi Izidor püspök, az új váci főpásztor magához rendelt. Biztos voltam abban, hogy közli velem, a Központi Szemináriumba kerülök szolgálatra. Meglepetésemre azzal állt elő, hatvani plébános leszek, feladatomban visszavenni a korábbi ferences kolostort, s megalakítani a kisszemináriumot. Hideg zuhanyként ért, de az engedelmisséget elfogadva átvettem a hatvani plébániát. Üzenetem Várszegi Asztriknak, kútba esett a terve. Akkor ő – nem tudom, milyen utakon – mégis elintézte, hogy a

Központi Szemináriumba kerüljek prefektusnak, Tarjányi Zoltán helyére. A spirituális Blanckenstein György lett, volt regnumi barátom.

A szeminárium épülete olyan rossz állapotban volt már ekkoriban, hogy nem kezdhettük meg ott az 1990-es tanévet. Helyet kerestünk a hatvan növendéknek és néhány előjárónak. Végül – mint említettem már – a Zrínyi Katonai Akadémián kötöttünk ki. Ott béreltünk egy épületet, ahol két évet tartózkodtunk. Onnan jártam be az Egyetemi-templomba, a kispapok pedig a Központi Szeminárium alá-dúcolt épületében folytatták tanulmányaikat. A levelező kar az ELTE bölcsészettudományi karán kapott átmenetileg helyet.

Kateketikát, didaktikát, pasztorális tárgyakat tanítottam, a helyettesítésekkel és beugrásokkal együtt összesen tizenegyféle kurzust vezettem – jobb híján hályogkovács módjára. Megtörtént, hogy Fila professzor úr a kórházból – harmadik infarktusa után – felhívott, vegyem át tőle a dogmatikát, éppen az istentan résznél tart. Éjt nappallá téve tanultam, hogy legalább egy leckével előbbre tartsak a növendékeknél. A pasztorális tárgyaknál sokat segített, hogy hosszú gyakorlattal rendelkeztem már, s saját vagy környezetemben látott példákkal tudtam mondandómat illusztrálni, így nem vált tankönyv ízűvé az oktatás.

Bevontak a levelező képzésbe is, s egyre több tantárgyat bíztak rám. Olyan nagy volt a kereslet a levelező tagozat iránt – több száz növendéket vettek föl –, hogy alig bírtam teljesíteni minden órát. Itt jobbra pasztorális tárgyakat tanítottam a két csoportba tartozó négyszáz hallgatónak.

Közben megkértek, egyes alapvető tárgyakat adjak elő az akkor alakult Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Egyik kurzusom címe az volt: *Bevezetés Krisztus misztériumába*, délutánonként pedig a papnövendékeknek spirituálisként lelkeségi tárgyakat oktattam. Tehát rendkívül sok feladat hárult rám ebben az időben, aminek igyekeztem, néha úgy éreztem, erőmön felül is, megfelelni.

1997-ig szolgáltam a Központi Szemináriumban, két év prefektusság után öt évig spirituális voltam. Amikor az épület felújítását követően a laktanyából visszaköltözhattünk régi helyünkre, Blanckenstein Györggyel arra gondoltunk, a kusza időszak után jobb lesz, ha tabula rasa következik, új előjárók kerülnek a helyünkre. Várszegi Asztrik közben visszakerült Pannonhalmára. Blanckenstein György ugyancsak elkerült, ott maradt az intézmény spirituális nélkül. Kérték, vállalam el egy évre. Ráálltam, majd öt év lett belőle.

1997-ben Seregély érsek úr felkeresett Bosák püspök úrral, s közölték velem, hogy nekem kell átvennem az újrainduló váci, úgynevezett propedeikus szeminárium vezetését. Személyemben láttak garanciát arra – mint kifejtették –, hogy az intézmény valóban hittudományi főiskola lesz. Róma állítólag nem szorgalmazta új szemináriumok létesítését (ami tulajdonképpen az évtizedekkel korábban megszüntetettek visszaállítását jelentette), Keszthelyi püspök úr azonban úgy értesült, Róma szándéka szerint mégis életre kell hívnia a vácit, s ezért megalapította azt.

Magam sem értettem egyet újabb egyházmegyei szemináriumok létrehozásával, inkább a meglévőket szükséges szakmai-lelki szempontból minőségileg magasabb szintre emelni.

Induláskor a váci szemináriumnak negyvennégy nappali hallgatója volt, emellett szép számú levelező tagozatos. Az általam addig is tanított tárgyakat oktattam nekik, s visszajártam Pestre, mert a Kalazantínus szerzetesi főiskolának, melyből azután kifejlődött a Sapientia intézménye, pasztorális tanára lettem. Karmelitákat, domonkosokat, piaristákat és másokat tanítottam.

Emellett a váci székesegyházban is elláttam a lelkipásztori teendőket. Vasárnaponként tíz órakor, a konventmiséken – egy-egy közösség ünnepi szentmiséjét nevezik ennek – újra megtelt a székesegyház hívőkkel. Amikor odakerültem, azt mondták, rettentő „kihalt” mise ez, s az első alkalommal valóban elkeseredtem az üres padok láttán.

Korábban az Egyetemi-templomban is, prefektusként, majd spirituálisként a papnövendékekkel én tartottam a vasárnapi konventmisét – tehát ott ugyancsak végeztem lelkipásztori munkát.

Az 1989-90-es társadalmi-politikai folyamatok láttán az első élményem a csodálkozás volt. Eufórikus érzés kerített hatalmába, mint akkoriban általában a hasonlóan gondolkodó embereket. Új lehetőségek, új szabadság – erre gondoltam, de rövidesen hideg zuhanyként ért a taxisok sztrájkja, amikor láttuk a háttérben meghúzódó és az eseményeket mozgató erőket. Éppen akkor helyeztük el a zborhegyi Regnum-templom alapkövét, s a blokádon kellett áttörnünk, hogy eljussunk oda. Akkor döbrentünk rá, a kommunista erők továbbra is működnek, s ez a Zrínyi Katonai Akadémián töltött két évben is bebizonyosodott.

Abból kimaradtam, hogy a különféle gazdasági-pénzügyi törvényeket követni tudtam volna, illetve követnem kellett volna – ugyanis nem lévén plébános, pénzügyi-gazdasági ügyek intézése – talán

mondhatom, szerencsére – nem hárult rám. Ellenben az oktatásban és az oktatási intézmények újraindításában minden úttörő szerepet vállaltam.

Ekkoriban fölfokozott érdeklődés nyilvánult meg a vallás, az egyház iránt, sokan iratkoztak be teológiára. Amikor például a jogi kar nagyelődőjében tartottam előadást, a hatalmas terem zsúfolásig megtelt. A tanítás kezdetén és végén imádságot mondtunk, s a kereszttetésnél olyan tömeghatás jelentkezett, hogy azt gondoltam, nem is előadóteremben, hanem templomban vagyok. Új világot jelentett ez számunkra, egyháziaknak. Közben magunk is kerestük, hogyan tanítsuk a kateketikát, didaktikát, pedagógiát, hiszen ez a nemzedék, zömmel másoddiplomások, marxista világnézeten nevelkedtek.

Reménykedtünk, hogy jobb világ következik, mint amilyen mára kialakult. Abban a naív hitben élünk, hogy a társadalmi struktúra megváltozásával maga az ember is megváltozik. Pedig az ember nem ilyen hatásokra formálódik. Egy kínai mondás szerint a folyó előbb változtatja meg a partjait, mint az ember a természetét.

Eluralkodott a pártoskodás, az önzés, a haszonelvűség – s abban, hogy átmenetileg megnőtt a templomba járók száma, az érdek és a haszonelvűség is közrejátszott: sokan attól tartottak, hátrányuk származhat abból, ha nincsenek megkeresztelve, illetve, ha megkeresztelkedik, hasznot húzhat belőle. Egyszóval konjunkturális kereszténység jelentkezett.

Még Pacsirtatelepen történt a következő eset, mely a kereszteléshez kapcsolódik. Egy hölgy kereszte a keresztlevelét, mert hogy „öt valahol Pesten keresztelték meg”. Kiderült, a dabasi rendőrkapitány lánya. Annak a rendőrkapitánynak, akinek idején engem beidéztek oda, elvették az útlevelemet, s mindennek elhordták. Ezt a hölgyet kiskorában a nagymama titokban Budapestre hozta, s megkereszteltette, de már nem emlékeztek, hol.

Hosszas telefonálgatásuk után sikerült végül megtalálnunk a plébániát. Sokan voltak, akik ekkoriban kutatták föl a titokban végzett keresztelések dokumentumait.

Jellemző eset a következő is: az egyik idős papot fölkereste a párttitkár. „Plébános úr, emlékszik, én ministráltam ám gyerekkoromban.” Jó humora volt a plébánosnak, mert így válaszolt: „De már akkor is a bal oldalon álltal...”

A nagy lelkesültség egy-két évig tartott. Megteltek a templomok, a gyerekek jelentős számban jártak hittanra – majd a lelkesedés hamar lelohadt. Magyarország a nyolcvanas évek végén missziós területnek számított, s a hirtelen változás mutathatott olyan képet, mintha megőrizte volna magát kereszténynek.

Akkoriban a fizikai törvényekhez hasonló jelenséget figyelhattunk meg a társadalomban. Ha valahol vákuum keletkezik, oda válogatás nélkül minden betódul. Megszűnt a hivatalos materialista-ateista világnézet, mely lehengerlő módon az egész életet uralta, s ennek helyére – sok más mellett – betódultak a különböző szekták és ezoterikus nézetek. A szabadság a könyvkiadásban például nem a minőségi könyvek szaporodását, hanem a ponyva, a pornográf kiadványok elszaporodását hozta. Mindenki megváltó akart lenni, s különböző ideológiai áramlatok keveredtek és ötvözödték.

A baloldal először elbűjt, ám amikor látták, nem származik hátrányuk abból, ha ismét megmutatják magukat, ismét megerősödtek a közéletben, miután „csendes” időszakukat az eredeti tőkefelhalmozásra használták fel.

A másik meghatározó ideológia a liberalizmus lett. A kettő – a kollektív baloldali és az individuális liberális eszme – fölerősítette egymást, amikor 1990-nel egymásba olvadtak. Az a liberalizmus, mely 1990 után jelentkezett, nem vezethető vissza a magyar történelemben a reformkorban vagy később jelentkező szabadelvűségre, hanem diktatórikus liberalizmust, azaz radikalizmust jelent: amit ennek hirdetői akarnak, kizárólag annak kell megvalósulnia – a liberalizmus orvát alatt. Diktatórikusán kívánják megvalósítani a szabadelvűséget, vagyis a szabadosságnak kívánnak minden területen helyet biztosítani – amíg ez nem sérti saját érdekeiket, mert akkor azonnal tabutémát kiáltanak. Bizonyos csoportokat és bizonyos témákat például még említeni sem szabad, mert abban a pillanatban diktatórikusan lépnek föl az ilyenekkel szemben.

A papnövendékek számában, gondolkodásában lehetett-e érezni a társadalmi változást? Bizonyos számszerű növekedés megfigyelhető, s az addig nem engedélyezett szerzetesrendek is újra működhetnek. Ma mintha stagnálást mutatna a papnövendékek száma. A környező országokat véve alapul, nálunk jelentkeznek legkevesebben a szemináriumokba.

Az „új világ” hatása markánsan érződik a papnövendékek gondolkodásmódjában. Ez leginkább az elbizonytalanodásban mutatkozik meg. Amíg mi azért mentünk a szemináriumba, hogy papok legyünk, addig ők azért jönnek, hogy eldöntsék, mihez kezdjenek magukkal.

A váci szemináriumnak az volt az elsődleges célja, hogy a magasabb évfolyamosok „ne ronghassák meg a fiatalokat”, közösségi szellemre lehessen nevelni őket, illetve akinek pótolnivalója volt a közismeretek terén, azt ebben az évben megtehesse.

ASZTRIK ÖRÖKÉBEN

Váci időszakom nem tekinthető hosszúnak, mert 1999. február 24-én a rádióban is bejelentették: kineveztek kalocsai koadjutor érseknek. Április 10-én szenteltek püspökké. „Kölcsönkértem” az órákat a kollégáktól, gyorsított ütemben adtam le a félévi anyagot, majd vizsgáztattam a hallgatókat, tehát nem hagytam el őket tanulmányaik közben.

Várható kinevezéssel kapcsolatban már korábban, 1998-ban is röppentek föl hírek. Ezeket nem vettem komolyan. 1999. február 18-án vagy 19-én azonban hívtak a nunciatúrára. Arra gondoltam előbb, nagy baj nem lehet velem, mert azt a püspököm már közölte volna. Szabó Tamás, később tábori püspök, aki egy évig prefektusként kollégám volt a Központi Szemináriumban, látta el a nunciatúra titkári tisztét, nála jelentkeztem.

Az ember kissé megilletődve állít be. A nuncius, Karl-Joseph Rauber érsek úr előadta, a Szentatya szándéka, hogy kinevezzen püspöknek Előbb szabadkoztam: nem vagyok rá alkalmas, s a Szentatya nyilván nem is ismer engem. Erre elővett egy iratot, melyben a pápai akarat fogalmazódott meg. Az engedelmisség szellemében ekkor már igent mondtam, de másnap visszatelefonáltam: meggondoltam magam, méltatlan és alkalmatlan vagyok. Szabó Tamás közölte velem, a nuncius úr nem tartózkodik az épületben, így nem továbbíthatja neki az általam elmondottakat, hívjam vissza egy óra múlva. Akkor pedig tudomra hozták, kinevezéssel kapcsolatban a hivatalos iratokat már elküldték Rómába.

A bennem jelentkező bizonytalanság több tényezőből tevődött össze: egyrészt a várható feladat nagysága tartott vissza, azonkívül nem tanultam külföldön, nincsenek nemzetközi kapcsolataim, s bár több nyelvvvel megismerkedtem, egyikén sem beszélek magas, tárgyalóképes szinten. Ma már látom: miután „pusztai” püspök vagyok, viszonylag keveset találkozom külföldiekkel. Talán különös a „pusztai” megjelölés, mert történelmileg nézve a kalocsai érsekség rangsorban második az Esztergom-budapesti után.

Méltatlannak tartottam magam a püspökségre, hiszen oda szent ember kell. Az engedelmisség első sorban lefelé kötelez, fölfelé nem föltétlenül kell mindent elfogadni. Ha például a bíborosok közül valaki azt mondja: nem kíván pápa lenni, hiába választják meg, nem lesz pápa. Lefelé, ha valakit utasítanak, azt engedelmisségből el kell fogadni. Az előmenetelre ellenben nemet mondhat.

Az érsekségben igyekszem becsülettel ellátni a munkámat: az egyházmegye valamennyi plébániáját fölkerestem, minden papot személyesen ismerem, az egyházközségekről hiteles és időszerű információkkal rendelkezem. A püspöki karban – mintegy örökölve elődömtől, Dankó László érsektől – az ökumenizmus kérdése és az egyházművészet tartozik hozzám.

A Kalocsa-Bács egyházmegye múltja igen érdekes. Annyiból talán a legtöbbet szenvedte a magyar egyházmegyék közül, hogy legkorábban találkozott a törökkel. Gondoljunk csak bele, ide tartozott Nándorfehérvár is. Két székhelye volt az egyházmegyének: Bács és Kalocsa. Talán az ottani – bogumil – eretnység a magyarázata ennek, a rossz nyelvek szerint ellenben amikor itt fölérték az élelmet, az érsekség átköltözött Bácsra. Két társaskáptalanja volt, s az első püspök, Asztrik rövidesen érsek lett, s ez a cím mindmáig megmaradt. Egyes magyarázatok szerint Asztrik püspök helyettesítette a betegeskedő esztergomi érseket, s onnan már érseki címmel jött vissza, vagy esetleg Kalocsa-Bács fontossága miatt nevezték ki érseknek.

A török hódoltság korában az egyházmegye elnéptelenedett, hatszáz faluból jó, ha harminc maradt. A kalocsai érsekség épülete is hosszú ideig török katonai célokat szolgált. Ennek pusztulása azonban – érdekes módon – nem a törökök nevéhez fűződik, hanem Bocskai István hadai égették föl. Visszatérőben a bécsi hadjáratból, a tizenöt éves háborúban fölgújtották a török uralta épületet.

A mai érseki palota barokk stílusban épült, de alapjaiban megtalálhatók a várszerű, korábbi érseki építkezések nyomai. A Szent Sebestyén-kápolnáról úgy tartják az itteniek, hogy az még a régi várból maradt.

Az egyházmegye mostani területén a középkori pusztulás mértékére jellemző, hogy talán egyedül az akasztói templomban találunk ma is látható román és gót emlékeket.

Az egyházmegye lakossági összetétele a török idők után alakult ki. Délszlávok érkeztek, azután svábokat telepítettek be, északról magyarokat, de a magyarság egyes városokban – például Kiskunha-

lason – a török alatt is megmaradt. Az elsősorban bosnyák ferencesek szerepe ismert a hódoltsági területen, s megjelentek a jezsuiták is.

A püspökség Mohács után megszűnt, névlegesen Pozsonyban vagy más fölvidéki városban székelt. Ahogyan ma valaki afrikai címzetes püspökséget kap, úgy viselték akkor a kalocsai érseki rangot a főpásztorok.

1690 táján, amint lehetett, azonnal visszatért az érsek, s mindent újra kellett kezdeni. Amíg több részletben fölépült a ma is látható érseki palota, Hajóson székelt a főpásztor. A székesegyházat is újra kellett építeni, mely bizonyos szempontból negyediknek, más szempontból harmadiknak számít a történelemben. Az Árpád-kori első templom után a reneszánsz korban emeltek újabbat, majd a törököt követő, ma is látható épület következett.

Asztrik érsekről és a történelemről a következő gondolatokat jegyeztem le:

Emlékezünk, tehát vagyunk. A közös emlékezet megelőzi az írásbeliséget. – História est magistra vitae. Másként és másként használják ezt a bölcsességet a diplomaták, hivatalnokok, tanárok stb. Valójában az emberi lét szövevényét mutatja. Istenhit nélkül az ember úgy tekint rá, mint igazságtalanságok, legyőztetések és megaláztatások igazolására. – Egyetemes következtetéseket nem lehet a jövőre nézve levonni belőle, de képessé tesz arra, hogy szabaddá váljunk a múlt egyes terhéől. „Teher és kincs a múlt.” (Babits)

A történeti tudatot a történész formálja, de nem lehet valamely ideológia szolgája. Nem egyszerű dolog a véghezvitt dolgok írásbefoglalása, mert meg kell küzdeni a közvéleménnyel. (Sallustius) A mai értelemben vett történetírás a XVIII. században alakult ki, a bollandistákkal kezdődött. Ők adták meg a módszertani szempontokat. A kritika ez idő tájt még pozitív jelentőségű volt.

A történetírás problematikája. Bizonytalan a tudományok közötti helye. Nem lehet a természettudományos módszereket használni benne, mert nehéz általánosítani a sokféle egyedi esetet. Az emberi szereplők egyéni motivációját is figyelembe kell venni.

A pozitívizmus a történelemtudományban kisléptékű dolgok páratlanságát adja, de nagy szintézist nem tud teremteni, írja a német történész, Mommsen *A Római Birodalom története* című művében. Az események igazi rugóit nem a külső fölhalmozott tények adják meg. Ezért egy újfajta szemléletmódra kell törekednünk. A terminológiában nem használhatjuk a természettudomány fogalmait (a fizikus maga alkothat fogalmat, a történész az emlékező embert kérdezi. A szavak jelentése is megváltozhat, például servus..., feudalizmus. ..., király..., győzelem...) A történész nyelve flexibilis, mindig hasonlít a költészethez. A tények nem isme-telhetők meg, mint a természettudományokban. A természettudomány kísérletekkel reprodukál. De egy ember halálát nem lehet reprodukálni. Ha valaki egy forradalmat megért, nem biztos, hogy megérti a másikat. Az emlékezet ugyanis torzít és töredékes. A kortárs nem biztos, hogy jobban ismeri az egyetemes történelmi személyt, mint az összegző történész. Ma biztosan többet tudunk Szent István koráról, mint akár Vazul vagy Szent Imre. A történésznek a megértés igényével kell keresnie, mit akartak mondani az egyes források, krónikák vagy legendák. Mi volt a tanúságtevő szándéka? De ehhez el kell végeznie a történelem hermeneutikáját is. Az igazi történész nem a részletekben, hanem a folyamatban gondolkodik. Még a *Bibliára* is áll ez a megállapítás, holott az alapvetően Údvtörténet, de például a hatnapos teremtéstörténet nem részleteiben, hanem egészében igaz. Az összkép bizonyossági foka nagyobb, mint a részletek. Nem jelenti azonban azt, hogy a sok apró momentumra nem kell odafigyelnie a történésznek, s abból megalkotnia az egészet; a kapcsolatokra is oda kell figyelni, az egész valóság szövevényrendszerére. Oly kort hagyunk magunk mögött, amely a történetírást is sematikus és egysíkúvá tette. Marx egyedüli mércéje volt, hogy az osztályharcok történetét bizonyítsa az emberi létből. De kimaradt az emberi szellem motivációja. Elég, ha csak a kereszténységre gondolunk, annak szüntelen megújuló kísérleteire. Nem magyarázható osztályharcra a reformáció sem, amely mekkora változást hozott Európában. De a cluny-i mozgalom sem, amelynek áldásos hatásaiban részesült a magyarság, Szent Gellért, Szent István és Asztrik apát révén.

Kevés forrás áll rendelkezésünkre Asztrik személyét illetően. Azonban Katona István történettudósunkkal elmondhatjuk, hogy ismerve a középkor kezdeti írásbeliségét, mégis az áll Asztrik kalocsai érsekre: „Nullus ex episcopis Hungariæ prius ac certius quam Astricus Colocensis, nobis cognitus est.” A múlt századig senki nem vonta kétségbe, hogy ő volt az első kalocsai érsek. Az elbizonytalanodás abból adódott, hogy egy időre, Hartvik legendája szerint, a megvakult Sebestyén esztergomi érsek helyett ő lett volna Esztergom érseke, s innen származott érseki címe. Ezt azonban ma többen kétségbe vonják.

Asztrik születésének helyét és idejét nem tudjuk. Nevéből ítélve talán francia is lehetett, vagy

egyesekek szerint ír származású. Először Szent Adalbert életrajzában tűnik föl, aki 982-ben Prága érseke volt, és akit mint udvari pap, többfelé elkísért. Azt is följegyezték róla, hogy egy esetben még Adalberttel is összetűzött. Ami után őszinte bűnbánatot tartott. Elkísérte Asztrik Adalbertet Rómába, a Szent Elek-kolostorba, amelyben az előbb említett megújuló cluny-i szellem virágzott. A mainzi érsek, aki fölöttébe volt Adalbertnek, arra kérte a pápát, hogy Adalbertet küldje vissza Prágába további térítő munkára. Adalbert magával vitte munkatársát, Asztrikot, de nem térhetett vissza hazájába, mert testvéreit megölték. Ezért Szászországon át Lengyelországba tért, ahol vértanúságot szenvedett: 997. április 23-án Adalbertet megölték. Ezek után Asztrik úgy döntött, hogy szerzetestársaival, akiknek apátja volt már Lengyelországban is, Magyarországra költözik, ahol Szent Adalbert korábban már működött, és ahonnan nagyon jó híre volt István fejedelemnek.

998-ban szerzeteseivel a Zengő-hegy tövében, a mai Pécsváradon monostort alapított, melyet Szent Benedek pártfogása alá helyezett. A monostort később, már kalocsai érsekként szentelte fel. Eközben Szent István azon fáradozott, hogy a vármegyék mellett kiépítse az egyházmegyék szervezetét. A bibliai tizenkettes szám lebegett szeme előtt, de ő csak tízet tudott megszervezni. Szent István elhatározta, a Délvidéken is létesít egyházmegyei központot, ahonnan majd elindul a keleti és a délvidéki misszió. Az erre alkalmas embert Asztrik személyében találta meg. A források hol püspöknek, hol érseknek nevezik őt, de ebben nincs ellentmondás, mert akkor még nem volt metropolita, de tény, hogy Asztrik mindjárt érsek lett. Így járt Rómában is már, ezzel a címmel.

Hogy miért volt akkor két érsek az országban, erre egyértelmű magyarázat nincsen. A legendából egyértelmű, hogy 1000-ben ő már érsek volt, és így ment ugyanennek az évnek az őszén Rómába, hogy E. Szilvesztertől koronát és áldást hozzon István fejedelem számára. Azt is kérte ekkor, hogy Róma ismerje el az esztergomi szék metropolita jellegét, így a magyar egyház kezdettől független volt, nem tartozott egyetlen nyugati metropolita alá sem. Szent István választása azért esett Asztrikra a koronahozatalban, mert ő esztendőket töltött Rómában. Ismerte a pápai udvart. Asztrik életéből a későbbiekben még azt tudjuk, hogy 1012-ben részt vett a bambergi székesegyház felszentelésén, Henrik császár jelenlétében, negyvennégy püspöktársával együtt. Asztrik halálát 1034-re teszik. Ezek a biztosnak mondható adatok az első kalocsai érsek életéből.

Továbbgondolandó feladat, hogyan tud egy idegenből származó ember magyarrá lenni Krisztus iránti szeretetből. Ma a fordítottját éljük meg, amikor az egyesült Európáért elveszítjük magyarságunkat.

A sötét középkornak mondott időszakban nagy kultúrájú, világlátott főpap lett egy nagyon kicsiny, jelentéktelen település főpapja, aki egyszerre tudós és mély lelkiességű volt. Szent István király diplomáciai bölcsességére vall, hogy olyan személyt küldött a koronáért, akinek igen nagy tapasztalata volt a pápai udvarban. A mai időkre is tanulságos lehet, hogy jól felkészült követekkel képviseltesük magunkat a világban. Ahogy Gellért Csanádra magával vitte szerzetestársait, egészen biztos, hogy Asztrik Pécsváradról hozott magával szerzetestársakat Kalocsára, akik a későbbi káptalan magvát képezték. Megszívlelendők: kollegialitás, subsidiaritás a vezetésben.

A legendák említést tesznek arról, hogy egy esetben Szent Adalberttel is komoly nézeteltérése volt, ez azonban csak azt bizonyítja, hogy önérzettel bírt, elvei voltak, azok mellett ki tudott tartani. Külső alakjáról nem maradt kép számunkra. Az érsekségen őrzött barokk festmény, a székesegyház reliefje és az újonnan felállított Asztrik szobor későbbi elképzelésen alapszanak. Tény azonban, hogy szívós, erős fizikumú ember lehetett, aki az apostolok lován, legjobb esetben szekéren járta be az akkori Európát. 1000 őszén indult Rómába, s karácsonyra már meg is érkezett azzal a koronával, amely legbecsesebb szimbóluma lett a magyar népnek. Ha csak ez maradt volna meg emlékezetünkben róla, illetve a megalapított kalocsai főegyházmegye, akkor is állna rá a zsoltáros szava: „Örök emlékezetetek lesz az igaznak, Isten színe előtt”.

Szűk három hónapot szolgáltam együtt elődömmel, Dankó László érsek úrral, aki ekkor már igen beteg ember volt, s 1999. június 25-én meg is halt. Amikor az első időkben ellátogattam valahová az egyházmegyében, este, hazatérésem után beszámoltam tapasztalataimról Dankó érseknek. A hétköznapokon harminc-negyven ember vett részt az egyes egyházközségekben a szentmisén. Nem ünnepi alkalomok voltak ezek, hanem valóban azok jöttek el, akik igazából oda-tartozónak érezték magukat.

Magyarország olyan kicsi, hogy lényegi különbséget nemigen látok az egyes egyházmegyék vallási élete között. Talán a Budapest-esztergomi jelenthet kivételt, ahol a nagyvárosi jelleg dominál, itt nálunk ellenben a tanya, a falu, bár nagyobb városok is találhatóak: Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Baja és mások.

Küzdelem a szekularizációval szemben, a hagyományok foszlása, az új kor nehézségei, iskolák vagy más katolikus intézmények alapítása, a papi utánpótlás hiánya egyaránt gondot jelent, bár hál' Istennek tavaly hat papot szenteltem, s reményeim szerint jövőre is sor kerül papszentelésre.

A pasztorációban mutatkoznak biztató jelek, bár meg kell hagyni, amint egész Magyarország lélekszáma csökken, úgy ez a terület is egyre inkább elöregedik és elnéptelenedik. Az egyházmegyében háromszázhatvan ezer ember mondta magát katolikusnak a legutóbbi népszámlálás adatai szerint. A protestánsok nagyobb lélekszámmal Kecskeméten és Kiskunhalason vannak jelen, de ezekben a városokban is a katolikus többség a jellemző. Kecskeméten például hatvanháromezer katolikus él és tizenháromezer protestáns. Kiskőrös inkább evangélikus, de virulens a katolikus egyházközség. Mindent egybevéve azt mondhatom, vallási szempontból az országos adagnál valamivel jobb képet mutat az egyházmegye.

A hit gyakorlásában mutatkoznak némi különbségek. A nemzetiségek lakta helyek erősebbnek számítanak, így például Hercegszántó, Dusnok, ahol délszláv lakosság él, bunyevácok és rácok. A svábok, a második világháborút követő kitelepítések miatt kevesebben vannak, körükben – talán meglepő – nem annyira erős a vallásosság. Ennek oka abban is keresendő, hogy – mint ismert – szétszórták őket, s olyan jelentős számban nem maradtak meg, mint a délszlávok, akiket a németekkel szemben nem deportáltak. Kecskeméten a hitélet adagos, Kiskunfélegyházán adagon fölüli. Ez utóbbi helyen jász lakosság él, tehát magyarul lakta város, mégis magasabb a templomba járók aránya, s a hitéleti mutatók általában jobbak.

2000-ben, többévi előkészület után, megtartottuk az egyházmegyei zsinatot. 2002-ben utózsínatra került sor, s havonta azóta is összeül egy tíz-tizenkét főből álló csoport, negyedévenként harminc, fél-évenként akár száz résztvevővel is, akik a zsinati folyamatnak részesei és animátorai voltak.

A szentségek kiszolgáltatásánál nálunk az a gyakorlat – az ország más részein ez nem így van –, hogy a nyolcadik osztály után, bérmálás előtt ki kell hagyni egy évet. Ez az idő a hűség éve kíván lenni. Ha nyolcadikos korukban megbérmáljuk a gyerekeket, utána nem látjuk többé őket a templomban. Ezzel a gyakorlattal azt is szeretnénk elérni, hogy a fiatalok jobban kötődjenek az egyházközséghez. Kértük az egyházi iskolákat, ne ők kezdeményezzék a gyermekek bérmálását, annak ellenére, hogy fölkészíthetik őket, hanem a fiatal kerüljön vissza az egyházközségbe, a plébániához, hiszen ez mégis csak maradandóbb közösséget jelenthet az ember életében a négyéves gimnáziumnál.

Némi eredmény jelentkezik már a bérmálás terén, s talán a kereszteleseknél is. Természetesen ezek az intézkedések a papság neveltetése, fölfogása szerint nem mindig aratnak osztatlan elismerést. Nem föltétlenül az idősebbek és fiatalabbak között húzódik a felfogásbeli határ, hanem a szemléletek mentén. A fiatal pap is erősen kötődhet a hagyományos vallásossághoz, s szinte majdnem föltétel nélkül mindenkit megkeresztel, de egy idősebb pap is kérhet legalább valamennyi előkészületet a megkeresztelendők szüleitől.

Az egyházi esküvők száma, hasonlóan a polgári házasságkötésekéhez, annak ellenére, hogy ez utóbbiban sokan háromszor-négyszer részesülnek, folyamatos csökkenést mutat. Az első polgári kötést általában követi az egyházi házasság. A székesegyház vagy egy nagyobb templom vonzza – a maga ünnepélyes külsőségeivel – a házasságra készülöket, de bizony a kis falvakban egy-két esküvő, ha előfordul egy évben.

Amíg a papság és a püspöki rend hivatás, addig a kormányzásban sok olyan feladat jelentkezik, melyek szakmai hozzáértést igényelnek. Az elmúlt tizenöt évben újraindultak és megszorodtak intézményeink, s minden ezekkel összefüggő kérdés érinti a főpásztort is. Példaként az alkalmazottak bérezését említeném. Ennek intézése kimondottan a világiak feladata lenne. Mégis rám hárul, már csak azért is, mert az egyházmegyében én vagyok a legfőbb iskolafőntartó, minden *pályázatot* nekem kell aláírni, s ezek intézése igen sok gondot jelent. Korábbi tanulmányaim és teológiai tanári pályafutásom során nem készültem ilyen föladatakra. Mire a bonyolult munkajogi és építkezésekkel kapcsolatos rendelkezésekkel tisztába jövök, rengeteg idő és energia megy el. Ugyanakkor az intézmények mérhetetlenül sok pénz kérnek és koldulnak az egyházmegyétől, mintha számolatlanul állna rendelkezésünkre bármekkora összeg, pedig nagyon is be kell osztanunk, s okosan dönteni, mi az, amire futja, amit teljesíteni lehet. Sokszor kölcsönért fordulnak az érsekséghez az *egyházi* intézmények, és a dolgozók, illetve a cégek könnyen a nyakunkba akasztanak egy munkaügyi pert. Jogászok, ügyészek közbenjárását kell kérnem, hogy egyes kényes eseteket indulat és fájdalom nélkül, az ő segítségükkel intézzünk el. Így is előfordul, hogy például megversenyeztetünk egy katolikus óvodaépítést, de hiába a verseny a kivitelezők között, perek sorozata következik, hiszen már fél év múlva jelentkeznek az épület hibái, s

mindenki igyekszik kibújni a felelősség alól. Mi azonban fizessük ki – fölősegesen – a súlyos milliókat. A kormányzati munkában igen meg kell gondolni, mit ígérhetek, mit adhatok, mennyit fizethetek, mert könnyen visszaérnek a jóindulattal.

A főpásztor mikor talál időt saját lelki életének gondozására? Ez valóban fontos kérdés. Azért lakom az épületnek ebben a szárnyában, ahol egy kis szobácska választ csak el a kápolnától, hogy reggel, este és napközben is be tudjak térni oda. Közben elvégzem a breviáriumot, s az imádságokat is. A reggeli órákat jól ki kell használnom, mert napközben nemigen nyílik rá alkalom. A napi szentmisét – ha csak nincs külső elfoglaltságom – a reggeli órákban mutatom be. Imádkozásra még az autózézés idejét is kihasználom.

A napközi elfoglaltságok egymást követik. Ha valaki úgy jelentkezik be, hogy öt percet kér, az biztos, hogy legalább fél óráig tart. Nem beszélve a hosszabb lélegzetvételi ügyekről. S előfordul, hogy valakit két órán keresztül hallgatok, majd azzal fejezi be, ha több ideje lesz, részletesen kitér arra, amit addig két óra hosszan ecsetelt.

Magam a gyónást és a lelki beszélgetést sosem nyújtottam hosszúra. Röviden elmondtam a gondomat, bajomat, a gyónást is összefogottan végeztem, utána legfőljebb egyéb témákról beszélgettünk. Az órák hosszát tartó lelki beszélgetésre én soha nem tartottam igényt.

Paptestvéreimet előzetes egyeztetés után a legrövidebb időn belül fogadom, de magam is eljárok a rekollekciókra, s mindig megkérdezem, van-e valakinek közérdekű ügye. Kéthetente esténként Szentírás-magyarázattal összekötött papi találkozáson veszek részt. Úgy gondolom, mindenki számára elérhető vagyok, nem titkár veszi föl a telefont, hanem közvetlenül hozzám kapcsolnak. Ennek hátulütője is jelentkezhet, amikor mondjuk este fél tizenegykor keres valaki olyan dologgal, amit napközben nyugodtan megbeszélhettünk volna.

Az egyházmegyében előfordulnak kényesebb ügyek is. Ezek között akadnak olyanok, melyekről – az érintett kivételével – csak én tudok. Az erre vonatkozó dokumentumok írásztalom egyik külön fiókjába kerülnek. Ezek az ügyek részben papokra, részben világiakra vonatkoznak.

Vannak olyan kérdések, melyeket szűkebb körben beszélünk meg: mi lenne a legjobb megoldás, legyen az valamilyen gond, vagy ne adj¹ Isten, botrány.

Érsekségem eddigi idején az egyházmegyében nem fordult elő különösen nagy port felvert botrányos ügy. A mai kor hajlamos azonnal a semmiből is negatív szenzációt kerekíteni. Előfordult, hogy valamely lelkipásztorral kapcsolatban gondok jelentkeztek. Kértem, jelenjen meg egy belső testület előtt, hogy ott rendezzük az ügyet. Olyan is előfordult, s a sajtó azonnal hangot adott neki, hogy valamely pap és egy vállalkozó között élesebb szóváltásra került sor, aminek háttérében az elvégzett (vagy csak részben elvégzett) munka, illetve fizetési problémák álltak.

A férfi szerzetesrendekkel szemben a női közösségek inkább jelen vannak az egyházmegyében: Kalocsán és Kiskunfélegyházán a kalocsai iskolanővérek, az angolkisasszonyok Kecskeméten, a bencés nővérek Tiszaalpáron, igaz, valamennyien csekély létszámmal. A férfi szerzetesrendek közül a piaristák közismertek Kecskeméten, velük hagyományosan jó kapcsolatokat ápolok, számottevőek a pálosok, akik most telepsznek le újra noviciátusukkal együtt Pálósszentkúton. Egy-egy verbita vagy más szerzetes is szolgál az egyházmegyében, de testületileg nincsenek képviselve. A szerzeteseket igyekszem bevonni a lelkipásztori munkába. Nem bánám, ha visszatérnének a jezsuiták, a ciszterciek, a férfi bencések, a ferencesek. Szó sincs arról, hogy kiszorítanák a világi, egyházmegyés papokat, éppen elég munkaterület adódik számukra.

Ma valamivel több, mint száz papja van az egyházmegyének.

A püspöki karban, mint mondtam, az ökumenikus és egyházművészeti ügyeket „örökölttem”. Ennek megfelelően ilyen irányú feladataim is adódnak. A közelmúltban például Gyulay Endre püspök úr hetvenötödik születésnapja alkalmából, érmeiből és képeiből kiállítást rendeztek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban. Felkértek, hogy én nyissam meg. Nemrégiben egy keresztény kortárs képzőművészeti konferencián vettem részt. Megelőzte egy kiállítás, melyet előadás keretében én nyitottam meg.

A képző- és építőművészetet, a művészettörténeti tudományos munkát folyamatosan nyomon követem, sőt, egyházművészetet tanítottam is. A Központi Szemináriumban Várszegi Asztrik utóda Vanyó László professzor volt a rektori székben, aki a Képzőművészeti Akadémiát is elvégezte, festőből lett teológussá.

Ilyen irányú könyvei is megjelentek, s számos beszélgetésünk során igen értékes szempontokra hívta föl a figyelmemet. Ő az ókeresztény kortól napjainkig átfogó szemléletű tanulmányokat írt.

Az építészet és a képzőművészet történetéből nem egyes korok állnak közelebb hozzám, hanem

mindaz, ami szép, ami magán viseli a művészet klasszikus vonásait. Mi itt az egyházmegyében elteltünk a parasztbarokkal, mert a török hódoltság után erre nyílt lehetőség. Megkülönböztetünk paraszt- és úri barokkot. Az előbbinek jellemző példája a kecskeméti piarista templom, az úri barokknak a mi székesegyházunk, melyen alapvetően az arany és a fehér szín, illetve a rózsaszín dominál. De ugyanígy vonz az ókeresztény művészet szépsége, a gótikáé – sajnos, ezeknek mi híján vagyunk.

Amikor már engedélyezték, hogy külföldre utazhassam, s lelki vezetőként zarándokutakon vettem részt, az egyes templomokat és művészeti helyeket művészettörténeti szempontból is megtekintettem; s a művészen keresztül is kerestem a transzcendenciát, hiszen a művészet magában hordozza a földtől való elrugaskodást, illetve a nyitást Isten világára.

Az igazi művészet mindig szemben áll az aktuális idővel. Amit kortársnak, modernnek neveznek, azzal vigyázni kell. A modern kifejezés egyébként a *modus hodierna* kifejezésből származik: napi mérték szerint való – így határozták meg a reneszánszban. Természetesen sok ilyen „napi mérték szerint való” mára tiszteletreméltó régiséggé vált.

Az igazi művészet az idővel való konfrontálódásban mindig felül kerekedik. Ahogyan Schopenhauer mondja: az igazi művészet olyan, mint a nagyúr, mely előtt meg kell állni, meghajolni, s megvárni, hogy megszólítson bennünket.

A kortárs művészetben nem mindegyik műtárgy olyan, hogy megszólít bennünket, inkább impressziókat, érzelmeket vált ki, melyek nem mindig pozitívak. A modernben is előfordulnak természetesen klasszikus nagy alkotások, de sok művésznek mondott mű csupán mestermunka vagy még az sem. Ezt megfigyelhetjük a templomok esetében is. Az igazi művészetek – kortól és stílustól függetlenül – kiegészítik egymást. Egy barokk templomba, s nem bántó a stílusterés, elhelyezhetünk egy mai oltárt is – ha az olyan. Kár volna hamisítani korábbi korok ízlése és stílusa szerint. A „neo” dolgok mindig a kiforratlanságot, a keresés idejét jelölik – neoromán, neogót, neobarokk -, arra a korra mutatnak, mely nem találja meg önmagát, az igazi művészetet. Utánérzésekből építkeznek, ezáltal pótművészetté válik.

A zenével kapcsolatban ismert a vita: milyen muzsika való a templomba? Egyes zenetudósok a gitárlenét, a fiatalok hozta dallamvilágot számúznék a szakrális térből. Ennek megítélése – magamból kiindulva – részben életkorfüggő. Korábban sokkal inkább kedveltem a gitáros zenét, amikor abban a korban voltam, hogy az ifjúsággal való foglalatosság közelebb vitt hozzá. Bár akkor is inkább a pasztoráció motivált engem abban, hogy elfogadjam a zenéjüket. Ma sokszor nehéz elviselnem, ami olykor felhangzik a templomokban.

Az éveken át folytatott zongora tanulmányok arra voltak jók, hogy vájtfulóbbá tettek, itthon, Kalocsán pedig elkényeztetnek, hiszen Leányfalusi Vilmos atya, Rómában végzett orgonaművész, karnagy vezetésével kiváló énekkar működik, s az általa előadott orgonamuzsika a szentmisék végén, legyen akár improvizáció vagy ismert darab előadása, igazi művészi élményt nyújt.

Elfogadom, a misszió egyik eszköze lehet a fiatalok gitáros zenéje is, ebben nem vagyok annyira ortodox, mint Dobszay László professzor úr, de azt szeretném, ha mindig igényes zene hangzana föl a templomokban, s még egy szempont: olyan dallamok, melyeket minél többen énekelnek. Ezért szeretem a Szent Vagy Uram énekeket, ha azokat szépen éneklük.

A mai zene hátulütője, hogy nem az áhítatra, hanem a szórakoztatásra helyezi a hangsúlyt. Nem készíti az embert arra, hogy letérdeljen és csendben elmélyedjen, hanem ütemesen járjon a lába, főként, ha dob is szerepel. S a szövegek sem mindig állják ki az egyházi approbációt, nem felelnek meg a nihil obstat követelményének.

Persze tudom, nem mindenütt találni képzett kántort. Egyik körlevelemben kiadtam – ami aztán nagy sértődésre adott okot –, hogy ott, ahol a kántor nem tudja eljátszani a Himnusz előjátékát, inkább ne énekeljük. Minden püspöki pontifikálás végén általában két himnusz – a pápai és a magyar – hangzik föl. Amikor harmadjára bémálok ugyanazon a napon, a himnuszt sem tudom már ugyanolyan lelkesen énekelni, de ha még az előjátékába is belebonyolódik a kántor, s amolyan Fürstein-módszerrel dolgozik, az ilyen alkalmak nem váltanak ki zenei élményt.

Megkérdezték tőlem: amit a modern egyházi zenéről mondtam, érvényes-e a taize-i dalokra is? Ezekben – bár francia a szerzőjük – mégis fölismerhető valami szláv, átszűrődik az orosz liturgia a maga lassú áradásával. Nem szabad szélsőségesnek, vagy kizárólagosnak lenni e tekintetben sem. Schütz Antal mondta annak idején: a katolikus kötőszó nem a vagy-vagy, sokkal inkább a hanem-is. Ez vonatkozik a zene megítélésére is. Nem lenne jó, ha minden vasárnap zenekari mise hangzana föl, mint ahogyan az sem, ha csak népekes vagy csak gregorián, illetve kizárólagosan gitáros zene sze-

repelne. Váltogatni kell ezeket, s egy-egy betét lehet ilyen is, olyan is.

A komolyzene terén hosszú rajongásaim sora. Bach *H-moll miséjétől* kezdve Liszt *Krisztus-oratórium-áig*, Kodály *Budavári Te Deum-áig* számos művet kellene felsorolnom. A zenehallgatást – már amennyire hangulatember vagyok – kedélyállapotomhoz szoktam igazítani. A komolyzenében nem merek egyedén műnél vagy szerzőnél kikötni, mint ahogy az irodalomban sem. Előfordul, hogy valamely alkotónál lehorgonyzóm egy időre, de utána már másokat keresek. A teológiai irodalomban is így vagyok ezzel. Elmélyedek Henri de Lubac műveiben, máskor Hans Urs von Balthazar, Joseph Ratzinger – most már XVI. Benedek pápa – műveit veszem le a polcról.

Mint említettem, éveken át jártam zeneiskolába. Pestről érkezett a tanárnő az 1960-as évek elején, akinek neve számomra – afféle parasztgyerekeknek – már önmagában érdekes volt: Kányi Georginának hívták. Telt-múlt az idő, pestújhelyi káplán lettem, s az egyházközségben emlegettek egy zenetanárnőt, Kányi Györgyit – tudjuk, ez a név a Georgina magyar változata –, aki Strasbourgban él. Az édesanyja lakott Pestújhelyen, jól ismertem, később én temettem. A leánya ekkor hazajött a férjével. Üzenetek a plébániára, hogy szeretnének latin gregorián misét mondani, s ők azon énekelnének, lévén a férj a strasbourg-i dóm karnagya, egyébként irodalmár, egyetemi tanár. Közöltem, ennek semmi akadálya nincs.

Amikor személyesen találkoztunk, azonnal ismerősnek tűnt a hölgy arca. Kérdezte tőlem, hová való vagyok, s amikor Gyónt említettem, felsőhajtott: „De hiszen én ott zenére oktattam a gyerekeket!” „Többek között engem is.” Amikor az első meglepetés után ezt lefordította francia férjének, az alig akarta elhinni a történetet.

Gyerekkoromban, olykor később is, megint jóleső érzés visszaemlékezni erre, milyen örömmel harmóniumoztam a templomban. Tanárként pedig hittanórák elején vagy végén – ha volt a teremben harmónium – eljátszottam a vasárnapi éneket, melyet megtanultunk, s a szentmisén már ismerősként hallották a gyerekek.

Aktívan eddig jutottam el a muzsikálásban, passzív zeneszeretetem, tehát a zene hallgatásának kedvelése azonban sokkal magasabb fokú. Pesti tanulmányaim, illetve lelkipásztori működésem idején rendszeresen jártam hangversenyekre és az Operába. Innen Kalocsáról nehéz eljutnom ilyen estekre.

A történelem – ezen belül a politikatörténet – kiemelten érdekel. Akár a huszadik század vagy korábbi korok históriája nem ismeretlen számomra. Csakhogy, ahogyan Kölcsey írja a Parainézisben: a könyvek száma végtelen, az idő pedig véges, csak olyan könyvet olvass, amely magán hordja a zseni bélyegét.

Az irodalom iránt mindig vonzódtam. Amióta az eszemet tudom, olvasó embernek tartom magam, aki verset és prózát egyaránt élvezettel lapoz. Az iskolában sem kizárólag a kötelező anyagot vettem kézbe. Eleinte a tanárim nyitottak számomra utat, később a saját csapásomon haladtam, s egy-két irodalmi mű – Babits Mihály európai irodalomtörténete vagy Szerb Antal magyar irodalomtörténete – meghatározónak bizonyult a tájékozódásban. A magyar irodalom klasszikusait – ha nem is valamenynyit és nem is az egész életművet – elég jól ismerem. Nemcsak Petőfit, Aranyt és Adyt...

Mindig úgy olvastam, hogy valamely szerzőtől megvásároltam az összkiadást, s ami tetszett, aláhúztam – Juhász Gyulánál, Tóth Árpádnál, másoknál –, s amely műveknek transzcendens vonatkozása volt, azt a tartalomjegyzékben vagy hátul a könyvben külön is megjelöltem. Ha később egy istenes, vallásos témájú verset kerestem, így könnyebben rátaláltam. Aki megörökli a könyvtáramat, nyilván bosszankodik – vagy esetleg örül – a sok aláhúzásnak, s talán következtethet arra is, mi fogott meg engem a mű olvasása során. S korántsem biztos, hogy húsz év elteltével ugyanabból a műből ugyanazt a gondolatot emeli ki az ember.

A prózairodalommal is így voltam: a jó gondolatokat Dosztojevszkijnél vagy másoknál aláhúztam, s később visszatértem rá. Az irodalom mélységes kút, s olyan terjedelmű – nem beszélve a világirodalomról –, hogy csak alagutakat lehet fúrni benne. Amikor papnevelő voltam, a kispapok kérésére egy literátus érdeklődésű ismerősömmel összeállítottam száz olyan könyv listáját, melyeket fontosnak tartottam másoknak is az elolvasásra. A magyar irodalomból például Babits irodalomtörténete, azután Dosztojevszkij *Karamazov testvérekje*, Tolsztoj *Háború és békéje*, mely terjedelménél fogva ma már riasztó az olvasásról egyre inkább leszokó embernek, aztán Goethe Faustja, szerepelnek az ókori klasszikusok, kezdve az Antigonétól, amely – más drámákkal együtt – nekünk még kötelező olvasmány volt, de akkor sem olvasta el becsülettel mindenki. Dante *Isteni színjátékát* rendkívüli módon élvezem Babits fordításában. Az újabbak közül nagyon szeretem Pilinszky költészetét, a kortárs irodalomból – mások mellett – Nagy Gáspárét. A külföldi szerzők esetében mindig kérdés, mennyire hiteles

a fordítás. Kosztolányi Dezső mondta: a műfordítás olyan, mint az asszony. Ha szép, akkor nem biztos, hogy hűséges, ha hűséges, akkor nem biztos, hogy szép. Amikor Márai Sándor és Wass Albert megjelenhetett, tőlük is számos művet elolvastam.

A magyar klasszikus költők napi szükségletemet jelentik, hogy egy-egy versüket elolvassam, illetve újraolvassam esténként. Ugyanígy vagyok Móra tárcáival, Gárdonyival, s nem felejtetem el Németh Lászlót, Illyés Gyulát. De szeretem az egyházi költőket, Harsányi Lajost, Mécs Lászlót, Gát Istvánt, Sík Sándort, Tűz Tamást, Pusztai Sándort, Csanád Bélát és másokat. Őket már csak azért is elolvastam, hogy illusztrációkat találjak a pontákhoz, prédikációkhoz.

Igen szeretem az erdélyi költőket, nagy klasszikusaink közül Pázmány Pétert; egy-egy prédikációra úgy készültem, hogy föllapoztam, mit mondott az adott témáról Pázmány vagy Prohászka Ottokár.

Ma egyre kevesebb idő jut olvasásra, szemem sem bírja sokáig, s „az életet élni is szeretnénk”, nemcsak olvasni róla.

József Attiláról, születése századik évfordulóján, írtam egy cikket. Őt nem az általános iskolában, még csak nem is a gimnáziumban szerettem meg, hanem később. Rájöttem arra, mennyire filozofikus alkat, minden – skizofrének tartott – vonása mellett; olyan eredeti meglátásai voltak, melyek modernné teszik őt, ugyanakkor klasszikussá, s korántsem az a proletárköltő, ahogyan annak idején az állami iskolában ezt tanították nekünk. Tverdota György József Attiláról írott tanulmánya egyértelművé teszi ezt. Mostanában egyébként éppen Vágó Márta József Attilára vonatkozó vallomásait olvasom.

Kérdezni szokták tőlem: és ha valamely művésznél a katolikus egyház tanításával nem egyező megállapításokat találok? Erre mindig azt felelem: a művészet befogadásához nagykorúság kell. Nem vagyok szektás olvasó. Vajda Jánosnak van három nagy verse, melyek igazán kiemelkedő művek. Emellett számos gyöngébb verse született, köztük olyanok, melyekben például szidja a jezsuitákat. A három nagy verset érdemes ismerni, de ezekre nem biztos, hogy a kötelező olvasmányok könyvéből bukkanhat rá a fiatal. Tehát el kell olvasni az egész életművet, így voltam falum szülöttével, Gyóni Gézával, a prózaírók közül Cs. Szabó Lászlóval.

Amikor találkoztam Pilinszkyvel, igen tetszett neki a nevem. Keresztúry Dezsővel is beszélgettem, Határ Győzővel és másokkal, gimnazistaként pedig találkoztam Rónay Györggyel. Nem sznobiságból említtem mindezt, hanem az irodalom iránti szeretetből.

Azt sajnálom, hogy a mai – elitnek tartott – irodalom nem meri vállalni a lét nagy kérdéseit, illetve a nemzeti kérdéseket, hanem – ha szabad így fogalmaznom – a semmi szövegmondása folyik. Téma és esemény nélküli dolgok legaprólékosabb elmondása, az önmagáért való szöveg rendkívül untat egy ponton túl.

Nem úgy, mint Tolsztoj. Nála, amikor leesik egy falevél, az idő múlásán és az emberi élet törekénységén gondolkodik el. A divatos mai magyar íróknak van egy ötös-hat névből álló, szinte kötelező sora, ókét halljuk a rádióban, a televízióban. Egymást ajánlgatják, s az az érzésem, hogy a Nobel-díj odaítéléséről is egy szűk csoport ízlése alapján döntenek. Kertész Imre kitüntetése óta az irodalmi Nobel-díjjal szemben fönntartásaim vannak. Kertész műveit korábban is ismertem, így például a Gálya-naplót. Amikor nyilvánosságra hozták, abban az évben ő kapja az irodalmi Nobel-díjat, aznap este éppen bibliaórát tartottam, s ezen mindig megemlékezem a nap kiemelkedő eseményeiről. Ott mondtam Kertésszel kapcsolatban, hogy inkább a mű témáját jutalmazták, semmint az irodalmi értéket. Miért nem kapott Németh László, Illyés Gyula vagy éppen Márai Nobel-díjat? Az irodalomban is vállalni kell a különvéleményt.

Visszatérően mindig ugyanazok uralják az irodalmi életet. Tudom, Szentmihályi Szabó Péter például politikai szarkazmusa miatt szóba sem kerülhet ezekben a körökben, pedig roppant eleven szellemű, éleslátó ember. De mivel ki mer mondani bizonyos dolgokat, ezért negligálják őt.

NEM KAPUNK NAGYOBB MEGTERHELÉST...

Káplán koromban is már többször éreztem, hogy fáj a derekam, amiből később gerincsérv fejlődött ki. Ezért időnként kezelésre jártam. Tíz orvos közül őt azt mondta, meg kell műteni, őt ellenkező álláspontot képviselt, s mivel az ember mindig a könnyebb utat választja, nem a műtét mellett döntöttem. Egy ilyen rutinvizsgálat alkalmával derült ki, hogy vesémet daganatos betegség támadta meg. A hír hideg zuhanyként ért a jubileumi év, 2000 augusztusában.

Moris West *Az ördög ügyvédje* című könyvét az egyik legjobb papregénynek tartom. Az alaptörténet egy angol származású, beporosodott vatikáni diplomatáról szól, aki hazamegy az orvosához. S az

megmondja neki: rákos beteg, fél éve van hátra. A regény a II. Vatikáni Zsinat előtti időkben játszódik. A pap diplomata erre visszatér Rómába, a hivatalába, s közben megbízzák egy szentté avatási per lefolytatásával. Semmi kedve nincs már hozzá, hiszen azzal a tudattal él, hogy fél év múlva meghal. Maradék idejét parancsra és engedelmességből a szentté avatandó személy élettörténetének fölkeresésével tölti. Közben föltárul előtte a színes olasz egyházi élet egész palettája, ahol előfordul konkubinátusban élő pap, rendes püspök, babonás ember, mindenféle személyiség. Maga a szent is ellentmondásos, de a végén mégis kideríti róla, hogy valóban szent ember volt. A végén a főszereplő egészen kivirul, s azt mondja: most már nyugodtan temessék el őt, s a regény azzal fejeződik be, hogy az a bíboros, aki megbízta, kutassa föl ennek a szentnek az életét, beírja a naptárába: ezért a monsignoréért gyászmisét kell mondania.

A gerincemmel kapcsolatos rutinvizsgálat alatt éppen erről a könyvről beszélgettem az orvosommal, aki nem különösebben vallásos ember. Elmeséltem a történetet, közben átküldött a laboratóriumba, mert észrevettek valamilyen rendellenességet a vizeletemben. Rövidesen megállapították, hogy tumor nőtt a vesémben. Az orvos, aki megnézte a leletet, elfehéredett, s azt mondta: menjek vissza a kollégájához, majd az megmondja a további teendőket. S kezembe nyomta a vizsgálati paksamétát. A másik orvos is elolvasta a laboratóriumi eredményt, majd hozzám fordult: „Üljön le, a maga egyik veséje rákos beteg.”

Azt mondták, a legrövidebb időn belül el kell távolítani a beteg szervet. Ez augusztus 16-17-én volt, ezért azt kértem, a jubileumi évre, az országos eseményekre tekintettel engedjék meg, hogy az ünnepségeken még részt vegyek.

Ekkoriban írtam a következőket Szent Istvánról:

Egyházmegyénk első érseke, Asztrik hozta Szent István számára azt a Szent Koronát, amelyet később, mint tudjuk, felajánlott Szűz Máriának, ezzel felajánlotta országát és későbbi magyarjait. A szentmise elején ajánljuk fel mi is önmagunkat Istennek, Szűz Máriának, ezért tiszta szívvel tegyük, vizsgáljuk meg lelkiismeretünket és bánjuk meg bűneinket...

Szent István király napján ünneplünk, rá emlékezünk, példájából időszerű tanulságot vonunk le magunk számára. A katolikus egyház az 1083-as szentté avatástól kezdve mindig ünnepelte a szent királyt. Szent László király pedig elrendelte az 1092 -és szabolcsi zsinaton, hogy Szent István király augusztus 20-i szentté avatása legyen kötelező állami ünnep. 2000 óta pedig az ortodox keresztények is tisztelhetik szent királyunkat, mert felvételt nyert a keleti egyház szentjeinek sorába. Újabban örömmel vesszük, hogy protestáns testvéreink is ünnepi istentiszteleten emlékeznek meg Szent István királyról.

Amíg az ünnep egy napig tart, addig többször emlékezünk az év folyamán: amikor tanulunk róla, emlékét idézzük, életművét kutatjuk. A kisiskolás olvasókönyv leckéitől a tudományos konferenciáig foglalkozunk Szent István életművével. Elmondhatjuk, hogy egyre árnyaltabb kép alakul ki az ő személyiségéről, s megerősödik bennünk az a tudat, hogy ő magyar történelmünk első és legnagyobb személyisége.

Életpéldájából időszerű tanúságokat vonhatunk le, ami egész évre szól, sőt egész életünkre, így volt ez már a kezdetekben is. Az első nagy magyar nyelvű prédikációs könyv írója a számunkra ismeretlen karthauzi szerzetes, Szent István napi prédikációjában korának nagy eseményét, a Dózsa-féle parasztháborút is említi, amikor Szent Istvánról szól. Nekünk a mában kell megkeresni, milyen üzenete van Szent István királynak számunkra: az államférfiaknak, a politikusoknak, a családapáknak és az egyes embernek. Erre bőségesen következtethetünk a róla szóló legendákból, a Szent Imre hercegnek írt intelmekből, törvényeiből és abból a hatástörténetből, amit az 1000 éves magyar állam bizonyított. Szent István király mélyen és meggyőződéssel hívő keresztény ember volt. A tíz fejezetből álló intelmei első fejezetében a katolikus hit megőrzését köti fia lelkére: „minthogy a királyi méltóság rangját csakis a hívők és katolikus hitet vallók nyerhetik el, ezért parancsainkban a szent hitet tesszük az első helyre”. Szent István király számára, ha ma élne, magától értetődő, hogy nem lehet európai alkotmányt úgy megfogalmazni, hogy még csak említés se történjék a keresztény múltból, annak értékeiről.

Azáltal, hogy II. Szilveszter pápától kérte a koronát, beiktatta népét a keresztény népek sorába, vigyázó szemét a Szentszékre vetette. Azt gondolhatnánk, hogy akkor ez természetes volt, de ma ennek nincs jelentősége. Az Európai Unió egyik alapító atyja, a boldoggá avatásra váró Róbert Schuman ezt írta: „a Szentszék hatalmas tekintélyét elismerjük, amelyet igen sok állampolgár önként elfogad, és tanításának magas fokú értékét, amelyre mindmáig egyeden gondolatrendszer sem tudott szert tenni. A nemzetközi befolyás terén ugyanaz a megállapítás érvényes: 1. az összes ország hívőinek szolidaritása;

2. a Szentszék a maga függetlensége, érdekektől mentes pártatlansága és humánus politikája révén, amely egyformán érzékeny a népeket fenyegető minden nyomorúság és veszedelem iránt, bármi legyen is a hitvallásuk, olyan tanácsadóvá vált, akire a leginkább hallgatnak és aki a legtájékozottabb.” Bárcsak ezt tették volna az országok politikusai, amikor II. János Pál pápa szinte könyörögve kérte, hogy ne indítsák el a háborút. Nem hallgattak rá, bekerültünk az agresszió ördögi körébe, ki tudja, milyen hosszú időre hintették el a békétlenség magvát, és mennyi ember és anyagi áldozata lesz e háborúnak.

A magánéleti időszerúsége sem kisebb, hiszen sajnos közhely, hogy a családok válságban vannak. Szent István példát mutatott arra, hogy a házasságot és a családot szentnek tartotta, gondoskodott fia testi, szellemi oktatásáról, neveléséről. A jogtudósok azt mondják, hogy egykori törvényeiből mai napig érvényes az árvákra vonatkozó törvénycikke, mely szerint azokat nem lehet kisemmizni.

Feltesszük a kérdést, ha a mai fiatalság kezébe adnák az Intelmeket, elolvasnák-e? Mert az is korjelenség, hogy már könyveket sem vesznek kézbe. Körükben hódít a funkcionális analfabetizmus, ami azt jelenti, hogy az olvasott szövegnek mélyebb értelmét nem tudják felfogni.

Szent István azt kérte számon másokon, amit maga is megvalósított. Sokkal többet tett az előírtnál, eszményekért élt, s ahogy Hartvik püspök írja róla: „Krisztus a száján, Krisztus a szívén, Krisztust hordozta minden tettén”. Az Evangéliumból különösen megfogta őt az isteni irgalom és igazság. „Az irgalomnak és kegyességnek oly szélesre tárt karjaival ölelte át Krisztus szegényeit, sőt bennük Krisztust, hogy egyeden vendég vagy zarándok sem távozott tőle szomorúan, jósága vagy valamilyen vigasz nélkül.”

Micsoda örök eszmény ez számunkra, amikor napról napra találkozunk az embertelenség kisebb vagy nagyobb formáival, az emberi kapcsolatok szinte kizárólagos motivációja és értékmérője a pénz lett. Ezért nekünk, keresztényeknek, az ünnep csak akkor lehet teljes, ha a megemlékezést tettek követik, és nem csak ajkunkkal tiszteljük őt.

Ahogy évszázadokkal ezelőtt az *Ab hol vagy magyarok tündöklő csillaga* énekünk szerzője elsrta a bánatát Szent István király előtt, úgy teszem most én is befejezésül, Csanád Béla, nyolc éve elhunyt papköltő, műfordító *Hol vagy István király?* című versével.

Hol vagy István király?
(Egy XX. századi végvári lantos éneke 1994-ben)

*Nem így jelölted meg az ezredévet,
ahogy mi élünk, rontó példaként,
Európa keleti közepében, amelynek
őre volt és büszkeség e nép, példája
ősi küldetésnek*

*melyet az Úr a népeknek adott, hogy
bizonyosságot tegyenek Fiáról, az emberségről, s
mindenről, mi szép, ami nemes és bátor, tiszta
eszme, hogy minden jó itt otthonra találjon,
ne bántsa magyar soha a magyart, s az
idegent barátként megbecsülje.*

*Erre a sorsra nincs már biztosíték, az adott
szó már fabatkát sem ér, szeretet helyett
hatalmi erőszak, biztonság helyett vad, idegen
érdek, új maffiák és összeesküvések
uralkodnak, s már nem Benned remél ez árva
nemzet, amely a szabadság nevében retteg és
csalódva él. Nincs tekintély, ki célt mutat, sem
eszme, Isten helyett a Mammon lett az úr,
halvány, amit a Pénz farag magának, s a
médiák ünneplik, tisztelik új szolgások
csatlósaiként, hogy mindenütt csak*

bólogassanak. Hajdan Rómában „cirkuszt, kenyeret” követelt a szegény, hogy megnyugodjék. Ma cirkusz van utcán és parlamentben, de a szegény csak színpad-töltelék választáshoz és demokráciához, s büntetlen jár, ki országot elad.

*Hol vagy István király?
Hol van királyi nemzet?
Bár létezel, csak belső bujdosásban,
keseredett szívekben s bátortalanul,
te Isten népe vagy, nem játékszer, se fegyver,
kelj fel, s kiáltsd meg őseid hitét, s ne
szégyelld vallani, mi eleinknek
életforrás volt s méltó büszkeség. Kelj
fel, ki Boldogasszony népe vagy, neki
ajánlott fel István király, de hogy
segítse azt, ki nem akar gyógyulni,
bízni Benne, s életét hóhérainak adja
zálogul?!
Boldog a nép, mely ünnepelni tud!
Mi nem tudunk, nem jó mosoly szívünkre.
Hol vagytok költők, égi látnokok,
Keljetek fel, Petőfi és Arany,
és többiek, Ady s József Attila,
hol vagy Pilinszky, védőangyalunk,
keljetek fel, csillagai az égnek,
ti, magyar szentek, hősök s boldogok,
keljetek fel ügyünkért, életünkért,
s hazátokért ti küzdjétek velünk!
Mén nem lehet, hogy annyi szent erő
és szenvedés és drága áldozat
hiába légyen és semmit sem érjen!
Támadj fel újra bennünk, Krisztusunk,
kinek országát százszor megtagadták,
gyöngék vagyunk megvédeni magunk!
És lesz még ünnep, százezerszer ünnep
és boldog nép, mely ünnepelni tud,
ha Veled küzdünk, s Veled maradunk!*

Augusztus 22-én vonultam be a kórházba. Kiskunhalason ajánlottak egy igen jó szakorvost, hozzá fordultam. Elvégezte a műtétet, utána rendszeresen vissza kellett járnom kontrollra, ellenőrizték, a másik vesére nem terjed-e át a betegség, s talán még idén, tehát 2005-ben is részt kell vennem kontrollvizsgálaton. Dankó László érsek is vesebetegséggel küszködött, arra gondoltam, talán az érseki épület járul hozzá ugyanannak a kómák a kifejlődéséhez, vagy netán Paks közelsége? Egész atyafiságomban nem volt példa ilyen betegségre.

Isten útjaiban nincs semmi hiábavalóság, mondja Mikes Kelemen, s voltak, akik sajnálkozva ke-restek föl. A sajtó ugyanis hírt szerzett egészségi állapotomról. A Petőfi Népe című megyei lap nagy címben hozta: Veseműtéten esett át az érsek.

Betegségemmel úgy voltam, mint ahogyan Kosztolányi írja: Jobb volna élni, ám túl a fák már aranykezűkkel intenek nekem... Ha így van, akkor el kell fogadnom. Hála Istennek, túléltem, s most jól érzem magam.

Műtétem után fölvetődött a sugár-, illetve citosztatikummal való kezelés lehetősége. Érdekes volt azonban az orvosok álláspontja. Az operáció után bekerültem a kecskeméti kórházba. A tervek szerint ott – a legjobb szakmai megfontolás szerint – minden másnap kaptam volna egy olyan injekciót, amelytől negyven fokra fölugrik a lázam. Én ebbe belehalok, gondoltam, s megkérdeztem az egyik or-

vost: valóban szükséges ez nekem? Mire elküldték Budapestre, az Országos Onkológiai Intézetbe, Kasler Miklós professzorhoz. A legelismertebb rákkutató orvosok konzíliumot tartottak, majd úgy döntöttek, nem kell folytatni ezt a terápiát.

Szüleimnek akkor számoltam be a betegségemről, amikor befeküdtem a kórházba. Egyszer el is jöttek meglátogatni. Mint említettem, a végrendeletemet megírtam, de reménykedtem, sőt, tudtam – igen, ez a hit adta tudatosság volt bennem –, hogy túlélem.

Arra gondoltam, idő előtti halállal tíz-tizenöt embernek, szüleimnek, a barátaimnak szomorúságot okoztam volna. Másoknak ugyan mit jelentene, hogy az érsek eltávozott? Jön helyette más. Legföljebb mondanak rá egy „Isten nyugosztalja”-! S ez így van rendjén.

A halálfélelem? Nem, ez kevésbé jelentkezett, sokkal inkább a műtétet követő kellemeden tünetek: a köhögési rohamok, közben kiújult a gerincsérvem, mindenütt fájdalmat éreztem – az bizony nehéz időszak volt.

Azóta is sokszor jártam különféle búcsújáróhelyeken, de sosem kértem magamnak csodás javulást. Ha Isten azt akarja, gyógyuljak meg, úgyis meggyógyulok – s ez nem fatalizmus. Ilyen értelemben betegségem nem jelentett számomra különösebb megrázkódtatást, inkább arra figyelmeztetett, vegyem komolyabban az életet, a magam törekenységét... sokszor fel sem tűnik, amikor gerincsérvem miatt a pásztorbotba kapaszkodva billegek az oltár előtt. Bár ezt is tudomásul veszem, ez is „benne van a pakliban”, mint mondani szokták, s mindig jönnek újabb bajok is.

A betegség többek között arra is jó, hogy az ember megértőbbé válik a többi elesett emberrel szemben. Emlékszem, a sebészorvos, akihez spirituális koromban jártam, otthonában súlyos balesetet szenvedett, hónapokig feküdt a traumatológiai intézet intenzív osztályán, ahol műtétek sorozatán esett át. Pontosan fölmérte a helyzetét, hiszen ő maga is ugyanazt a szakmát gyakorolta. Időnként meglátogattam, s észrevettem, egyre inkább veszíti el a türelmét. Akkor mondta: „Mindig szeretettel és megértéssel voltam a betegek iránt, de ha visszakerülök, még inkább az leszek.”

A betegségnek tehát „haszna” is van, s fölveti a kérdést: Isten miért engedi meg a szenvedést? Az ateizmusnak ez az egyik, vallással szembeni nagy érve. Pedig a válasz egyszerű: Jézus Krisztus. Ha ő értelmet talált a szenvedésben, akkor annak megvan a maga helye a mi életünkben is, csak hogy az adott pillanatban ezt igen nehéz megérteni. Bár Szent Pál szerint nem kapunk nagyobb megterhelést, mint amekkorát el tudnánk viselni.

A hit által a szenvedés mássá válik. Kórházakban megfigyelhető, hogy a mélyen hívő emberek a nagyobb betegséget is könnyebben viselik, mint a hitetlenek a kisebbet. A napokban az egyik bérnálási helyen fölkerestem a lelkipásztor édesanyját, aki már négy-öt éve bénán fekszik az ágyban. Kérdeztem hogyléte felől, mire ő így válaszolt: attól eltekintve, hogy feküdni kényszerül, egészen jól. Ilyen lélekkel viseli a hosszan tartó betegséget.

Az emberek nem egyformán tűrik el a bajokat. Bizonyos, hogy a szenvedés elmélyíti és komolyabb gondolkodásúvá formálja az embereket. Suso Henrik mondja: Tanulj meg Krisztus módján szenvedni. Krisztus szenvedésének lényege és értelme nem az volt, hogy óriási fájdalmakat állott ki, hanem az a lelkület, amellyel ő azt elfogadta.

A keresztény szenvedés és halál gondolatával foglalkozom a „*Harmadnapra föltámadott az írások szerint*” – című esszémben:

A II. Vatikáni Zsinat idejére visszanyúló emlékem: dédnagyapámnak rendszeresen felolvastam az Új Ember újságot, amely akkoriban tudósított a megújuló liturgiáról. Akkor találkoztam először a niceai hitvallás magyar fordításával – addig csak az apostoli hitvallást mondtuk magyarul. Máig emlékszem meghökkenésemre, amikor a „harmadnapra föltámadott az írások szerint” hitcikkelyhez értem.

Hogyan van ez? Már csak az írások szerint? És nem egészen biztosan? Akkor még nem tudtam, hogy a Hitvallás a legnagyobb bizonyítékra hivatkozik, mégpedig az Újszövetség szent irataira, amelyeket a vértanú apostolok ígehirdetése nyomán jegyeztek le. Amit Jézus Krisztus föltámadásáról tudunk, s amelyből a mi föltámadásunkra is következtethetünk, legteljesebben a Szentírásból ismerhetjük meg.

A húsvéti misztérium véglegesen összekapcsolta a halált és a föltámadást, ezért a keresztények Jézus szenvedésére a föltámadás fényében gondolnak, s a föltámadást úgy ünneplik, hogy szemük előtt van Jézus halála. Martin Heidegger érdeméül szokták felhozni, hogy senki úgy nem mert szembesülni a halálra szánt léttel, mint ő, ugyanis a többi filozófia és világnézet vagy figyelmen kívül hagyja a halál értelmetlenségét, vagy azt átugorva a túlvilág vigaszát keresi.

Jézus nem filozófiailag, hanem egzisztenciálisan találkozott a halál mélységeivel. Mel Gibson *A passió* című filmje sokkoló módon mutatja be Jézus megkínzását és halálát, de azt már csak sejtjük, hogy mit élt át Jézus, amikor a kereszten a 21. zsoltárt imádkozta, és azzal teljesen azonosult: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem? „Arról tanúskodik, hogy átlépte végső magányunk kapuját, hogy szenvedése révén elmerült elhagyatottságunk sötétségébe. Több mai teológus szerint azt a hittételt, hogy Jézus alászállt a poklokra, itt élte meg igazán. Ezzel győzte le a halált, vagy pontosabban: a halál, amely azonos volt a poklakkal, többé nem azonos azzal. Csak a feltámadás valóságából visszatérve írhatta Prohászka: „Jézus szembenéz a halállal, úgy ahogy Ő tud nézni, nem passzíve, hanem pathetice, a diadal pátozzásával; halál, – mondja – megtörlek, meghaltam, hogy az élet föltámadjon.” – A halál bekövetkeztekor Jézus elhagyatott és megvetett volt. Csak a föltámadás után igazolódott, amit önmagáról hirdetett: megölik, de harmadnapra föltámad. Azóta hitténné lett, amit követőinek ígért: „Atyám akarata az, hogy mindaz, aki látja a Fiút, és hisz benne, örökké éljen. Én feltámasztom az utolsó napon”(Jn 6,40). Így Jézus föltámadása oka és mintája lett a mi föltámadásunknak, amely nélkül értelmetlen hitünk és keresztény létünk. Az apostoli ígéretek arról szóló örömhír, hogy az örök élet valamilyen formában már most elkezdődik, és a feltámadás több fokozatban megy végbe. Az egyház a krisztusi életbe olt be a keresztséggel, amely eltörli bűneinket, és a keresztény hit által mások lesznek tetteink, gyásunk, életszemléletünk. Mindenre rávetül a föltámadás fénye. Ezért írta Szent Pál apostol az efezusiaknak – akik még itt a földön éltek: „A végtelenül irgalmas Isten Krisztussal életre keltett minket, bűneink miatt halottakat. Feltámasztott minket, és Krisztus Jézusban a mennyek közé ültetett. „(Ef 2,4-5) Az évenként megünnepeelt szent háromnap szentírási olvasmányával, liturgikus könyörgéseivel, énekeivel, csöndjeivel és mindenekelőtt a nagyszombati vigíliával sűrítve adja meg ezt a lelki tapasztalatot, de csak azoknak, akik vállalják a tudatos belekapcsolódást, és már a nagyböjti ráhangolódást.

Emberi esendőségünk miatt csak a földi történet végére gondolunk, de azt valljuk, hogy a Krisztussal való kapcsolatot a halál sem törli meg. Valljuk föltámadását és elmélkedünk szeretetéről, ami bizonyítottan Jézus szenvedésében és halálában lett teljessé. Ezért még a keresztútjárás is a föltámadásba vetett hitünket erősíti.

Költőien fejezi ki mindezt Vas István „Húsvéti ének a testről” című versében:

*„...az tudja, mi a test, aki szenved vele,
Te tudod, Istenem, szenvedés istene,
Az embert, akinek testét itt felöltöd,
amit teremtetél, szereted, szeretted,
akkor is, amikor már vitted a keresztet.
Szeretted akkor is, mikor már szögeztek,
szenvetés istene,
TE tudod a testet,
s amióta láttam, mi éne a váltság,
elhiszem már én is a test feltámadását...”*

Az elhaló búzaszem dialektikáját Jézus maga élte meg, a teljes elvesztettség nagypéntekje után a feltámadásban az Atya örömeiben megtalálta életét. Templomainkban a nagyszombat estéjén meggyújtott húsvéti gyertya is beszédesen fejezi ki ezt a misztériumot. Rajta van Jézus öt szent sebének jele, a Jelenések könyvéből ismert diadalmas meghatározás, hogy Ő az Alfa és az Ómega – a kezdet és a vég –, vagyis Isten győzelmes Fia. Ahogy a gyertya csonkig ég, miközben melegít és világít, úgy Jézus is az utolsó leheletéig hűséges volt az Atyához, miközben tanúságot tett a szeretetről, tanításával világított és föltámadásával meggyújtotta a túl-parti fényeket. Nekünk megingathatatlan hittel kell a Feltámadt Krisztusban hinnünk – egyébként a szemtanúktól is hitet követelt –, azért tanúskodtak Róla, áldozták Érte életüket, így igazolta Jézus halálával és föltámadásával a kinyilatkoztatott örömhírt: „harmadnapra föltámadott az írások szerint”.

SZÍVBE ÍRT TÖRVÉNY

A máig tartó barátságok, szorosabb kapcsolataim nagyrészt káplánkoromban alakultak ki, s ma is elevenek ezek. Egy életkoron túl megfigyelhető, hogy az ember már képtelen új barátságokat kötni. Korrekt, sőt szívélyes viszonyok jöhetnek létre, de hiányzik belőlük azoknak az időknek az idealizmusa, amikor az ember még olyan sokat remélt az élettől, s hiányzik a közös múlt.

Férfiak és nők egyaránt találhatók a barátaim között. Bár szokták mondani: papnak pap a barátja, más csak ritkán jó... tény, hogy a barátságokat meg kell válogatni. Az én beosztásomban – hogy ezt a kifejezést használjam –, különösen ügyelni kell erre, mert „nem mind arany, ami fénylik”. Nem tudhatom, adott pillanatban ki miért oly kedves hozzám: nem húzódik-e meg mögöttem valamilyen érdek vagy számítás? Ezt már a latinok is tudták, amikor így fogalmaztak: boldog időkben sokasodnak a barátok, s elmaradnak, amint lehull a szerencse csillaga...

Ezt látom püspöktársaim életében is. Amíg megyéspüspökök, addig sokan tartják barátjuknak: „mert én már káplánkorában is ismertem”, amikor azonban véget ér a szolgálat, s elkerülnek az öregotthonba, bizony alig nyitja rájuk valaki az ajtót.

A barátságok kialakulása tehát az ember fiatalságához inkább hozzátartozik. A „gombabarátságoktól” mindig óztkodtam; tanúja voltam, amikor addig egymás számára ismeretlen emberek egyeden közös kirándulás során kebelbéli jó barátokká lettek. Az egyik fürdőkúra alkalmával lettem figyelmes a következő beszélgetésre: alkalmi ismerősök leültek egymás mellé, s fél órán belül már legbizalmasabb családi ügyeket tárgyalták meg egymással. Ez a mentalitás mindig távol állt tőlem.

Ha ennek a könyvnek azt a címet adnám: Egy érsek vallomásai – mint ahogyan Márai Sándor megírta az *Egy polgár vallomásait* -, az ebben elmondottak mégsem adják a teljes kitárulkozást, éppen az imént elmondottak fényében és értelmében. Arany János *Toldijában* olvasható, annál a jelenetnél, amikor Miklós felindulásában meg akarja ölni a testvérét: „Lelke gyűlölségén erőt vett valami, valami, amit nem tudok én kimondani”... vannak olyan dolgok, melyeket nem lehet kimondani. „Nem érez az, ki érez szóval...” – folytathatnánk Vörösmartyval. Nem vagyok híve a lelki exhibicionizmusnak.

Egyes lelkiségi irányzatok írásaiban találkozom ilyen megállapításokkal: „Gyógyítsd meg az életed sebeit, ird le, ird ki magadból, s küldd el másik három embernek, akiket nem nagyon ismersz, hogy te ezt élted meg.”

Magamtól távol állónak tartom ezt. Vannak dolgok, melyeket éppen azért, hogy valakinek a jó hírét megőrizzem, senkinek nem mondok el.

Régebben vezettem naplót, ma már egyre ritkulnak a bejegyzések. Lelkigyakorlatok végén mindig följegyeztem a gondolataimat, később a papi jubileumi évek alkalmával vettem elő a füzetet, de ma már ezek is elmaradnak...

Valaha leírtam a legbensőbb, legintimebb, s főként másokra nézve igen személyes ügyeket is, legtöbbször rejtjelesen... s volt, amiről még így sem beszéltem. Íróasztalomnak azt a bizonyos fiókját, melyben a másokra nézve legszemélyesebb levelek, jegyzetek szerepelnek, a kellő időben kihúzó és tartalmát megsemmisítem... semmi nem indokolja, hogy bármikor – akár halálom után – mások kezébe kerüljön.

Az emberi élet velejárója a diszkréció, amit meg kell őrizni. Ha például dicsérnek előttem egy papot, s ellenkező ismereteim vannak róla, örülök a dicséretnek, s még „ráteszek egy lapáttal”. A társalgásokban sokszor megfigyelhető: ha valakiről jót mondanak, mindig akad, aki az ellenkezőjére hoz fel példát. Sosem járok el így. Ebben a könyvben is említettem egy szerencsédén sorsú papot, akiről továbbra sem szeretném, ha kitudódna a neve. Szívemben megbocsátottam neki, amit vele kapcsolatban elmondtam, tanulságul szántam, történelmi visszatekintésnek.

A diszkréció esztétikai és erkölcsi kategóriának fogható föl, nem pedig annak, hogy valamit el akar fedni az ember. Ahhoz, hogy igazi emberi életet élhessünk, hozzátartozik a diszkréció. A huszadik században elsősorban a baloldali beállítottságú irodalom szakított ezzel. Az újságírást is a baloldali irodalom hatása tette útszélivé. Korábban rangja volt a hírlapírásnak, de amióta a szociáldemokrata beállítottságúak, nem beszélve a kommunistákról, minden jóérzést sutba vágva, bulvárszinten kezdték el támadni az embereket, színvonalából sokat veszített. Ez a folyamat sajtótörténetileg kimutatható. Herczeg Ferencnél minősége volt az újságírásnak; elegancia jellemezte. S jött a balos irodalom, mely név szerint támadva, közben önmagát fölmentve szidta a másikat.

Érsekként sokszor egészen más világnézetű emberekkel kell tárgyalnom; ez nem jelenti azt, hogy mindjárt barátokozom is velük. Tárgyalok, de nem barátokozom. Ezt többen a szememre is vetik, mert itt – és most erre a vidékre gondolok – régebben, elsősorban a kommunizmus évtizedeiben, a tanácselnöktől kezdve mindenféle, ilyen-olyan világi hatalmasságnak gázsulálni kellett. Sosem voltam szervilizmusra hajlamos alkat, nem dicsérek senkit, ha arra nincs valódi okom.

Ehhez bizonyára hozzájárul az a tiszta, egyértelmű normákkal bíró paraszti környezet, melyből származom. Ott pontos különbséget tettek az értékek között, soha nem keresték a hatalmasok kegyét. A régi paraszti világban tudták az emberek, kinek a szavára lehet adni. Egy falun belül mindenki szá-

mára világos volt, ki a hiteltelen ember, s ki az, akire hallgatni lehet.

Számos politikussal, világi hatalmassággal találkoztam vagy találkozhattam volna érsekként. Horn Gyula például többször kísérletet tett a kapcsolat fölvetésére. Amikor Kalocsán járt, azt üzentem neki: nem vagyok itthon – a kérdéses időpontban valóban nem tartózkodtam idehaza. Bevallom, nem kívántam találkozni vele, amiért többen nehezteltek is rám. Miért találkoztam volna vele? Hogy dicsérgessem? Az ő múltja számomra vízválasztó, még ha annak idején, 1989-ben az osztrák határ megnyitásában külügyminiszterként szerepe volt is. Erre egyébként csak azért kerülhetett sor, mert az orosz birodalom összeroppan. Ha ez nem következik be, Horn Gyula ugyanaz a kommunista politikus marad, mint korábban.

De másokat is említhetnék... sosem kerestem a társaságukat. S ez abból az erkölcsi rendből következett, melyet gyermekkoromból hoztam magammal. A politikai jobboldalon is: akivel élesen különböznek a nézeteim, azzal szemtől szembe közöltem, így például Dávid Ibolyával. Korábban Lezsák Sándorral üzentem neki, illetve amikor Boross Péter fölkeresett, a következőket mondtam neki: „Miniszterelnök úr, én nem szólhatok bele egy párt ügyébe, de alapvetően kifogásolom, hogy a párt alapítóját kizárják. „Ez akkor volt, amikor Dávid Ibolya Lezsák Sándort és másokat eltávolított a Magyar Demokrata Fórumból. S emlékeztetőül átadtam neki azt a könyvemet, melyet Lezsák Sándor, illetve a Lakitelki Alapítvány adott ki – ne maradjon bizonytalanságban az én hovartartozásom felől.

Eleinte igen tartózkodó voltam Orbán Viktor személyével kapcsolatban. Liberális embernek véltém, ám mindenkinek adok egy megtérési lehetőséget. S ez az ember igen sokat fejlődött: politikussá lett, nemzetben gondolkodóvá, s bízom benne, hogy a kereszténységhez is közelebb került. Neveltetéséből ugyanis hiányzott ez.

Vele kapcsolatban emlékszem arra, amikor Jánoshalmán Krisztus Király ünnepén prédikáltam – akkor szenteltem újra a templomot, melyet a Széchenyi-terv segítségével renováltunk. Az eseményre – talán 2003-ban lehetett – a helyiek meghívták Orbán Viktort is. Amikor homiliám közben hátratekin tettem a szentélybe – ahol helyet foglalt –, láttam, hogy jegyzetel. S valakitől hallottam, délután a FIDESZ politikai gyűlésén a délelőtti hallottakat idézte.

Többször beszélgettem vele – akkoriban robbant ki az iraki háború –, s felhívtam a figyelmét: ha külpolitikai kérdésekben tájékozódni kíván, figyelje a Szentszék megnyilatkozásait. Azok ugyanis hosszútávon mindig igazolódnak.

Az Egyesült Államok Irak elleni háborúját magam is elleneztem, s rávettem a püspöki kart egy olyan nyilatkozat közzétételére, mely elítélte a beavatkozásnak ezt a formáját.

Visszatérve Orbán Viktor személyére: olyan politikusnak tartom őt, akivel gondolkodásunkban sikerült közös pontokat találnunk.

Egyeden politikusra, közéleti személyiségre sem nehezteltem; magamnak tennék rosszat, ha gyűlölködő természet volnék, nem beszélve arról, hogy nem tarthatnám magam kereszténynek. Játékos aforizmával: Jézus Krisztus azt mondta, mindenkit szeressünk, de nem mondta azt, hogy mindenkit kedveljünk.

A szeretet akarati tett, azt jelenti: senkinek nem akarok rosszat. Ha Horn Gyula urat egy baleset szenvedő alanyaként látnám, én lennék az első, aki odamennék, és tehetségem szerint elsősegélyben részesíteném. De nem keresem a barátságát, a kedvelését; a kedvelésben ugyanis benne foglaltatik a barátság.

Egy vezető pozícióban lévő embernek ügyelnie kell arra, hogy visszatartsa a kedvelésre vonatkozó megnyilvánulásait. Erre már az öreg Jákob is példát ad nekünk, amikor fiait nem egyformán kedvelte. Papjaimat igyekszem egyaránt szeretni, de nemigen mutatom ki mások rovására, kit kedvelek. Kétségtelen, hogy akadnak olyan paptestvérek, akik közelebb állnak hozzám, tetszésemre van, ahogyan a feladatukat végzik...

Ám azonnal jelentkezik a csapda: aki számomra kedvesebb, annak esetleg többet elnézek, azt más megfontolások szerint helyezem át... ehelyett mindenkinek igyekszem a javát keresni, s jóindulattal viseltetni irántuk. Politikai téren ez azt jelenti: korrektnek lenni mindenkivel szemben. Ez sajnos mint-ha napjaink magyar közéletéből ugyancsak hiányozna.

1990 óta morálisan egyre süllyedő országban élünk. Ennek számos jele ismerhető föl, kezdve attól, hogy az ország lakossága mindinkább elöregedik; kihalunk, az élet nem szent, börtöneink telítődnek, a fiatalok demoralizálódnak, politikusaink stílusa... elég belepillantani a parlamenti közvetítésekbe... rendkívül fontos volna, hogy a közszereplők, de mindenki úriemberként viselkedjen. S az „úriember” kifejezés ebben az összefüggésben a kívánatos erkölcsi normát jelenti.

Ez a jelenség európai, más szóval civilizációs méretűvé tágítható. Európa egy hanyatló civilizáció jeleit mutatja. Már a huszadik század eleje óta számos gondolkodó és művész hangot adott ennek. Andre Malraux, a közismerten baloldali beállítottságú francia író és politikus De Gaulle idejében, az *Emberség ára* című könyvében a következőket mondja: „Az ember szent akar lenni, úgy, hogy közben nem veszíti el a személyiségét.” S ez igaz, magam is így vallom.

Ehhez kapcsolódik a *Gondolatok Európáról* című előadásom szövege:

Három részre osztom gondolatmenetemet: a múltra, a jelenre és a jövőre. A jelen semmiképpen nem érhető meg és a jövő sem prognosztizálható a múlt ismerete nélkül.

Az Európa név mint köztudott, a görög mitológiából ismert istennő neve, de az már kevésbé tudott, hogy ez a név a sémita ereb-acu szópárból való. Az acu napfelkelte, kelet, innen Ázsia neve, az ereb napnyugta, nyugat, innen Európa neve. Az Ázsiával érintkező Európát keletről Ázsia messze kinyúló félszigetének is tekintették. Innen az Eurázsia elnevezés.

Szemléletem alapvetően keresztény történelemszemlélet, amely nem osztja a humanizmus korától elterjedt felfogást. Eszerint a nyugati világot a görög államoktól a jelenkorig egyeden, okságilag összefüggő folyamatnak látja, melyben, mintegy közjáték a kereszténység. Vallom, hogy a múltból csak a kereszténység által átalakított és megőrzött kultúrák éltek tovább. Ha viszont a kereszténységet Európa döntő történelemformáló erejének tekintjük, mely a Róma által átadott antik, germán és szláv kultúrhagyományokat átalakította, a következő kérdések merülnek fel: Vajon Európa Nagy Konstantinnal (337), vagy Nagy Károllyal (814) kezdődik-e el, s mikor és hol alakul ki a bizánci Kelet, Európa keleti határa?

Bármilyen erősen kötődött is a középkor a keresztény későantik világhoz, a pápaság és a frank birodalom találkozása Kis Pipin (751) idején, minek következtében a politikai súlypont északra helyeződött át, nem csupán az erőter geográfiai átrendeződése, hanem az egyház új kapcsolata is a világgal, mivel a római katolikus egyház az Európává érlelődő germán-római és szláv felségterületek egységesítő elve lett. Lényeges különbség Bizánc és Nyugat között, hogy ez az egység Bizáncban az erős cezaropapizmus mellett sem alakulhatott ki. Míg Bizánc a maga kapcsolatát az antik világgal úgy tartotta, mint folyamatos hagyományt, Nyugaton a megújulást és újjászületést állandó feladatnak tekintették.

A szellemi-politikai dualizmus, az egyház, a rendek és személyek szabadsága, valamint a hagyomány állandóan új folytatása az a konkrét történelmi alakulat, amely a nyugati szellemiséget és egyben Európa szellemi egységét hozta létre.

Azok a spirituális lehetőségek, melyek történelmileg, filozófiailag, történelemteológiailag a „Nyugat” fogalmával írhatók körül, sem a bizánci hagyományban, sem a bizánci teológiában nem váltak történelemformáló erővé. Tanulságos, hogy a reneszánsz, a humanizmus, a reformáció és a felvilágosodás szellemi mozgalomként megállt a bizánci ortodox vallás határánál.

Európa történelmének korszakai

Nagy Károly birodalmában már együtt voltak Európa előfeltételei: a politikai és szellemi függetlenség Bizáncból, az Isten kegyelméből uralkodó császár és birodalmi tudattal az önérzetes nemesség: a későantik városi kultúra agrárkultúrára cserélődése. Jelentős volt a római úthálózat is. Anglia politikailag még nem, de szellemileg már vezető szerepet játszott Európában, ami az Európára mindig jellemző regionális sokféleség első jelentkezése volt. Ezt követte a Karoling Birodalom kettéosztása, ami ugyanakkor nem tudta feledtetni az egységes Európa emlékét. A birodalom kettéosztása után a keleti részen bevonták a kereszténységbe Cseh-, Lengyel- és Magyarországot. A regionális sokféleség életerejét mutatta, hogy Lengyelország Gnieznóban és Magyarország Esztergomban és Kalocsán saját érsekséget kapott, s hasonló folyamat játszódott le a Skandináv misszióban is. A római (latin) liturgia bevezetésével Hispánia a XI. században vált Európa történelmének részesévé. Valójában azonban mindig saját útját járta.

A XI. században a cluny-i reform és az investitúra harc először a Német-római Birodalom történelmében jelentett határvonalat. Ezt követően az egész Nyugat számára lehetetlenné vált, hogy a hierarchiát a politikai és lelki hatalom keverésére használja. A tudatos különbségtétel a politikai és lelki valóságok között elősegítette a dialektika kialakulását a skolasztikában, ennek gyümölcse lett az egyetem intézménye. A nagy skolasztika hatása az analitikus módszer okán mai diszkurzív tudományosságunk alapja lett. A vallásosság a személyes jámborság irányában fejlődött, felvirágozott a misztika, s ebben a szellemben újraértelmezték az Ószövetséget. A teológiai tanítás az egyéni lelkiismeretre tette a hangsúlyt a bűn és erény kérdésében, ez a későbbiekben történelemformáló erőnek bizonyult. (Luther: „Itt állok! Nem tehetek másként.”)

Vélhetőleg itt keresendő a modern individualizmus teológiai eredete is.

A keresztes háborúk eszmevilágában az evangéliumot azonosították az Európában általános lovagi életformával, ami együtt járt a férfi és nő kapcsolatának személyesebbé válásával is.

Az *egyház szabadsága*, ami a korszakot megnyitó jelszó volt, újra veszélybe került, amikor a pápaság önálló politikát kezdett folytatni. Elkerülhetetlenül elvilágiasodott, ami ellen a XIII. században nemcsak a kolduló rendek, hanem az eretnek mozgalmak is tiltakoztak. Franciaország nemcsak a tudományos vezetést, hanem a politikai hatalmat is próbálta megszerezni, azaz uralkodni kívánt a pápaság fölött, ami a pápák avignoni fogságához és a nyugati egyházszakadáshoz vezetett.

A bázeli zsinat kísérlete, hogy Európa számára új egységesítő elvet találjon, a conciliarizmusban (a zsinat fölött van a pápának), az egyetemen már kiérlelődött, a nemzeti tudat megerősödéséhez és az állam egyházi irányításához vezetett.

A XV-XVIII. század Európa történelmének meghatározói a reformáció, a modern állam, szuverenitás, egyházfölöttiség, bürokrácia, állandó hadsereg, központi adózás, az államhatalmak szétválasztása, a nagyhatalmak, a gyarmatbirodalmak, a reneszánsz és humanista világkép. A vallási, politikai és szellemi sokféleség ellenére Európa őrizte egységét az uralkodó családok rokoni kapcsolataiban, a feudális rendben, az egységes kereszténység lassan halványuló tudatában, a gondolkodás és művészet stílusában. A katolikus egyház nem utolsósorban az abszolutizmus és nemzetállamiság korszakaiban helyezkedett szembe sikeresen – gyakran áldozatok árán – a politika bármiféle totalitárius törekvéssel, mégpedig nemzetek feletti létmódja és azon igénye révén, hogy az állammal egyenrangú *societas perfecta* legyen. Ez a napjainkig ható és végső soron a szocializmus bukását is gyorsító feszültség válás és politika között, a nyugati szabadságtörténet alapfeltétele.

Visszatérve még a XVII. századra: látnunk kell, a Habsburgok kísérlete, hogy a középkor univerzalizmusát egyesítsék a modern állammal, a protestáns német fejedelmek, Franciaország, Hollandia és Anglia ellenállása miatt hiúsult meg. Ugyanakkor a Habsburgok egész Európa képviselőjében szálltak szembe a törökkel.

Franciaország XVII. századi egyeduralma megtört, s a gyarmatokon Anglia vette át a vezetést. A spanyol örökösödési háborúban Anglia vetette fel az európai egyensúly eszméjét, mint egyetemes politikai alapelveket, amely az első világháborúig nagyjából érvényesült.

Az európai egyensúly kölcsönös megegyezéseket feltételező politikai elv volt mindaddig, amíg a megegyezés a hagyományos értékek alapján jöhetett létre. Az abszolutizmus a nemességet megfosztotta egységesítő funkciójától, a felvilágosodás pedig megszakította a vallás és értelem kapcsolatát, ami a XVIII. századig meghatározta Európa dinamikus hagyományát. A felvilágosodásról tudni kell, hogy történelmi előzménye a skolasztika, a humanizmus és a barokk felvilágosodása. A XVIII. század végén azonban a történelem és az értelem kétpólusú valóságát a tökéletes jövő elképzelésében oldották fel. Mivel a jövőnek emberiség volt a neve, a felvilágosodás Európa helyett egy globális ösztörténelem távlatában kezdett fogalmazni, s ezt az állandóan fejlődő technikába vetett hittel tette. A közvetlen következménye azonban az európai tudat elvesztése volt, ami példaszerűen mutatkozott meg a francia forradalom időszámításában. A francia forradalom eszméi – melyek a szabadság, testvériség, egyenlőség, az eljövendő istenország szekularizált elővételezéséből fakadtak – valójában csak a nacionalizmust hagyták maguk után. Bibó István még sarkosabban fogalmaz: A francia forradalom melléktermékének a fasizmust és a sztálinizmust tartja. (*Az európai társadalomfejlődés értelme* című művéből.)

A francia forradalom után az egyeden haladónak mondott társadalmi berendezkedés a népszuverenitásra és a demokráciára épül. Mindez polgárháborúhoz vezetett, melyben a gyarmatbirodalmak felbomlásával Európa világpolitikai jelentősége megszűnt, s az Európából eredt két nagyhatalom lett az örököse, az USA és Szovjet-Oroszország. Az ezután következő eseményeket, mint a XX. századi történelmet, már ismerjük. A második világháború kataklizmájának kellett bekövetkeznie, hogy megszűlessék az új Európát egységesítő nagy eszme, az Európai Unió.

A jelen

Az Európai Unió elsődlegesen a belső határok nélküli, közös állampolgárságú Európa közös pénzügyi, gazdasági, politikai egységéért alakult. Alapító atyái a boldoggá avatásra váró Róbert Schumann, Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi hitvalló keresztény emberek voltak, gyakorló katolikusok. Európa szellemi egységét is akarták. Mielőtt a közös szerződést aláírták, lelkigyakorlaton vettek részt a Maria Laach-i bencés kolostorban. Róbert Schuman egy gótikus katedrálisban érezte magát leginkább

Európában, híressé vált mondata szerint: „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz többé Európa!”

Mint minden nagy eszme megvalósulása torzává válik, így történt az Európai Unióval is. A Pax Romana nemzetközi konferenciáján, 1994-ben fogalmazták meg a szomorú diagnózist:

Európa szekularizált, gyakorlati haszonelvű, materialista kontinens.

Névleges keresztények társadalma, amelyben nem illik komolyan beszélni a kereszténységről, nem divat bevallani hitünket, társaságban nem illik Isten nevét és a keresztény morált emlegetni, a vallásos jelző gyakran konzervatívot jelent, és pejoratív értelemben használják.

Önző és szűklátókörű, provinciális szemléletű, a gazdag országok büszkeségével nézi a Keletet.

Európa amerikanizálódott a második világháború óta, mintha Amerika nem volna Európa gyermeke, hanem fordítva, Amerika atyáskodik Európa felett, máskor csak öreg kontinensnek nevezi, muzeális értékeivel és konzervatív felfogásával.

Valójában nem törődik a kisebbségekkel, álszent módon foglalkozik a kis népek jogaival, miközben a nagy népek diktálnak mindenben, például a nyelvek használatában.

Európa elvtelen, álszent, pragmatikus, monetáris keretekben gondolkozó.

Találkozik e gondolatmenet II. János Pál pápa *Az Egyház Európában* kezdetű apostoli buzdításával, amely összegzése az 1999-ben tartott európai püspöki szinódusnak. A pápa szó szerint ezt írja benne: „A jövő inkább félelmet, mint vágyat ébreszt. Az egyik aggasztó jel, a sokak által érzett belső üresség és az élet értelmének elvesztése. Ezen egzisztenciális szorongás következményei, különösen a születések számának drámai megfogyatkozása, a végleges döntések meghozatalának halogatása, papi, szerzetesi hivatásban és a házasságban is. Tanúi vagyunk az élet gyakori szétesésének; eluralkodik a magányérzet, sokasodnak a megosztások és ellentétek. Ezen állapot jelenségeiként tapasztalja a mai Európa a családi élet válságát, a család fogalmának kiüresedését, az etnikai konfliktusok továbbélését vagy újraéledését, bizonyos rasszista magatartások újraszületését, a vallások közötti feszültségeket, az egyéni és csoportos egocentrizmust. Az általános etikai közömbösség növekedését és az egyéni érdekek és kiváltságok kegyeden megvalósulását. Sokak szemében a folyamatban levő globalizáció, ahelyett hogy az emberi nem nagyobb egysége felé vinne, olyan gondolkodást sugall, amely kizárja a gyengébbet és növeli a föld szegényeinek számát. Egy új kultúra kibontakozásának vagyunk tanúi, melyet nagymértékben befolyásol a tömegtájékoztatás, s olyan sajtóságok és tartalmak együttese, melyek ellentétesek az evangéliummal és az emberi személy méltóságával. E kultúra része az egyre inkább terjedő agnoszticizmus és egyre mélyülő erkölcsi és jogi relativizmus. A remény elvesztésének egyik aggasztó jele ez a jelenség, melyet a halál kultúrájának is nevezhetünk. Az európai kultúra a csöndes aposztázia benyomását kelti, mellyel az önelégült ember úgy él, mintha Isten nem létezne. A remény elvesztésének oka az a próbálkozás, mellyel Isten és Krisztus nélküli antropológiát akarnak érvényesíteni. Az Istenről való elfelejtkezés magával hozza az emberség elvesztését.”

Kézzelfoghatóan tapasztaljuk ezt egy-egy választási kampányban is, amikor a kifejezett cél a politikai rivális legyőzése, a hatalom megszerzése, a közjó ígérete pedig szavazatszerző szólam.

A jövő

Felmerült a kérdés, ha egy ilyen nagy múltú szellemi műhelynek, mint a Pax Romanának vagy a világegyház gondjait átlátó II. János Pál pápának ilyen lesújtó véleménye van a jelen helyzetről, akkor az európai püspöki karok és elsődlegesen maga a Szentatya miért akarták, hogy a posztkommunista államok felvételt nyerjenek az egyesült Európába, ami azzal a veszéllyel is járhat, hogy azt az erkölcsi tökélet, amit a kommunizmus évei alatt összegyűjtöttek, elveszítik.

Reálpolitikusként lehetne azt mondani, hogy a kisebbik rosszat választottuk. Az ökumenikus mozgalom egyházakat egyesítő törekvése is valamiképpen az egyesült Európában nagyobb érvényre tud jutni. A legigazibb megokolása azonban a missziós lelkület, amely már Szent Pál apostolt is vezérelte, amikor látomásában áthívták Európába, Macedóniába. (ApCsel 16,10: „Jelenés után mindjárt azon voltunk, hogy elinduljunk Macedónia felé, abban a biztos tudatban, hogy Isten rendelt oda, az evangélium hirdetésére.”)

A másik apostolfejedelemről, Péterről őrizte meg a bibliai korra visszamenő hagyomány a híres Quo Vadis jelenetet, hogy annak ellenére, biztos tudása volt bekövetkező vértanúságáról, mégis elment Rómába, az akkori Európa fővárosába, hogy hirdesse az evangéliumot. Ma is ott van a világegyház szíve, és Szent Péter sírjánál találkoznak a világ katolikusai. A katolikus szónál egy kissé időzzünk el, amelyet most nem felekezeti értelemben használok. A catholon egyetemest, egyszerre egészet jelent, a nacionalizmus és internacionalizmus zátonyai között nem a globalizmus útját mutatja, amely

gazdaságilag egységesíti, illetve kizsákmányolja a világot, hanem magába foglalja a görög-latin kultúra értékeit és a zsidó-keresztény örökséget. Ilyen együttlításban mondta Babits Mihály magát katolikusnak, vagyis egyetemesnek, néha öntudatlanul is összecsérélte európai és világirodalmi megjegyzéseit.

Vagyis, noha Európa-centrikusan gondolkodott és írt, mindig világirodalmi vetületben tette.

Európának voltak arany lapjai, amikor ez az eszmeiség valósult meg benne. Szentatyánk is ugyanezt hangsúlyozza, amikor azt hirdeti, hogy vissza kell térnünk a gyökerekhez, Európa találjon újra Jézus Krisztusra, a remény forrására.

Feladatunk ma a misszió szóban foglalható össze: ehhez tartozik az értékek mentése, a teremtés kincseinek őrzése, a megváltás tudata, a megszentelődés lehetősége. A gyökerek az értékes tradíciókhoz vezetnek minden szinten, az európai építészetben, a szobrászatban, a festészetben, a zene és az énekkultúra területén, az emberi jogok és a legnemesebb humanitárius eszmék megfogalmazásában, amit az evangélium átiratának is mondhatnánk.

Érdekességként jegyzem meg, hogy még a természettudományos forradalom is Európából indult ki, ahol találkozott az antik és keresztény világ. Nagy felfedezéseket tettek más civilizációkban is, mint például a kínában, de azok mind zsákutcává lettek, mert hiányzott belőlük a missziós lelkület. Ezt az Európát szeretnénk feltámasztani és újraépíteni.

A pápával együtt vallom, Európának minőségi ugrásra van szüksége spirituális öröksége tudatosításában. Ilyen ösztönzést csak Krisztus evangéliumából meríthet.

Mutatkoznak-e ennek a reménynek a jelei, vagy csak ábrándokat kergetünk?

E jelnek tartom az egyház szabadságának visszanyerését Európában, sok lelkipásztori lehetőséggel együtt. Még húsz esztendővel ezelőtt sem lett volna elképzelhető, hogy ezt az előadást megtarthassam. A megbékélés jeleit látjuk a hosszú időn át ellenségeskedő nemzetek, például a németek és a lengyelek, a németek és a franciák, a magyarok és a horvátok között.

Főként a fiatalokban növekszik a testvériség érzése. Magyarország is tanúja lehetett a taizé-i közösség rendezésében megvalósult nemzetközi találkozónak. Rómában, a Világifjúsági Találkozón kétfélmillió fiatal vett részt különböző rendezvényeken, s imádkozott a legnagyobb megértésben és testvériességben. A természetért fokozott felelősséget éreznek a biblikus parancs értelmében, hogy őrizzük a földet, nemcsak a zöld mozgalmak, hanem a keresztények is, például a cserkészek. A XX. század sok keresztény tanúja és vértanúja – a kommunizmus alatt három millió – az egyház életerejét bizonyítja. Ezek a vértanúk a remény evangéliumát felsőfokon fejezték ki, hiszen Isten iránti szeretetük az ember szolgálatában mutatkozott meg. A remény jelének látjuk az ökumenikus mozgalmat, a különböző lelkiségi mozgalmakat, amelyek jelen vannak a szekularizált Európában is, és lelki oázist jelentenek a kereső embereknek. II. János Pál pápa több mint negyedszázados tevékenysége is ugyanezt a célt szolgálta, amikor a közös „európai ház” építésekor először elment a római zsinagógába, megkoszorúzta a protestáns gályarabok emlékművét, és kiegyezést keresett az ortodoxiával is. Európa társvédőszentjei közé fogadta Cirillt és Metódot, a szlávok megtérítőit, mondván, hogy Európának két tündével kell lélegeznie.

A pápa szavaival fejezem be előadásomat: – A remény evangéliuma nem csal meg! Tegnap és mai történelmünkben olyan fényesség az evangélium, mely megvilágít és irányt mutat; erő, mely támogat megpróbáltatásunkban; egy új világ próféciája, egy új kezdet jele, felhívás hívők és nemhívők felé, hogy lépjenek új utakra, melyek a lélek Európájába vezetnek, hogy valóban „közös ház” legyen belőle, amelyben életöröm uralkodik.

Európa ugyan hanyatló ágba jutott, mégsem szabad pesszimiztának lennünk: hiszen a Lélek ott fúj, ahol akar. Sokszor olyan helyről támadnak új emberek, akiknek minden okuk megvolna arra, hogy – családi háttérük, neveltetésük okán – materialisták és ateisták legyenek. Fordulat következik be azonban az életükben, s keresztény, hívő emberré válnak. Nem egy ilyen sorssal találkoztam.

Ugyanez civilizációs méretekben is elképzelhető. Annak idején a cluny-i mozgalom az igen mélyponton lévő egyházat – lássuk be, a kilencedik század egyháza valóban mélypontra jutott – képes volt megújítani. De ugyanígy megállapíthatjuk, a Trienti Zsinatot követően ismét hitelessé tudták tenni a katolikus egyház hitesei erkölcsi rendszerét. Szentek garmadája jelent meg, nem azért, mert az egyház szentté avatta őket, hanem mert valóban azok voltak. Óriási egyéniségek nőttek ki ebben a korban, mely időszakot sokan negatív megközelítéssel ellenreformációnak neveznek, s nem ismerik föl benne a katolikus megújítást. Később is találkozunk hasonló korokkal. A franciáknál például a két háború között nagy föllendülés következett be: látványos megtérések, konvertiták sokasága, az egyház újjáé-

ledt. Ez jellemezte közvetlenül a második világháború után Magyarországot is: az emberek megtisztulásra vágytak, bűnbánattal, katarzissal újat akartak kezdeni.

Az Európai Unió egészen mássá válna, ha nem az a nemzedék, nem olyan személyek vezetnék, akik ma az élén állnak. Azokra lenne szükség, akik nyíltan merik vállalni a keresztény-humanisztikus értékek melletti kiállást, mindenekelőtt az élet védelmét. Akkor jöhetnének a jogok, az ilyen-olyan szabadság hangoztatása.

Az Európai Unió vezetői is válságról beszélnek, mert nem látják a közösség jövőjét. A kereszténységre való utalás hiánya az európai alkotmánytervezet praecambulumból csupán tünet. Tünete annak, hogy a világ a gazdaságkorban – mint Czákó Gábor író nevezi – minden másról el akar feledkezni. De ennek a felfogásnak máris isszuk a levét, mert kizárólag gazdasági szempontok szerint ítélik meg és szervezik a társulást. S ez szükségképpen, előrelátható módon a fölbomlást hozza magával. Gondoljunk arra: ha egy családban kizárólag a gazdasági érdekek kötik össze az embereket, az első öröklés alkalmával, életre szólóan összevesznek az addig legjobbknak hitt testvérek is.

Fejétől büzlük a hal – szokták mondani. Konrád Adenauer, Alcide De Gasperi, Robert Schumann elkötelezett hívó emberek voltak, olyasmit akartak, ami több mint emberi erőlködés. Ma is szükség lenne ilyen emberekre, akik valóban keresztények, s bár nem mártják minden döntés előtt szenteltvízbe a kezüket, ám az alapvető erkölcsi rend megvalósítóinak tartják magukat, s nem azt a felfogást követik: magánemberként vallják ugyan az élet szentségét, de pragmatikus politikusként mégis az abortuszra szavaznak.

A magyar politikában a Kereszténydemokrata Néppártnak ennél a kérdésnél törött el a dereka, amikor nem merték vállalni az élet feltétlen védelmét. Ha megtették volna, a keresztények között – legyen az protestáns vagy katolikus keresztény –, mindig lett volna öt-hat százaléknyi szavazó, aki mellettük áll, és bejuttatja őket a Parlamentbe.

A keresztény erkölcsi renddel szemben ezek a magukat kereszténynek nevező politikusok a pragmatikus, számító politikai megfontolást választották, s ezzel veszítettek: személyükben is, de ennél sokkal fontosabb, hogy egy ügy képviselőjében. A demokráciában szóvá kell tenni a dolgokat, hogy azzal visszahassanak az emberek gondolkodására. De ha valaki ki sem mondja...! A latinok így fogalmaztak: megmondtam, s megváltottam a lelkemet. Ki kell tehát mondani az igazságot... ahogy ki kellett mondani a nemzeti szocializmusra és a nemzetközi szocializmusra, tehát a náci Németországra és a bolsevik Szovjetunióra egyaránt, hogy rossz, bűnös rendszerek, ugyanúgy ma is ki kell mondani a rosszra vonatkozó kritikát... a neoradikalizmusként jelentkező, magát liberálisnak nevező irányzatra is vonatkozik ez.

A politikusnak sincs két lelkiismerete. Mint ahogyan nem igaz, amit olykor a nép körében hallani: a pap az oltárnál pap. Nem, mindenütt annak kell lennie. Nagy baj, ha nem így van. A szószéken azt kell hirdetnem, amit magánemberként is úgy gondolok. Előfordulhat, hogy az ember eltér ettől, de akkor bűnbánatot kell tartania, mert elkövette azt, amit Julián Benda az írástudók árulásának nevez: ha már rá sem mutatunk az igazságra, hanem a rosszat is jónak mondjuk, például a háború vagy az élet kérdésében.

Egyik tanulmányomban, mely az Erkölcs, erkölcstelenség és erkölcs nélküliség címet viseli, az imént elmondottakat erkölcsteológiai szempontból elemeztem:

A mai társadalomban első hallásra vagy túl elméletinek tűnik, vagy pedig olyan téma, melyet szelvényben-hosszában lehet tárgyalni, amelyről éppúgy van véleménye az utca emberének, mint a teológusnak. Ez a témakör azonban először is nagyon elevenünkbe vágó, másodszer megkívánja, hogy fel-emeljük az evangélium magasába a körülöttünk zajló élet értékelését.

Az idők jeleinek tartjuk II. János Pál pápa 1993-ban megjelent enciklikáját, a *Veritatis Splendore*, mely magyarul „Az Igazság ragyogása” címmel jelent meg. Ebben ezt írja Szentatyánk: „Az elkereszténytelenedés, mely a korábban hitben és keresztény életben gazdag népeket és közösségeket sújtja, nemcsak azt jelenti, hogy elveszítik a hitet vagy a hit életformáló erejét, hanem szükségszerűen vele jár az erkölcsi érzék hanyatlása és elhomályosulása. Ennek oka az, hogy elhalványodik az evangéliumi erkölcs eredetiségének tudata, vagy az, hogy eltávolodnak az evangélium alapvető etikai elveitől és értékeitől. A manapság széles körben elterjedt szubjektivista, utilitarista és relativista irányzatok nem úgy jelennek meg, mint egyszerű gyakorlati álláspontok, mint szokások, hanem mint megállapodott elméletek, teljes kulturális és társadalmi legitimitást követelve.”

Éppen ezért az alapokról kell kiindulnunk, hogy megtaláljuk az erkölcsiség koordináta-rendszerét.

Az erkölcs vizsgálata – amely szó már maga is külön megvilágítást igényel – történhet empirikus, filozófiai, teológiai szempontból.

Az empirikus szemléletben az erkölcs külső karakterisztikumára összpontosul az érdeklődés: milyen egy-egy adott történelmi korban és társadalomban az emberi viselkedés külső megjelenése.

A filozófiai szemlélet kiindulóponttól függően adja az erkölcsiség vizsgálatát, például az ember szabad választására, helyes értékítélet kialakítására, előnyök, hátrányok, a kisebb rossz mérlegelésére törekszik.

A teológiai megközelítés az emberi cselekvés vizsgálatát a lét végső értelmének figyelembevételével teszi, és föltételezi a hitet.

Az empirikus szemléletre hosszú időn át jellemző példát mutatott a marxista felfogás. Az ugyanis az ember magatartását a társadalomban megmutatkozó tevékenységéből szűrte le. Éppen ezért az erkölcs számára történelmi jelenség. Az emberi társadalom általános haladása során változott és fejlődött. A történelem folyamán különböző társadalmi megvalósulási formák szerint beszél feudális, polgári, kommunista és keresztény erkölcsről. Ebben a szemléletben nem volt szilárd útja az erkölcsiségnek, mert nyíltan megvallottak, hogy az erkölcs végső soron a fennálló társadalmi viszonyok megszilárdítását vagy megdöntését szolgálja.

A másik nagy empirikus rendszer, mely meghatározó századunkban, a mélypszichológiai alapon az ösztönösségre visszavezetett viselkedési formák együttese. Ennek atyja Sigmund Freud, aki az erkölcs önálló valóságát, önálló értelmének a pszichikummal és az ösztönösséggel való egy szintre hozását hirdette: „Az Oedipus-komplexus a büntudat és a rossz lelkiismeret egyik legfontosabb formája. Az Oedipus-komplexusban találkozunk össze a vallás, az erkölcsiség, a társadalom és a művészet kezdetével.” Itt egyeden orvoslás lehet: megszüntetni a büntudatot kiváltó okokat, s felszabadítani az ember ösztönösségét. A fogyasztói társadalom a maga reklám- és pszichológiai eszközeivel a legmagasabb szintre emelte a freudi elmélet gyakorlatát. A fogyasztói társadalom eltörli az ember büntudatát, s a média rendszeresen azon dolgozik, hogy az emberekből a bűnnek és az azt követő büntudatnak (valóságshow-k) az emléke is kiirtódjék. Jellemző az egyik joghurt-hirdetés: „Teljes élvezet és semmi büntudat.”

Anélkül, hogy részleteiben megválaszolnánk a fölvetett kérdéseket, rá kell mutatnunk arra, hogy a büntudat elvesztése egyenesen arányos az elveszített istenhittel, mert a bűnnel együtt élni nem lehet, s ha nincsen olyan fórum, ahol az ember megoldást találna elkövetett bűneire, nem talál bocsánatot, akkor vagy tagadnia kell bűnét, vagy depresszióssá lennie, vagy viselkedését rá kell fognia a társadalmi körülményekre, s ha ez sem sikerül, és megmarad a bűne, akkor nincs más választása, mint feloldás híján öngyilkossá kell lennie!

Az erkölcs filozófiai megközelítésére a görög etika adja meg az ősmintát. Annak keretében fogalmazódott meg az ún. „természetes erkölcs” néhány alapvető tétele. Ez megelőzi a hitbeli kötelezettséget, ugyanakkor a kinyilatkoztatás üzenete is feltételezi és megerősíti a természetes erkölcsöt. A görög etika vonulata főként a sztoikusok tanításában reflektál a filozófiai megfogalmazásra. Ez az etika a racionalitást, a szenvedélyeken győzni tudó értelmet helyezte előtérbe. A fő gondunk az erkölcsfilozófiai megfogalmazásokkal, hogy általában a világ nem fogadja el egyöntetűen, hogy létezik természetes erkölcsi törvény, létezik természetjog, ugyanakkor ambivalens módon büntet. A háborús bűnösöket valamiféle természeti törvény alapján ítéli el – gondoljunk a nürnbergi perre –, mert olyan vétkeket követtek el, melyeket az emberiség alapján nem lehetett volna megtenni, azzal takarózva, hogy „parancsra tettem”.

A másik kifogásunk, hogy az ember valójában nem tudja megmondani, mi az *igazán* jó és rossz. A paradicsombéli jó és rossz tudás fája éppen erre figyelmeztet bennünket, hogy az ember nem mondhatja meg autonóm módon, mi a jó számára, mert akkor a közvélemény-kutatás, a statisztikák, szociológiai szemlélet szerint a többség véleményét követi, abból szűr le erkölcsi törvényeket; másrészt az értelem is kevésnek bizonyul, hogy az embert a legfontosabb erkölcsi kérdésekben eligazítsa. Az ember értelmével kitalálja a legnagyobb energiaforrást, az atomerőt, de ugyanezzel az értelemmel atombombát készít; vagy gondoljunk korunk nagy találmányára, a számítógépre: a legmagasabb emberi tudással, intelligenciával gyártja azokat, és ugyanazzal a magas kvalifikáltsággal elkészíti a számítógép vírusait. Az emberi értelem éppen ezért képtelen önmagában kormányozni a világot. Mindig megmarad a felérnie egyrészt hatalmától, másrészt tehetetlenségétől. Hatalmával el tudja pusztítani a világot, a környezetet, s ugyanakkor benne van a tehetetlenség érzete, hogy szembe láttára győzedelmeskedik a gonosz a terrorizmusban, a háborúban és az emberi életben. A televízió behozza a gyilkosságokat, az

öldöklést, s a politikusok, a világ vezető emberei sokszor tehetetlenül tördelik a kezüket.

Az erkölcs csupán filozofikus szemlélete egy újabb problémát vet föl. Az úgynevezett posztmodern elmélet szerint kimúltak a nagy ideológiák, megmaradt az ember számára a szkepticizmus. Mindenkinek meglehet az igaza, csak részigazságok vannak. S ahogy egykor Pilátus feltette a kérdést, vállát vonva, hogy „Mi az igazság?” ma ez a divatos szemlélet uralkodik sokakban. Az emberi élet egyetlen értelme a könnyen *hozzáférhető* fiziológiai örömök és a jó közérzet. Hozzá társul a helytelenül értelmezett tolerancia: „mindenki tegyen, amit akar, mert agnosztikusán, szkeptikusan úgysem tudjuk megmondani, mi a jó, és ha érdekeimet nem sérti, bármit tehet a másik ember. „Ezért van az, hogy ma már nincsen bűn, csak egyetlenegy: a korrupció, mert abban lecsapódik az ember durva materializmusa: azzal őt is megkárosíthatják. A korrupt ember elveszi a közösség vagyonát és ez az egyetlen pont, ahol bűnt lehet elkövetni. Csakhogy, ha a Tízparancsolatból a többi nem tartja meg valaki, miért tartaná meg éppen a hetediket, a „Ne lopj „törvényét, s mindazt, ami ehhez kapcsolódik?

Ezek után megkérdezzük: mi az erkölcs a teológiai szemléletben? „A belső szellemi erőnek a külső szellemi megnyilatkozása, az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember létformája, melytől emberi méltósága és üdvössége függ.”

Így a mi szemléletünkben erkölcsös az az ember, aki megtartja Isten törvényeit; erkölcstelen, aki bár tudja, hogy mi az Isten törvénye, nem teszi meg; erkölcs nélküli, akinek neveltetése vagy egyéb hiányosságok folytán nincs tudása az Isten törvényéről, és ezért él úgy, mintha Isten nem is létezne!

Mi valljuk, hogy van szívbe írt törvény (Rom 1,32), amelyet később a Tízparancsolat kodifikált. A szívbe írt törvény minden néphez szól, a Tízparancsolat elsődlegesen az Ószövetség népét szólította meg. Érdemes azt is tudatosítanunk, hogy Krisztus halálakor életbe lépett az „új törvény”(Zsid 9,15-17). Mi Krisztus törvényének vagyunk alárendelve! A Tízparancsolatot nem Mózes miatt fogadjuk el, hanem azért, mert Jézus Krisztus jóváhagyta, illetve újraértelmezte. Mózes előtt is volt szívbe írt törvény. A pátriárkák is annak engedelmeskedtek. Ennek alapján van természetjog, és Jézus az evangéliumokban azokat a pontokat veszi a Tízparancsolatból elő, amelyek a szívbe írt törvény alapján is fölfedezhetők. Nem szól a faragott kép imádásának tilalmáról, vagy a szombat megtartásának olyan kötelező jellegéről, mint ahogy azt a zsidóság tette. Éppen ezért a Trienti Zsinat azt írta katekizmusában: „Nem azért kell ezeknek a parancsoknak engedelmeskedni, mivel Mózes által adattak, hanem mivel velünk született (természeti) törvények, és Krisztus Urunk kifejtette és megerősítette azokat.”

Az erkölcsi problémák megoldását alapvetően az Újszövetség, ezen belül is az evangéliumok szellemiségéből merítve kell keresni. Krisztus titkából kell meríteni az erkölcsi tökéletességet, ő az Ethos, melyhez az emberi viselkedésnek, életformának alakulnia kell, akkor lesz bibliai értelemben etikussá az ember.

Az evangéliumok szellemiségét nyomatékosítani kell, mert a Szentírás nem tartalmazza a krisztusi erkölcs elméleti rendszerét, nem adja meg az „elvek és parancsok”szintézisét, és főleg nem adja meg némely erkölcsi probléma megoldását, mely az idők folyamán felmerült. A Szentírás, noha nem ad részletekbe menő iránymutatást a morálteológiának az újonnan felmerült erkölcsi problémák megoldásánál, azonban megóvja attól, hogy áldozatul essen a konformizmusnak, a napi követelményeknek, így sok tekintetben egészen modern kérdésekre rég ismert válaszokat ad, és fordítva: az idők jeleinek olyan figyeléséből, amely az erkölcsi élet alakításában a profán tudományokat is meghallgatja, az elmúlt idők nehézségeit az új felismerés oldja meg.

A *Veritatis Splendor* kezdetű enciklika óva int attól, hogy átvegyük a mai kor olyan erkölcsi értelmezését, amely nem fér össze a józan tanítással. Ilyen például a szabadság abszolút értékévé tétele, amelyet javak forrásává és kezdetévé tesznek. A személyes lelkiismeretet teszik az erkölcsi ítélet legfelső fórumává, mely minden külön indoklás nélkül kategorikusan és tévedhetetlenül dönthet a jó és rossz kérdésében. Az elvet, mely szerint mindenkinek követnie kell a lelkiismeretét, azzal a tévedéssel alapozzák meg, hogy az erkölcsi ítélet azért igaz, mert saját lelkiismeretből fakad. Ezen az úton eljutottak az erkölcsi ítélet teljesen szubjektív felfogásához. Ettől a folyamattól nem idegen az igazság krízise. Az egyéni lelkiismeretet felruházzák a kiváltsággal, hogy autonóm módon állapítsa meg a jó és rossz ismertetőjegyeit, s az ebből fakadó cselekvést. Ugyanilyen tévedés az antropológiai kutatás területével kapcsolatos, miszerint nincsenek egyetemes emberi értékek, vagy az erkölcs teljesen viszonylagos.

Ugyancsak tévedés, amikor különbséget tesznek egy emberi eredetű és csak világi értékű etikai rend és az üdvrend között, melyben csak néhány, az Istennel és felebaráttal kapcsolatos belső szándéknak és erénynek volna jelentősége. Következésképpen tagadják az isteni kinyilatkoztatásban a

meghatározott erkölcsi tartalmat, mely egyetemesen és állandóan érvényes. Isten szava szerintük csak buzdításokat tartalmaz. Általános pedagógiai jó tanácsokat, amelyeket aztán az autonóm emberi értelemmel kell megtölteni objektív, konkrét történelmi körülményeknek megfelelő normatív tartalommal. Ez az autonómiaszemlélet természetesen tagadja az egyház és tanító hivatala illetékességét az ügynevezett emberi javak területéhez tartozó erkölcsi normák esetében.

A Szentatya ezért nyomatékosítja, hogy Isten arcának világossága teljes szépségben ragyog föl Jézus Krisztus arcán, aki a láthatatlan Isten képmása. Ezért az ember minden kérdésére, főként vallási és erkölcsi kérdéseire a döntő választ Jézus Krisztus adta meg, sőt ő maga ezekre a válasz – miként a II. Vatikáni Zsinat is tanítja.

Míg a Krisztusban kapott létezőmód véglegessé válik, addig a belőle fakadó cselekvésmód állandó megújításra szorul. A morálteológia fő feladata, hogy keresse az idők jeleit, figyelve a krisztusi létmódból következő krisztusi magatartást. Ez nem egyszerűen Jézus életének reprodukálását jelenti, hanem azt tesszük a mai világban, amit Ő tett a maga korában: a hitelre méltóság mindig is a Jézus szellemében való életet jelenti. Ez a keresés mindig meg-megújuló feladatot jelent. Nyugalmi pontra nem juthat el. Alkotói feszültséget okoz, mert a Krisztus által felkutatott és tanításával megadott új életformát folytonosan vitatni és értelmezni kell, hogy a változó történelmi körülmények között hatékony lehessen.

Bernard Haering a szabadság és hűség fogaknában közelíti meg ezt a feladatot. Hűségesek legyünk Krisztushoz, akinek alakjában és személyiségében ismerhetjük meg igazán egyedül az Istent és az embert. De a megismerés erkölcsi következményeiben cselekedjünk szabadon. Felismerésünk újjáteremtő erővel haladjon együtt a történelemmel, melynek menetét Krisztus határozza meg. Felismerése és tanításának értelmezése azonban nem lehet rapszodikus. A megismerés feladatát Jézus az emberi közösségre bízta. Olyan közösségre, amelynek azonosságát éppen Jézus átvételének folyamata biztosítja. Ebben a közösségben a vezetőknek megkülönböztetett illetékességet adott, hogy az értelmezés hiteles legyen, és a közösség kész legyen a megújulásra.

Éppen ezért, amikor a mai társadalomban az erkölcs, az erkölcstelenség és az erkölcs nélküliség kérdéseit vizsgáljuk, nem maradhatunk meg a megállapításoknál.

Erkölcs, erkölcstelenség és erkölcs nélküliség kérdésében a mai keresztényeknek prófétai szerepe lenne éppen azáltal, hogy szilárd erkölcsi elveik vannak, s akkor nem fordulhatna elő, hogy a legfontosabb erkölcsi axióma kérdésében, az élet védelmében, az abortusztörvénynél, a kábítószerfogyasztásnál és a háború indításánál a keresztények is megengedő álláspontot képviseljenek. A prófétai szerep megkívánja az egyéni és közösségi tanúságtételt, amely tudatos hitre, a szabad akaratra épül, a kegyelmet adó szentségek felhasználásával. Ha ezek egymásra találnak, akkor a kiseded nyáj vagy a kovász mennyiségű keresztény nép is „hegyre épült várossá” tud lenni, és tanúságot tud tenni életével is Jézus Krisztusról. A tannak életükkel adnak értelmet, tanúkká lesznek, és a tanúságtetés a misszió legkiválóbb formája mai korunkban.

A BOLDOGSÁG KERESÉSE

Az ember önmagával szemben annyira szubjektív, hogy „kívülről” képtelenek vagyunk önmagunkra tekinteni. Mindenkit elégedettséggel tölt el a maga tudása: úgy gondolja, hogy amit tesz, azzal jót cselekszik. Hiányként ugyan megéljük, hogy ezt sem, azt sem tudjuk, jó lenne sokféle nyelven beszélni, de az ember gondolkodásmódjával, a dolgok megítélésével, életvitelével kapcsolatban általában azt gondolja: jól, helyesen jár el döntéseiben. Ebben persze óriási elfogultság húzódhat meg. S mások visszajelzéseit is megszűrve kapja az ember – különösen, ha érsek. Éppen ezért mondtam a paptestvéreknek, amikor kineveztek: ne dicsérjenek a szemembe, ellenben, ha valamilyen problémájuk van velem kapcsolatban, azt mondják meg.

Ez a fajta magatartás bizonyos közvetlenséget sugallhat, amivel olykor vissza is élnek, s ezért is, azért is bírálják. Ilyenkor fölhívom figyelmüket arra, gondolják meg, milyen nehéz helyzetben vagyok: nemigen tervezhetek, örülök, ha arra futja, hogy a lékeket betömjem; különösen súlyos személyi gondokkal kell megküzdenem. A magam kedvteléséből soha nem diszponálok valahová senkit, kizárólag a helyzet adta szükségből.

Közvetlenül tartanak, ám ez sosem jelent bizalmaskodást. Gyóntatás közben sem voltam az a „bolhászó” típus, aki történetesen a hatodik parancs területén elkövetett bűnökben vájkál. A gyónó megemlítette, erre felhívtam figyelmét, bánja meg és a jövőben kerülje ezeket az alkalmakat, de külö-

nősebben soha nem firtattam valakinek a belső világát, ha maga nem akarta föltárni. Olykor csak egyetlen kérdést tettem föl: megcselekedett-e minden jót, amire lehetősége nyílt? Vannak, akik úgy gondolják, mindig minden jót megtesznek.

Papok esetében előfordult – különösen 1993-ban, az egyházmegyei határok módosításakor volt erre több példa –, hogy egyik egyházmegyéből átkerültek a másikba, s a korábbi helyen különféle konfliktusaik voltak. Azt szoktam mondani ilyenkor az érintettnek: „Múltadra nem vagyok kíváncsi, fátyolt borítok rá, menj, s kezdj új életet.”

Amikor egyes helyzetekben eufóriára lennék hajlamos, tudatosan visszafogom magam, hogy az emelkedések után ne következzenek be nagy visszaesések, amikor pedig elkeseredésre hajlok – bár nem vagyok depressziós alkat – azt mondom magamnak: van ennél jobb helyzet is.

Humorérzékem és az étellel szemben elfoglalt egyfajta jovialitásom, nevezhetném a magammal hozott paraszti bölcsességnek is, megkímélt attól, hogy boldogtalan legyek. A keresztény ember nem mindig boldog, de sosem boldogtalan. A boldogság – erkölcsfilozófiailag szólva – értékek beteljesülése, s az afölött érzett öröm. Egy pohár bor elfogyasztásának is van valami öröme, de az nem hosszan tartó. Az értelmes életforma kiteljesít valamit a talentumainkból, s másokon is képes segíteni, tulajdonképpen beleilleszkedik Isten országának építésébe, s ez megadja az ember lelki derűjét.

A boldogtalanság azt jelenti, hogy célt téveszt valaki; nincs reménye, nincs hite, fölöslegesnek tart minden jótettet, ahogy Jézus mondja: a gonoszság elhatalmasodásával sok szívben kihül a szeretet. Ilyenkor azt érzi az ember: nem érdemes jónak lenni, mert mások hálátlanok, becsapják, miközben ő csupa jót ad, s cserébe nem kap semmit. Ebből az állapotból azáltal lehet kikerülni, ha az ember a hitben, a reményben túllát az élet pillanatnyi problémáin. Nem várja az élettől, hogy megteremti számára a Kánaánt, karriert hoz, gazdagságot, s minden szempontból kiteljesíti. Nem. Nagy igazság van abban, amit a középkorban mondtak: az élet kissé a siralom völgye is, ami azt jelenti – mint Heinrich Böllnél is olvashatjuk –, hogy nem vagyunk teljesen otthon ebben a világban. Sokan nemcsak az Otthont veszítették el, hanem a Címet is, ahová igyekeznek. Mert van úgy, hogy az ember egy városban tudja, hová kell mennie, holott név szerint nem ismeri az utcákat, de korábban már járt arra, s ráismer a házra. A mostani világban sokan azt sem tudják, hová igyekeznek.

Magam úgy vagyok, tudom, hová tartok, ezért elkerül a boldogtalanság. Annak ellenére, hogy látom ennek a világnak egészségtelenül gyorsuló voltát, az örökös hadakozást, az agressziót, vagy épenséggel azt a tévhitet tapasztalom, mely szerint mindenféle földi mesterkedéssel már itt megteremthető az örök boldogság.

Ide kapcsolódnak az egészségről keresztény szemmel írt gondolataim:

Az „Egészséges Nemzetért Népegészségügyi Program „konferencia előadásaihoz a keresztény egészségfelfogás gondolatait fűzöm hozzá. A közgondolkodásban az egészség a természetes erő és testi épség birtoklását, a teljes ember tökéletes testi-lelki állapotát jelenti. A középkori teológia óta a kereszténységben az egészség: az ember épsége, egészsége, integritása. Korunk szekularizált gondolkodásában a hedonista egészség-fogalom él, mely szerint az egészség a legfőbb jó. A szociáletikai egészség-felfogás, mely az embert magán- és közösségi teljesítményre kötelezi, az egészséget, mint munkaképességet teszi közüggé. A Szentírás bölcsességi könyveiben az egészség megőrzésének föltétele a bűn nélküli élet – a mértéktelenség, torkosság, irigység, aggályoskodás stb. kerülése, és az erények, főleg az istenfélelem gyakorlása (Sir 31,19-24; Péld 3,7-4,22).

Az Ószövetség gondolatait továbbfűzték a keresztény korokban, különösen az aszketikus irodalom, abban is kiemelkedő Kempis Tamás: *Krisztus követése* című munkája, amely kapcsolatot teremt a szenvedélyek legyőzése és a teljes élet között. Jézus csodái között a gyógyítások Isten országának eléréstől jelzik: bennük az egészség visszaadásánál fontosabb annak kinyilvánítása, hogy az ember tökéletes testi-lelki-szellemi egészsége Isten színelátásában teljesedik majd be. E beteljesedésnek alá kell rendelni itt e földön a testi egészséget (Mt 5,29-30). A keresztény számára ezért az egészség csak annyiban a legfontosabb érték, mind a társadalom, mind az egyén számára, amennyiben az életnek azt a teljességét – egészségét – értjük alatta (Jn 10, 10), melynek megszerzését és birtoklását nem lehet zárólag a betegellátás és az orvosi kezelés tökéletesedésétől várni.

A történelmi tények kedvéért érdemes megjegyezni, hogy az Egyház a betegeknek nemcsak a lelki üdvére, hanem a testi életére is kezdettől fogva nagy gondot fordított. Az igazi és mindenre kiterjedő betegellátás és a kórházintézmény megteremtése az egyház nevéhez fűződik. Az első kórházakat a Niceai Zsinattól (325) kezdeményezett vendégfogadóknak kell látnunk, melyek közül legnagyobb hírnévre a Szent Vazul által alapított caesareai kórház jutott. A XI. században Rómában már huszonnegy,

diakónusok által vezetett kórház működött. A kolostorok nemcsak nevelőintézetek, szegénygondozók, vándorszállások, hanem egyúttal kórházak is voltak. Külön szerzetesrendek alakultak a betegápolásra, amelyek hármass szerzetesi fogadalmuk mellett negyedik fogadalmat is tettek a betegek gyógyítására. Az újkorban legalább harminc női rend alakult, melyek munkásságukat teljesen vagy nagy részben betegápolásra szentelték. De több férfirendet is ismerünk, így a magyar földön is nagy múltú irgalmasokat, amelyek beteget ápoltak. Az első modern értelemben vett kórházat a milánói nagy pestisjárvány idején Borromei Szent Károly alapította, ahol hivatásos és szakképzett ápolók lettek a gondozók. A betegek kenete – amely a nagy penitenciatartás miatt csak később lett elhibázottan utolsó kenetté – eredetileg az a szentség volt, amely felvétele által testi egészséget is kértek Istentől.

Ha az ember testileg egészséges, de lelki-erkölcsileg súlyos beteg, előbb-utóbb a testi egészséget is elveszíti: az egészséges lélek viszont ép és erős maradhat a legsúlyosabb testi betegségben is. Az egészség nagy értéke végül is az élet értelméből, az emberi egzisztencia természetfölöttire rendelt mivoltából következik. Az egészséges emberi lét önmagán túli teljességre és üdvösségre törekszik.

Az ember belső és külső élete a vele kapcsolatos történéseknek sohasem egyszerű egymásutánja. A felfelé ívelő időszakok krízisekkel váltakoznak, viszontagságos életszakaszokkal, melyek hitünket, hűségünket és minden más erényünk valódiságát próbára teszik.

Az ember állandó kapcsolatban áll önmaga múltjával, amennyiben minden újat csak a már átélt és megtanult régi élmények alapján képes befogadni, feldolgozni és megérteni. Ezért nagyon fontos cse-csemőkortól a szeretet légköre, majd az erkölcsi életre való nevelés, mert az eltékozolt ifjúság után (kábitószer, szex, alkohol stb.) csak gyökeres megtérés által lehet valami újat kezdeni. Történelmi paradoxon az is, hogy a Kari Marx által a nép ópiumának nevezett vallás a tényleges gyógyító erő az igazi kábítószeres betegségeknel. Tény, hogy Európa legszekularizáltabb, legvallástalanabb államaiban a legmagasabb a kábítószeres fiatalok aránya. Belső énkünknek ez a tudatos alakulása, önismerete vezet, vagy meggyökereztet önismeretünk tévedéseiben. Vagy rádöbbenünk tévedéseinkre, vagy a tévedésekben egyre mélyebbre süllyedünk; vagy megismerjük a valóság újabb távlatait, vagy egyre inkább becsukódunk és életünket régi tapasztalataink, előítéleteink alapján irányítjuk. Az erkölcsi nevelés a lelki egészséget segíti elő, hosszú lejáratú oktatással, képzéssel, személyiségformálással és a nevelő jó példaadásával, így nemcsak informálódik, hanem egy eszmény szerint transzformálódik a fiatal: a mindentudás helyett az egészet kapja. Ez az erkölcsi nevelés a materiális, pénzügyi és pusztán a testi egészség szempontjain túl a szellemi, lelki értékekre teszi a hangsúlyt.

A lelki élet mesterei jól tudták, hogy a belső lelki fejlődés a szeretet krízisein át „a lélek sötét éjszakájáig” vezethet. Ugyanakkor azt is vallották, hogy ezeken a nehézségeken a hűség kegyelmeként Isten átlendíthet. Sokfélék a szeretet krízisei. Minthogy Isten szeretetét csak a megismert emberi szeretet analógiáján keresztül tudjuk felfogni, a környezetünkkel fenntartott szeretetkapcsolatok lényegesen befolyásolják lelki fejlődésünket. Az emberi szeretet sokféle fajtája – szeretetünk a szülők, a házastárs, a barát és a munkatárs iránt: ezek talán a legfontosabbak – alakítja képességünket a szeretetre.

Krízisek keletkeznek, amikor nem tudunk megbocsátani, amikor nem tudunk érdek nélkül, viszontszeretettel biztosítani a szeretni, vagy amikor szeretet-törekvéseink visszautasításra találnak. Akinek szeretetével visszaélték, akit a maga önzetlen jósága miatt kihasználtak, aki a jóért rosszat kap viszonzásul, szükségképpen krízis előtt áll: meg kell tanulnia elvetni a rosszat, de nem azt, aki a rosszat teszi, meg kell találnia a nagylelkű adás értelmét akkor is, ha esetleg nem kap megfelelő visszhangot.

A belső élet állandó feladata, hogy az élet boltívét születés és halál között egységben és összhangban tartsa. Erre természetünk kötelez, hiszen minden tudatos cselekményt múlt tetteinkhez viszonyítunk, pszichológiai szükségzerűséggel kénytelenek vagyunk besorolni személyes múltunk egészébe, és magunk számára saját életünk összefüggéseiben értelmezni.

A lelki életet élő ember igazságra és szeretetre törekszik. Isten igazságának és szeretetének fényében képes felfogni és elfogadni önmaga igazságait, és ezért szereti önmagát a maga valóságában, nem úgy, ahogy szeretné elfogadni magát. (Az önismeretre nevelésben ezért a bűnbánat szentsége a keresztény ember számára kiváló eszköz lehet.) Ugyanakkor Isten szeretete az embert a teremtett valóság, főleg az őt körülvevő társadalmi valóság elfogadására és igazságban való szeretetére tanítja. Ezzel a lelki élet társadalmi egységet is teremt: összhangot ott, ahol a természetes önzés és a bűnben való egyetértés széthúzást és ellentétet az érdekek örökös harcát eredményezi. (A magyar társadalom örökös széthúzása és ősidőktől való pereskedése ennek láttelele.) A homo homini lupus szomorú és cinikus megállapítását a lelki ember a homo homini Christus evangéliumi eszményével helyettesíti (Mt

21).

Amikor Krisztus szeretetét megvalósítja, hacsak részlegesen és kismértékben is, a megváltott és megdicsőült élet fénye valóságosan áttör a bűnbe esett élet kavargó és pusztulással fenyegető fellegein. A krisztusi lelki élet, ha valamilyen mértékben megvalósul, feloldja a rossz és a halál törvényeinek reménytelenségét.

Így válhat a keresztény ember, miközben végső célként az üdvösségre törekszik, földi hazájának kiegyensúlyozott, harmonikus személyiségű és másokért élő polgárává.

Ovni kell magunkat attól, hogy a jelenben kizárólag rosszat lássunk, a régebbi korokat pedig aranykoroknak tüntessük föl a tudatunkban.

Mi okozza a mai kor sebzettségét? A teológiai válasz így hangzik: volt eredeti bűn, van gonoszlélek, ezért akármennyire tagadják is, az ember gyarló. Ebből adódik az önzése, az összetűzésre, konfliktusra való hajlama – s ez sebzettségét ad létünknek. A mai világ annyiban még inkább nehezíti a helyzetünket, hogy a média által lényegesen több rosszal találkozunk, mint jóval. Nem állítom ezzel, hogy a rossz régebben nem volt jelen, csakhogy ma koncentrálna, s ezáltal túldimenzionálva kapjuk a rossz tálalását.

Korábban az ember a közvetlen, érzékelhető környezetének eseményeit ismerte, s azokat képes volt földolgozni. A huszadik század harmincas éveiben fordult elő az ismert bestiális gyilkosság, amikor egy bizonyos Kodelkáné földarabolta csendőr férjét. Tíz évig erről beszélt a magyar társadalom, még nóta is született róla. Tehát valamiképpen igyekeztek földolgozni. Ma pedig mit látunk? Minden napra jut egy hasonló eset, s már nem is csodálkozunk rajta. Az emberek úgy ülnek a televízió előtt, s közben talán éppen vacsoráznak, hogy a képernyőn folyik a vér. Egy idő után a lélek telítődik a drasztikummal, a kegyetlenséggel, a szörnyűségekkel és embertelenséggel, mind közömbösebbé válik, végül természetesnek tartja, hogy ilyen a világ.

Ennek a folyamatnak a háttérben egyes ideológiák uralma áll, melyek hatásának több rétege ismerhető föl. Ahogyan az ember eltávolodott a hittől, fokozatosan úgy vált materialistává, úgy lett tétova ebben a világban. Képtelen kezelni a bűnt, s nem tudja, hogyan lehet föloldani. Közben új eszmarendszerek jelentek meg, melyek pszichoanalitikus módon, hedonizmussal, csoportos önzéssel – legyen az proletárdiktatúra, vagy egoista módon, szélsőséges egzisztencializmussal, mely szerint a másik ember a pokol – igyekeztek az ember életére megoldást adni, sőt, még üdvtörténeti igénnyel is föléptek. Látjuk azonban, mennyire sikertelen próbálkozások ezek.

Régiókban, Közép-Európában, annak vagyunk tanúi, hogy a korábbi, mindent elnyomó hivatalos ideológia megszűnt, helyébe sokféle hatás szüremkedett be, köztük az ideológia posztmodern változata, amely szerint a minden ideológiából való kiábrándulás maga az ideológia: megszűntek a nagy eszmék, az ember már annyit csalódott, nincs értelme nemes célokat követni, keressük meg ehelyett azokat a fiziológiai örömeket, melyek az embert biológiai szempontból föntartják, s így értelmet adnak létezésének.

Az ilyen fölfogást követő világban nem csodálkozhatunk, ha a testi szenvedésre vagy hosszan tartó betegségre a megoldást az eutanáziában látják. Mert az, ami addig életben tartotta az embert – a fiziológiai örömeik – megszűntek számára, így vagyunk mi ebben a világban: válságba jutott a társadalom, válságba jutott az ember, s hetedízigen bűnhődik az elődök bűneiért, illetve az ő bűneiért a maga utódai bűnhődnek.

A közelmúltban számos, emberi életet előállító biológiai kísérletről, illetve ezeket törvényesítő népszavazásról hallhattunk. Amikor az egyik oldalon a túl-szaporodás veszélyéről beszélnek, miért „pancsolnak” az étellel?

Az erkölcsiség axiómája, megkérdőjelezhetetlen alapja az élet szeretete és az élet védelme. Isten élő Isten, s azt akarja, hogy az élet éljen. Amikor az emberélet elejét és a végét erőszakos módon meg akarják szüntetni, miért lenne szent az élet középső része, illetve hol kezdődik a bűnözés? Ha „legálisan”, „törvényesen” meg lehet ölni a magzatokat, ha el lehet tenni láb alól az idős embereket?

Ebben keresendő ennek a világnak a rákfénéje: az ember nem gondolkodik következetesen, szálán vezetett módon, s ez megjelenik a jogrendszerben is. Amikor valaki megöli egynapos gyermekét, kikiáltják róla, hogy gyilkos. De ha abortuszt követ el, az erkölcsi és jogi szempontból egyaránt elfogadott megoldás. Ezért kérdeztem egyszer egy hazai ügyészekből álló társaságtól: „Uraim, önök hisznek a túlvilági igazságszolgáltatásban, az örök életben, a föltámadásban?” Előbb rám néztek, miért kérdek tőlük ilyen „vadakat”, ám folytattam: „Mert ha nem hisznek, frusztrált munkát végeznek. Tudniillik a földön nincs igazság.” Ahogy ma is mondják: egy jó ügyvéd kérdése az igazság győzelme, s ezt már

Jókai Mór is tudta: az ügyvédek rendelkeznek azzal a képességgel, hogy a fehérről bebizonyítsák, hogy fekete.

A génmanipulációval, a mesterséges élet előállításával kapcsolatban fölvetődik, hogy mindaz, ami lehetőségként benne van a világban, Isten műve. Csakhogy egészen elképesztő kísérleti eredményekről hallunk. Az is Isten műve lenne? Nem beszélve a klónozásról, amikor az erkölcsi rend fölborul azáltal, ha valaki nem tudja, ki az apja és az anyja. A spermabankok pedig annak lehetőségét is előrevetítik, hogy egy idő után vérfertőzés jöhet létre, hiszen nem lehet tudni, valójában kik, milyen genetikai múlttal házasodnak össze.

A természet rendjében benne van: mindenki jogosult apához és anyához, ugyanakkor ez a világ, mely a szexualitást mint az élet értékét oly mérhetetlenül magasra emeli, közben megkérdőjelezi azt, hogy mindenkinek joga lehessen személyes szerelemből születni. Gondoljuk el, ha fölnövekszik egy olyan nemzedék, mely nem ismeri az elődeit...!

Azt is aberrációnak tartom, amikor hetvenéves hölgyek jelentkeznek mesterséges megtermékenyítésre, hiszen azt a gyermeket föl is kell nevelni; természetadta pszichikai lépcsőfok, életkori adottság, mikor képes az ember a leginkább bánni a kisgyerekekkel, majd a nagyobbakkal.

Ismertem olyan festőművészt, aki nála ötven évvel fiatalabb hölgyet vett feleségül. Megkérdőjelezem a szerelmüket, de fogadjuk el. Az apától mindig megkérdézték, az unokája vagy a dédunokája-e a gyerek? S amikor az tízéves lett, az apa meghalt. Pedig mennyire jó, ha a gyerek a természet rendje szerint megéri, hogy a szülők legalább a felnőtté válásig elkísérik őt. Elég baj, ha valakinek fiatalon meghal a szülője.

A jogpozitivistá gondolkodástól vissza kellene térnünk a természetjogból következő gondolkodáshoz. Ha valljuk, hogy a Megváltó és Teremtő Isten egy és ugyanaz – mi, keresztények, valljuk ezt –, akkor a teremtés rendjének a figyelembevételével kellene ebiünk az életünket.

Gondoljunk az állat- és növényvilágra. Az élőlények génjeikben őrzik azt a rendet, amely évmilliókon át biztosítja fennmaradásukat. Egyre inkább bebizonyosodik: nem lehet a természet rendjét sem makro-, sem mikroméreteken fölborítani.

Mindezek fölvetik a szabad akarat problémáját. Léteznie kell, hiszen nem mindenki halad a korunkat jellemzett úton. Ha valamennyi ember betagozódna a természetellenes világba, akkor azt mondanám, nem létezik szabad akarat. Akik a természet rendje ellen cselekednek, olykor maguk is érzik, téves úton járnak, csakhogy a nagyobb profit reményétől, ilyen-olyan önös érdektől hajtva túlteszik magukat ezen. Egyeden példa napjainkból: a romániai verespataki aranybánya esete. A multinacionális cég „bebizonyítja”, hogy a Tiszában a halak nem az ő hibájukból belekerült mérgező anyagoktól, hanem miattunk pusztultak el.

Ennek a világnak jellemzője a relativizmus, a viszonylagosság, a szkepticizmus, a mindenben való kétely, a hedonizmus, az örömszerzésre való kizárólagos törekvés, s mindebből nagyfokú – egyéni és közösségi – önzés következik. Ezért nem jut az Európai Unió sem egyről a kettőre, mert mindegyik tagja a maga gazdasági javát akarja; ha nincs olyan közös nevezője ennek a társulásnak, amely valamiképpen fölemeli az anyagiakból – történetesen a keresztény eszmerendszer –, akkor széthullásra ítélt, vagy a marakodásban talál érdekegyesítő formát.

A keresztény ember ezzel szemben abban a kiváltságos helyzetben van, hogy nem veszíti el a reményt, ha őrzi a hitét.

Eszembe jut egy korábbi gondolatmenetem: – Hogyan boldogíthat bennünket a nyolc boldogság?

A címben fölített kérdés minden embert érdekel, mert – közhely, de – mindenki boldog akar lenni. A mai kor embere nem kérdez a gazdag ifjú módján: „Mi jót kell tennem, hogy eljussak az örök életre?”, hanem sokszor hedonista módon hajszolja az örömeiket, boldogságra várva és vágyva. Erre a belső vágyakozásra felel Jézus a Hegyi beszéd nyolc boldogságában, de nem úgy, ahogy azt az emberek várnák. Ezért nagyon nehéz keresztény felnőttekkel is, hát még hittanos gyermekekkel Jézus gondolatvilágát és üzenetét megértetni.

Az ezegeták számos bibliai részletkérdésben eltérnek egymástól, de abban nem, hogy a *Biblia* alap gondolata az üdvösséget hozó Isten országa. Ez a gondolat vezető eszméje az egész Szentírásnak, így Isten országa alaptónusát adja a Hegyi beszédnek, de egyben csúcsa is, mert annak keresésére (Mt 6,33) és imában való kérésére Jézus külön felszólította hallgatóit.

Isten országa szellemi valóság, nem látható, de a megvalósulásán fáradozó emberek külső életvitele jelzi a jelenlétét. Ezt az életmódot élte Jézus, s mutatott rá a Hegyi beszédben. Erről a beszédről nyomatékosan hirdette, hogy annak megvalósítása követői számára egzisztenciális jelentőségű (Mt

7,24). Maga a „hegy” bibliai szimbólum, visszautalás a Sínai-hegyre, ahol a választott nép a tíz parancsot kapta. Jézus nem ószövetségi tilalom, hanem boldogságra hívó eszmény formájában fogalmazta meg programját. Amennyivel magasabb rendű az Újszövetség az Ószövetségnél, annyival fölötte áll etosza is. A nyolc boldogság keresztény értelmezése alapvetően két ágra bomlik: egy katolikus és egy protestáns felfogásra – ami a megvalósítását illeti.

Az eredeti protestáns megigazulás tanban az üdvösségért nem lehet tettekkel küzdeni (*sola fides*), a nyolc boldogság következmény: a megtért ember magatartását reprezentálja. A katolikus tanításban az üdvösség egyszerre ajándék és feladat, vagyis küzdeni kell érte, ezért a nyolc boldogság nem csupán következmény, hanem követelmény is. Így értelmezték az egyházatyák, a Trienti Zsinat, valamint korunk Hegyi beszéddel foglalkozó katolikus teológusai is.

Levonhatjuk ebből a kereszténnyé nevelés számára a tanulságot, hogy maga a boldogság sem érhető el közvetlenül, hanem valamilyen erkölcsi, szellemi tevékenység következménye. Egyáltalán, mit nevezünk boldogságnak?

Szent Ágoston időre vonatkozó megállapítása a boldogságra is alkalmazható: „Ha nem kérdezed, tudom, ha kérdezed, nem tudom.” Az értelmező szótár szerint a boldogság a sorsunkkal, körülményeinkkel való megelégedettség érzése. Ilyenformán az állatok is lehetnek boldogok. A konzumentársadalmak ezt az igényt akarják kielégíteni, ahol életcélá válik a szórakozás és az életszínvonal emelése.

A személyes etikák meghatározása már sokkal mélyebb, s a továbblépés lehetőségét is magában hordja a boldogságmondások felé. Abból indul ki, hogy az emberi léthez hozzátartozik az élet céljának keresése. Annál tökéletesebb az életcél, minél több erkölcsi érték megvalósítását segíti elő. Immanens szemléletben a legmagasabbra helyezett életcél az „ember-eszme” megvalósulása. Minél több erkölcsi értéket bontakoztat ki az ember, annál boldogabb. Az emberi személy értékében való beteljesülését nevezik boldogságnak. Ha ez a beteljesülés transzcendens távlatokat kap – Isten országának beteljesülését –, akkor a legmagasabb rendű értékeket valósítja meg, következésképpen a legigazibb boldogság kíséri.

Jézus elsődlegesen nem a boldogságra, hanem Isten országa keresésére, az abba való bejutásra szólította föl hallgatóit. Előbb a követelmény, azután jön a boldogság, mint következmény. A nyolc boldogság megszólítottjai az értékmegvalósítás krisztusi módjait mutatják meg.

Fontos megjegyeznünk, hogy az erkölcsfilozófiák a boldogság sajátosságának tartják a tartósságot, a személyességet, s hogy a megvalósított értékek közösségi célokat szolgálnak.

A hedonizmus futó élményt ad, de a legtisztább földi örömeket is mindig beárnyékolja a félelem, hogy végleg elveszítjük. Szinte abszurdnak tűnik, hogy Jézus az üldözötteknek is boldogságot ígér, ha miatta történik. Tehát a körülményektől is független. „Az apostolok – a botosítás után – örvendezve távoztak a főtanács elől, mivel méltónak bizonyultak, hogy Jézusért gyalázatot szenvedjenek”. (ApCsel 5,40)

A személyesség is fontos eleme a boldogságnak, érett személyiségű embernek a boldogságot nem a tárgyak, hanem a személyes kapcsolatok adják.

A személyesség nyomát fölfedezzük a boldogságmondásokban is. Az eredeti formát őrző Lukács második személyben üdvözli a szegényeket, éhezőket, sírókat, üldözötteket. A biblikusok szerint ez nem valami véletlenszerű különlegességet jelöl. „A második személy használata által egyetlen személy, egy egészen meghatározott, bizonyos, egyszeri szituációban kerül megszólításra. „Már a hittanos gyermek is könnyen belátja, hogy számára a személyes kapcsolat az igazán boldogító. Megkérdeztem tőlük, hogy minek örülnének jobban: ha minden sikerülne, minden versenyt megnyernének, örökösen kitűnő bizonyítványuk lenne, de állami gondozottként? Vagy maradnának inkább a családjukban, az említett sikerek nélkül? Még nem találkoztam olyannal, aki az előbbit választotta volna.

A boldogság sajátosságához harmadsorban *hozzátartozik*, hogy a megvalósított értékek az emberi közösséget építsek. A jézusi boldogságok a másokért vállalt feladatokból származnak, a föld sójává téve követőit. (Mt 5,13)

Röviden sorra veszem az egyes boldogságmondásokat, s a biblikus és morális konklúzióit emelem ki.

„Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa. „A kereszténység történetében nagyon sok vitára adott okot, hogyan értette ezt Jézus, mit kíván tőlünk, és hogyan boldogít. A Jézus korabeli társadalomban a szegénységet egyesek Isten büntetésének, a próféták nyomán mások a szociális igazságtalanság következményének tartották. A Septuaginta fordítás hatására a lelki értelmezés – hogy semmi sem a miénk, mindent Istentől kapunk – is ismertté vált.

Mai egzegéták szerint Jézus a ténylegesen szegényeket szólította meg, de az egyszeri eseményt Máté evangélista Jézus szellemében interpretálta, amikor eléje helyezte a „lélekben” jelzőt. Ez a lelkület teszi értékké és boldogítóvá a szegénység állapotát. Magában foglalja a gyermeki lelkületet, s hogy az ember nem tapad az anyagiakhoz. „A szegénységben valami láthatóvá válik a gyermekség jelentéséből. Másokból él, tehetetlenségében és nincstelenségében éppen így szabad”. A lélekben szegény az istengermekségben éli meg, hogy önmagától semmije nincs, az anyagiakat csak kölcsönbe és mások szolgálatára kapta.

Indiában sok szegény él, aki nem boldog, és szabadulna állapotából. Teréz anya nővérei önként vállalnak sorsközösséget velük, s ez a lelkület boldoggá teszi őket. A lélekben szegénység nem beletörődést jelent, hanem paradox módon a nem önkéntes szegénység megszüntetésén fáradozik. A lélekben szegénység állapotában nem marad meg az ember sztoikusnak, hanem adakozóvá válik, ezáltal szegénnyé, ugyanakkor boldogítóan gazdaggá. Jézus mondta: „Nagyobb boldogság adni, mint kapni.” (ApCsel 20,35) A katekézis nehéz feladata a birtoklásért élő világban, hogy a fiatalokat rávegyük az adakozó lelkületre. Adni nemcsak pénzt lehet, hanem időnként, éltünk (hívások) az Isten országáért. Ez a boldogságmondás nagy merészséget kíván.

„Boldogok a szomorúak, majd megvigasztaltatnak.” Máté evangélista spirituális alapra helyezi a Lukács által említett sírókat. Már az Ószövetség is hirdette, hogy a szomorúság végső oka a bűn, és hogy a Megváltó orvosolja majd az üdvösség örömhírével. Jézus beteljesítette ezt a várakozást, a Szentlélek elküldésével állandóvá tette a vigasztalást. A „majd megvigasztaltatnak” szenvedő alakja Istenre utal.

Jézus emberségében több esetben megtapasztalta a szomorúságot, ugyanakkor megrótt a komor arcú farizeusokat. (Mt 6,16) Az apostoli ígértetés pedig megkülönböztette az Istennek tetsző szomorúságot a világ szomorúságától, amely a halálba visz. (2Kor 7,10) Az emmauszi tanítványok Jézus keresztre feszítése miatt bántódtak, míg a gazdag ifjú önmagát sajnálta. A tanítványok szomorúsága – mely Istennek tetsző szomorúság volt – nem önzésből fakadt. Az egyházatyák rámutattak, hogy ha valaki szeretetből bánja a bűneit és szomorkodik, az is Istennek tetsző szomorúság. Az ilyen szomorúságot a megváltás öröme tudja orvosolni. A jól végzett szentgyónásnak is megvan az öröme. Erre is föl-hívjuk a figyelmet a bűnbánat szentségénél.

A szomorúaknak szóló boldogságmondás etikai feladat is. „Ha Isten a maga jóságát vigasztalásában fordítja felénk, akkor nekünk is gondoskodni kell egymás vigasztalásáról.”

A hagyományos erkölcsstan az irgalmasság lelki cselekedetei között sorolta fel a szomorúak vigasztalását, amely ma sem veszített időszerevéből. Legtöbbször csak annyira telik, hogy meghallgatjuk a bánatát kiöntő embert. Ha ezt szeretettel tesszük, a szeretetben jelen van az Isten, Mindazok, akik mások szomorúságát megosztják, már most elővételezik Jézus második boldogság ígértését, mely Isten mennyei országában válik teljessé. (Jel 21,4)

„Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld.” A 37. zsoltár régóta hirdette, hogy az erőszakosak végül is szégyent vallanak, ellenben a szelídek birtokolják a földet. Jézus ajkán – a Hegyi beszéd egészét tekintve – transzponálódik arra az országra, melyet az első boldogságmondás mennyek országának nevez. A szelídség Jézusnál több mint barátságos magatartás, az emberi elérhetőség határáig, az ellenségszeretelig megy el. Egyetlen igazi motívuma van: a mennyei Atya mindenkit szerető tökéletessége. Kielezett hasonlatait (az arcunk odatartása) nem kell szó szerint vennünk. Az erőszakmentesség összetett kérdéseit most nem elemezhetjük. A jézusi szelídség nem alkati kérdés, hanem természetfölötti erény, „a lélek gyümölcse” (Gal 5,23), ami az Isten országát kereső ember tulajdonságává lesz. A Szentlélek általi belső változás eredménye. Szent Péter és Pál apostol kiváló példa erre.

Egyébként igaz, hogy a szelídséget tanulni kell. A mai pszichológia megállapítja, hogy az emberi és állati agresszió abban különbözik, hogy az állatnál ösztönös, míg az embernél tanulási folyamat eredménye. Ha így van, akkor a fordítottját is tanulni kell.

A szelídség nemcsak transzcendentális jutalommal jár, hanem kiszabadít az agresszió ördögi köréből, környezetünket tesszük vele boldoggá, és másokat is vonzunk Isten országába.

„Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, majd kielégítetnek. Boldogok, akiket az igazságért üldöznek, övék a mennyek országa.” A Máté evangélista szerinti boldogságmondás többletet tartalmaz a Lukács-féle változathoz képest, mert hozzáfűzi az „igazságot, de éppen ezzel válik megtévesztővé. Nem intellektuális igazságról van szó, erre a Szentírás az aléteia szót használja. Máté a dikajosüné szót írja, ez pedig erkölcsi értelmű igazságot jelent. A „majd kielégítetnek” Istenre utal. Ez a tulajdonképpeni örömhíre, hogy aki éhezi, szomjazza az igazságot, azt Isten igaznak fogadja el.

Milyen valláserkölcsei tulajdonságról van szó? Jézus az ellenkező oldalról is megvilágítja. „Ha a ti igazságtok nem több az írástudók és a farizeusok igazságánál, nem juttok be a mennyek országába.” (Mt 5,20) Szó szerint: ha igaz voltotoknak nem lesz több fölöslege. Mi volt a farizeusok igaz volta? A fanatikus törvénytisztelet. Szent József, az igaz ember pedig mindig többet tett az előírtnál. Ezt a nagylelkűséget nem lehet parancsokkal beskatulyázni, a béresekkel szemben a fiák magatartása, melyet a nagylelkűségből származó öröm kísér. Ha ezért valakit még üldöznek is, az Igazhoz (ApCsel 3,14), Krisztushoz válik hasonlóvá. A Diogenetoszhoz írt őskeresztény iratban olvassuk az ismeretlen szerző jellemzését a keresztényekről: „Engedelmeskednek a meghatározott törvényeknek, de életükkel felülműlják a törvényeket. Mindenkit szeretnek, mindenki üldözi őket. Ez a boldogság csak a mélységes hit horizontján belül válik megsejthetővé.”

„Boldogok az irgalmasok, majd nekik is irgalmaznak.” A Hegyi beszéd nagy újdonsága, hogy a mennyei Atyát úgy mutatta be Jézus, mint aki mindenkire kiterjeszti irgalmát. Ugyancsak kitágult az ember iránti irgalom is, a felebarát minden embert jelent, amint azt az irgalmas szamaritánus története egyértelművé teszi. Az utóbbinak éppen az előbbi az oka.

Az irgalom az a jó cselekedet, amit az emberek az igazságosság alapján nem érdemelnek meg. Tehát a szociális segítség is akkor lesz azzá, ha ellenségemnek teszem, vagy akinek nem tartozom visszafizetéssel. Egyébként jó cselekedet és nem irgalmasság. Az irgalmas szamaritánus az ellenségével tette a jót. A társadalom csak jogi igazságosságra épít, pedig mindig szükség van irgalomra, megbocsátásra. E boldogságmondás alaptónusában mindig ott van a megbocsátás. A rosszat felejtani nem tudó emberi természet és környezetünk normái – „háromszor veri ezt vissza Ludas Matyi” – egymásra találnak, így azután nem érezzük, hogy rászorulunk Isten, az emberek bocsánatára. Ezért kapcsolja össze Jézus a Miatyánkban a bocsánatkérést a megbocsátással. A Hegyi beszéd-magyarázók rámutatnak, hogy azért lehetünk irgalmasok, mert irgalmat nyertünk. Szükségképpen egy a tett és a jutalom. Ennek tapasztalata a boldogság.

„Boldogok a tisztaszívűek: ők meglátják Istent.” A szív a Bibliában az egész embert jelenti, a személyiség forrása, ezért az Istennel való találkozás helye. A tisztaszívű élet meglátja az Istent. Jézus erkölcsi (nem rituális) értelemben gondolta a tisztaságot. „A szívből ered minden rossz gondolat..., ezek szennyezik be az embert”. (Mt 15,19) Az Ószövetségben, Isten nagy műveiben, csodáiban tapasztalta meg az ember. Jézus örömhíre, hogy az Istennel való találkozás elérhető a tiszta-szívű életmód által. Az egyházatyák, ezegéták szerint a tisztaszívűség a lelkiismeret tisztaságát, egyenes szívűségét, őszinteségét, némelyek szerint szexuális tisztaságot jelent. Jézus legjobban a farizeusokat róttta meg és figyelmeztetőül mondom tanítványainak: „Ne legyetek olyanok, mint a képmutatók! „A képmutatás tovább él a szerepszemélyiségben, szerepvisselkedésben, a vallási hivalkodásban, a letagadott vallásosságban. Pálfordulások idejét éljük, boldog az az ember, akinek nem kell megtagadnia tegnapi önmagát, „mert keze tiszta, és ártatlan a szíve.” (24. zsoltár)

„Boldogok a békeszerezők, mert Isten fiainak hívják majd őket.” Ez a helyes fordítása az ejrénojoj-nak, mert kitűnik belőle, hogy ez a boldogságmondás is etikai feladat. Jézus korában a „salom” üdvözlő formula volt, melyen lelki javakat, Isten áldását értették. Az Isten fiai kifejezés nem korlátozódik a leszármazottakra, hanem követőt, utánzót jelent. A zsidó liturgia a békeszerezőt Isten szinonimájaként használja. Az újszövetségi kinyilatkoztatás fényében a békeszerezés Krisztushoz tesz hasonlóvá. A békeszerezők Benne, az egyetlen Fiúban Isten fiai lesznek. Jézus szembeállította az Ő békéjét a világ békéjével. A világ békéje a fegyverek egyensúlya, az Övé a rend nyugalma, Isten országának megvalósulása. Béke Istennel, önmagammal, embertársaimmal.

Ezért fáradozni kell: mítosztalanítani a konfliktusokat, fegyelmezni a nyelvet, a szenvedélyeket, ha kell, tudjunk megbocsátani, és bocsánatot kérni. Aki a békétlenségből végre eljut a békeség állapotába, amiért ő maga is fáradozott, annak talán nehéz számot adni, hogyan boldogítja ez az állapot, de biztos tudomása van róla, hogy a békeszerezők boldogok.

És zárult a kör. Boldogságra lettünk teremtve. Jézus boldogságra hívott, és természetfeletti erőt ígért követőinek. Amilyen mértékben megvalósítjuk üzenetét, olyan mértékben lesz részünk a boldogság.

HAJÓZNI JÓ IRÁNYBA

Mi jelent számomra kikapcsolódást? Szeretem természetesen a jó emberek társaságát; a jót nem csupán morális értelemben gondolom, hanem ha olyan szellemi emberek közé kerülök, akiktől tanul-

hatok, akik más szempontok szerint is látják a világot. Ez számomra mindig nemes passzió.

A magányos órákban – bár egyre kevesebb adatik belőle – zenét hallgatok, amikor időm és erőm jobban engedte, otthon egy kis mezőgazdasági munka jelentette a kikapcsolódást. Amikor az egyik alkalommal hazalátogattam az idei nyáron, apám éppen kapálásban volt, igaz, hogy csak két sort, de besegítettem neki.

Gyakorta meglátogatom szüleimet. Ha Kecskeméten járok, mindig hazaugrom. Ha többre nem is, egy fél órára, megkérdem szüleimet, húgomékat, hogy vannak. Ha úgy adódik, este ott alszom, s másnap megyek tovább. Kéthetente legalább ránézek a szüleimre. S mivel – mint gyermekkoromnál említettem – édesanyám a postán dolgozott, még ma is kedvezményesen telefonálhat. Én is naponta föl hívhatnám őket, de ő megteszi ezt helyettem. Reggel negyed hétkor csöng a készülék, ilyenkor megbeszéljük a velem történt legfontosabb dolgokat, ő pedig beszámol, mi újság otthon. Hosszabb utakról hazatérve mindig föl hívom őket, mert a rádióban és a televízióban a közúti balesetekről hallva aggódnak miattam. Ilyenkor szoktam nevetve mondani: „Ne ijedezzen, édesanyám, mert ha velem történik valami, azt úgyis bemondja a rádió.”

Kamaszkoromban sem volt életemnek olyan időszaka, amikor apám és közém tolmács vagy szótár kellett volna, hogy megértsük egymást. Politikai kérdésekben mindig egyetértettünk, de más vonatkozásban is. Bölcs öreg parasztember ő, bár az öregséggel előjön, hogy már sokadszor mondja el ugyanazt a történetet – gondolom, mások velem kapcsolatban tapasztalnak hasonlót. Néha hozzá is teszi: „ezt már biztosan mondtam”, s újra elmeséli, én pedig jóízűen hallgatom meg sokadszorra is.

Nálunk sosem volt olyanfajta gyerekföltés, mint sok helyütt látni. Nem dicsérgettek fölöslegesen, s azáltal, hogy érsek lettem, ugyanaz a gyerek maradtam az ő szemükben, mint voltam, s az ő életük sem lett más ezáltal. Ma is tartanak állatokat, s elvégzik a ház körüli munkát.

Húgomék is Gyónón élnek, nem messze a szüleinktől. Testvérem férje korán meghalt, húgomnak két nagy fia van: egyikük most érettségizik, a másik piarista szerzetes, reméljük, eljut a papságig. Egy szóval sem beszéltem rá erre a fiút, érettségi idejéig azt sem kérdeztem tőle, mi szeretne lenni. Nem volna jó, ha valaha is azt mondaná: azért indult el ebbe az irányba, mert érsek nagybátyja presszionálta.

Amióta az érseki székbe kerültem, sok nagy lakomán vehetnék részt. De mindenütt azt kérem – ahol tehetem – tegyék szerénnyé az étkezést. Addig jelent nekem örömet az evés, míg nem csillapítja az éhségemet, s az ételek között nem teszek különbséget. A szalonnát ma is szeretem.

Korunk szimbólumának számít az autó. Én azt várom el tőle, hogy biztonsággal elvigyen oda, ahová igyekszem. Elődöm BNW autóját eladtam, egy Opelrel járok. Szeretem a rendet. A földi dolgokhoz való rendeden ragaszkodás – hogy ezt a kifejezést használjam – egyedül talán a könyvek terén mutatkozik meg. Nem szívesen válók meg tőlük, bár újabban egyes példányok fölkerülnek az érseki könyvtárba. Ha valaki kölcsönkér tőlem egy számomra kedves művet, nem vagyok rest egy idő után rátelefonálni: „Szükséged van még rá?” Megbízható embereknek hajlandó vagyok kölcsönadni. Ugyanis a könyvkölcsönzés bizalmi kérdés.

Papnevelő koromban fordult elő: kölcsönadtam egy könyvet, az illető továbbadta, s attól is máshoz került. A végén eltűnt. Valakiről mesélték, akinek a szobájában egy teli és egy üres könyvespolc állt: az üresre azt írta, ezeket kölcsön adta, a telire pedig azt, ezeket kölcsönkérte. Ahogyan a szerelő nem adja ki a célszerszámot a kezéből, úgy vagyok én a könyvekkel. Nem tudhatom, melyikre lesz szükségem adott pillanatban. Nem vagyok könyvgyűjtő, sokkal inkább könyvhasználó.

A napi eseményeket, legyenek azok hazaiak vagy nemzetközi, nyomon követem. A híreket minden nap meghallgatok, megnézem a Magyar Televízió, illetve a Hír tévé információs műsorát. Figyelem ugyan a politika alakulását, de részletekbe menően nem érdekel. Bizonyos személyek esetén kikapcsolom a rádiót vagy a televíziót, azért, hogy ne bosszantsam magam. Az 1990-es rendszerváltás szelleme és akarata pillanatok alatt szertefoszlott, s mára a politikából való kiábrándulás lett úrrá az embereken.

A rendszerváltás során tökekváltásra került sor: az addig kommunista ellenőrzés alatt álló köztulajdon a kommunisták magántulajdonába került. Zömmel azokhoz, akik közel voltak a tűzhöz. Azt el kell ismerni, az úgynevezett emberi szabadságjogok valóban kiszélesedtek.

A történelmi események mégis az egyház isteni létét bizonyítják számomra. Annyi mindent kibírt kétezer év óta, s ma is élő. Az egyház valóban nagyobb szabadságot élvez, intézményeket alapíthat, melyekkel persze sokat küszködünk, azután a szólásszabadságnak is tágabb tere nyílt; ennek a könyvnek a kiadására harminc évvel ezelőtt gondolni sem lehetett volna.

Mint már említettem, egyszeri megtérést minden embertől el tudok fogadni. Akár felnőtt fejjel is száznolcvan fokos fordulatot tehet, de a megtérésnek mindig a nehezebb irányba történő változást kell jelentenie. Ha valaki korábban a hatalom oldalán állt, s ma új hatalmi pozícióra váltott, tehát a könnyebbet választotta, azt nem tekintem megtérésnek, hanem haszonelvű, köpönyegforgató karrierizmusnak. Ha ellenben nincs közvetlen haszna belőle, mégis bevallja, nem jól látta a dolgokat, megbánja a múltját, ezt el tudom fogadni.

Minden ellentmondásával együtt ilyen szempontból is mérlegelnünk kell a rendszerváltozást. Akik évtizedeken keresztül szajkózták a materialista-ateista világnézetet, az ő esetükben talán nem őszinte a megtérés, de gyermekeiknél és unokáiknál – akiket esetleg a „sosem lehet tudni, mire lesz jó később” meggondolás alapján küldtek el hittanra – lehetséges már a pozitív váltás. Gyakorta találkozom olyanokkal, akiknek magas pártbeosztásban katonatiszt volt az apjuk, felnőttként keresztelkedtek meg, s őszinte keresőből valóban találó emberré váltak.

Az elmúlt tizenöt év fölveti a kérdést: mit kezdünk a múltunkkal? Egyrészt tudomásul kell vennünk a késedelmet: a múlt tisztázásában már a kezdetek kezdetén lépni kellett volna. Kérdés, hogy lehetett-e? Hiszen még 1991-ben is itt állomásozott a szovjet hadsereg, a taxis sztrájk kiváltói bizonyossággal a volt nomenklátúra emberei voltak, itt éltek a munkásárség és a katonatiszti gárda tagjai, a belügyesek... hosszan tartó rabszolgaság nem szokott hősokeket teremni, mondta Kossuth.

A magyar társadalom annyira átívódott, átszövődött a diktatúra évtizedeinek romlékony anyagával, hogy ha széles körben tekint valaki a családjára, biztosan talál köztük párttagot, munkásórt, KISZ-funkcionáriust. A megtisztulás ilyen körülmények között sokkal nehezebb. Ha tudnánk, hogy elesünk, előtte leülnénk. A múlt föltárásával és tisztázásával kapcsolatban a kezdeti időkben ki kellett volna mondani egy-két szabályt. Tizenöt év elteltével már nem lehet megtenni azt, amit akkor elmulasztottunk.

Egyházunk megnyomorított helyzetből tápázkodott föl, s a diktatúra évtizedeiben olyan kifinomult módszerekkel alakították ki a beszerzési és megfigyelési rendszert, hogy ma sokszor az áldozat kerül nehezebb helyzetbe, mint maga a gyilkos, vagy aki a beszerzést végezte.

Mi az egyházban azt mondjuk: Isten kezében van a történelem, s benne az ember sorsa. Próbáljon meg mindenki elszámolni a maga múltjával, amit elkövetett, bűnbánat által a helyére tenni, s aki exponálta magát, húzódjon vissza az egyházi közéletből, s valamely kis helyen végezze lelkipásztori szolgálatát. Tudom, nem könnyű megfelelni ennek. Ott tartunk, mint a zsidók a pusztai vándorlás idején: ki kellett halnia a lázadó nemzedéknek, most pedig – a megtisztulás érdekében – ki kell halnia azoknak, akik kompromittálták magukat a múltban.

Ám – s ez nagy baj – újra megjelennek a mostani körülmények között magukat kompromittáló személyek. Más módon talán, mint a múltban, de ugyancsak túlságosan alkalmazkodó egyházi emberek ők, akik ma is a hatalommal kokettálnak – esetleg régi kapcsolataik révén...

Az egyház „politizálásával” kapcsolatban időről időre téves nézetek kerülnek elő. Az egyház távol tartja magát a napi politikától, óvakodunk a pártpolitikai eseményeken való részvételtől, vagy a pártokkal kapcsolatos megnyilatkozásoktól. Az ellenben más kérdés, hogy figyelemmel kísérjük a világ, a társadalom eseményeit. Ha pedig a köz érdekével kapcsolatban morális, hitbéli kérdések jelentkeznek, akkor föl kell emelnünk a szavunkat. A napi politikától tehát távol tartjuk magunkat, de nem tarthatjuk távol magunkat a közélettől. Hallatjuk szavunkat – ezt jelzik az egyes püspökkari megnyilatkozások is – szociális, nemzeti, nemzetiségi és más kérdésekben.

Sokan kifogásolják, hogy 1990 után az egyház nem végezte el azt a belső tisztázást, mellyel a társadalom számára modell adhatott volna. Nem mentséggként mondom, de készületlenül ért bennünket a változás, s gondolom, a többi történelmi egyház is így volt ezzel. Hirtelenjében nem tudtuk – nem is azt, mit kellene tennünk, hanem sokkal inkább azt –, hogyan kellene eljárunk.

A zavar mintha általános lett volna akkor. Amikor a Zrínyi Katonai Akadémiára kerültem a papnövendékekkel, fölkerestem a laktanya parancsnoki tisztét betöltő tábormokot, hogy adjon nekem egy lezárható vasszekrényt, amelyben hivatalos iratainkat tarthatjuk. Ott van a folyosó végén, vigyék, mondta. Elvittük a szekrényt a kispapokkal, még rajta volt a fa- és viaszpecsétés zárbiztosítás. Amikor kinyitottam az ajtót, halomban álló, a katonatisztek párthűségére vonatkozó személyi anyag került elő: ki végzett a Zsdanov Akadémián, ki másutt... Otthagyták. Zavarban voltak...

1990-ben – még a taxis sztrájk előtt, mely aztán kijózanítólag hatott –, egyfajta megindultság vett erőt a legtöbb emberen, a régi rendszer híveit is beleértve, hogy felejtjük el végre a gyalázatos múltbeli kort. Ennek szellemében megsemmisítettem ezeket az iratokat. Emlékeztetőül egyeden kis köny-

vecskét tettem el, mely azt írja le, milyenek kell lennie egy párthoz hű, jó katonatisztnak.

Az egyházban is hasonló hangulat uralkodott: felejtjük el mindazt, ami volt, örülünk, hogy túljutottunk rajta. Pontosán, hitelesen úgysem lehet már földeríteni minden múltbéli eseményt. Annál kevésbé, mert a rendszerváltást megelőzően a hatalom emberei tonna-számra darálták be az iratokat. Kezdték a leginkább kompromittálóbakkal... az Állami Egyházügyi Hivatal iratállományának jelentős részével is ez történt. Sok dokumentum mégis megmaradt, azonban rengeteg köztük az érdektelen. Ha valaki néhány, erre a korra vonatkozó alapművet elolvas Szoltsenyicintől, Paszternáktól, Köstlertől például, megismerheti az egész rendszer anatómiáját, s a részletek szinte már nem is érdekesek.

A püspöki kar éppen mostanában döntött arról, hogy a közelmúlt történelmének kutatására, az iratok tanulmányozására fölállít egy tudományos intézetet. Magam nem volnék alkalmas erre a munkára, sajnálnám rá az életemet, hogy azután kutakodjam: melyik párttitkár mit jelentett, melyik pap mit tett, hogyan zsaroltak meg, szerveztek be egyeseket...

A mi feladatunk fontosabb ennél.

Ha Isten magyarnak teremtett, akkor bizonyára azt akarja, hogy magyar is legyek. A haza fogalma akkor nyert teret a köztudatban, amikor az ember egyre inkább elveszítette személyes istenhitét. Keltt helyette találni valami mást, valamilyen piedesztálra emelhető ideát, s ebből fejlődött ki a nevezetes mondás: a haza minden előtt.

A politikai nemzetállam eszméjének tizenkilencedik századi megszületése mögött tehát fölismerhető az istenhit elvesztése. A fölvilágosodás korában vagyunk... Isten helyett a nemzet minden előtt – ennek legtragikusabb végkifejletét a huszadik században a nemzetiszocializmus jelentette.

A minap Széphalmon, a Kazinczy-mauzóleumnál jártam, s ott az emlékkönyvbe a következőket írtam: Kazinczy Ferenc emléke ápolja és *őrizze* szép magyar nyelvünket, ami utolsó védbástyája pusztuló nemzetünknek. Ha nincs magyar nyelv, nincs magyar nemzet. Nyelvében él a nemzet – sokan mondták ezt, Arany János, Széchenyi és mások is.

Számomra – az imént elmondottakkal együtt, annak értelmében, hogy Isten magyarnak teremtett – igen fontos a magyarságtudat, hiszen ebben a miliőben, ebben a szellemi és érzelmi világban eszmélődtem, magyarul tudom kifejezni a gondolataimat, a történelem saját múltamhoz tartozik. Jézus számára is – bár akkoriban nem létezett az a fajta haza- és nemzettudat, mint manapság – lényeges volt az ő hovatarozása, hiszen megsiratta a pusztuló Jeruzsálemet.

Fontos a haza, de legfontosabb az Isten. Ezért vagyok képes valamiképpen fölülelemkedni Trianon tragédiáján, s bármilyen más nemzethalál vízió. A földön egyetlen ország, egyetlen nemzet nem marad meg örökre. Az egész emberi történelem bele kell folynia az isteni üdvrendbe. Ez a gondolkodás megkönnyíti azt a fájdalmat, amit a többi országrész elvesztése jelent. Bejártam a történelmi Magyarországot, ismerem az ott élő magyarok életét, amennyire tudok, segíték rajtuk, mint tettem annak idején az erdélyiekkel.

A fölvidéki magyar papok közül Sokol érsek neheztelése ellenére egyiküket kineveztem kalocsai apátkanonokká, folyamatos kapcsolatban állok Herdics György lelkipásztorral, az ottani magyar nyelvű katolikus hetilap, a Remény főszerkesztőjével. Szívesen tartok lelkigyakorlatot határon túli paptestvéreknek, hiszen annak hatása megsokszorozódik általuk a magyar közösségben.

A tisztességes Európai Unió valóban megteremthetné, hogy a magyarság ismét egy nemzetet alkosson, amelybe sokféle nemzetiség beletartozik. Egyházmegyémbe is élnek svábok, bunyevácok. A közelmúltban Hercegszántón bérmáltam, ahol fonetikus írásból ugyan, de felolvastam egy horvát köszöntő szöveget. Mindenkit befogadunk, nincs különbség aközött, hogy valaki horvát, német, magyar vagy más gyökerű.

Az egyházi iskolák kényszerhelyzetben vannak, mert az oktatáshoz anyagi erők is kellene, s ha ezt nem kapjuk meg, egy idő után sem tanítóink nem lesznek, sem gyermekeiket nem küldik egyházi iskolába a szülők.

A legnagyobb probléma az, hogy nem minden kormány viseli szíven az egyházi iskolák ügyét. Úgy gondolják, az oktatás liberalizációjával szerezhetik meg az ifjúság kegyét. Ebben az irányban azonban csak züllesztetni lehet a felnövekvő nemzedéket, az országot, a nemzetet.

A család bomlasztására tett kísérletek, az úgynevezett alternatív együttélési formák hirdetése nemcsak számunkra, papoknak, hanem egyetlen igaz keresztény számára sem elfogadható. A józan ész, az emberi természet ellen valók a ma emlegetett alternatív együttélési modellek, ezért elfogadhatatlanok. S ezt akkor is ki kell mondanunk, ha a világ emiatt maradnak tart minket. Amikor a mainál is na-

gyobb nehézségek jelentkeznek majd, fölismerik, mégiscsak nekünk volt igazunk.

A nemek közötti emancipáció szorgalmazása idején újból és újból fölmerül a kérdés, milyen szerepe van a nőknek egyházunkban, és vádként sokszor megfogalmazódik, hogy másodrendű tagjai annak. Paradox már önmagában az is, ha valaki ezt így érzi, mert az egyházat női szerepekről szoktuk elnevezni. Szent Pál nyomán Krisztus jegyesének, és ősidőktől fogva a krisztusi közösséget Anyaszentegyháznak hívjuk. Egyházunk alapítója, Jézus Krisztus áttörte a kor szokásait nőkkel való kapcsolatában, amin még apostolai is meglepődtek. Gondoljunk a samariai asszonnyal való találkozásra, Jézus olajjal való megkenésére Simon farizeus házában a bűnös nő által, vagy ahogyan jó útra térítette a halálra ítélt házasságtörő asszonyt. Jézus nőkkel való kapcsolatában nem volt semmi kétértelműség, teljes szeretettel fogadta őket, és a Hegyi beszédben tudtára adta a férfiaknak is, nem hagyja, hogy a nők élvezeti cikké váljanak. Barátai között nők is voltak: Márta és Mária. Magdolnával közölte elsőként a föltámadás jó hírét, és nyilvános működése alatt elfogadta az asszonyok támogatását. A nők is viszonyozták az irántuk érzett szeretetet, hiszen Jézus perében egyetlen asszonyról sem tudunk, aki ellene vallott volna, vagy kifejezetten ellenségesen viszonyult volna hozzá. Apostolai közé azért nem választotta be őket, mert az apostolság a szolgálati papság feladatával is együtt jár, és a pap az oltárnál Jézust, a vőlegényt jeleníti meg, akinek magától értetődően férfinak kell lennie.

Egyébként a katolikus egyházban végül is mindent megtehetnek a nők, amit a protestáns egyházakban a lelkésznekre bízunk. Szükségből keresztelhetnek, taníthatnak katekétáktól az egyetemig, és ez már többlet: az Oltáriszentséget is elvihetik a betegekhez.

Isten tervét a női méltóságról Jézus állította helyre, ami Szűz Mária személyében már meg is valósult. Csúcspontja, ősmintája a nő személyes méltóságának, Isten végérvényes szövetsége „asszonnyal kezdődött az angyali híradáskor”(II. János Pál pápa). Szűz Mária részese lett Krisztus papi, prófétai és pásztori tisztségének, amely a keresztség által minden nő feladata is.

A papság lényege az áldozatbemutatás; aki az egyetemes papság részese, annak Istennek kedves lelki áldozatot kell bemutatnia (Péter-levél). Szűz Mária egész élete lelki áldozat volt. Ahogyan Szent Bernát írja: lélekben fiával együtt meghalt a kereszt alatt, és lélekben föl is támadt vele. Mindazok a nők, akik életük áldozatát, családjukért, másokért való fáradozásukat ezzel a lelkiáldozattal élék meg, azok Krisztus egyetemes papságában részesülnek. A pap a kiengesztelődés szolgája és áldásosztó személy. Ezt a feladatot nagyszerűen végezhetik a nők egyházunkban, hiszen egy-egy család békéje vagy egy-egy családtag Istennel való kibékítése számtalanszor az ő életük gyümölcse, így lesznek áldássá környezetük számára.

A prófétai tisztség elsődlegesen nem jövendőmondást jelent, hanem Isten nevében való szólást és beszédet. Szűz Mária még úgy is próféta, hogy jövendölése nap mint nap valóra válik, mert Erzsébetnek elmondotta, hogy őt boldognak fogja nevezni minden nemzedék. A rózsafüzér imádság ezt a próféciát folytonosan valóra váltja. Amikor a kánai menyegzőn a szolgáknak fölhívta figyelmét, hogy azt tegyék, amit Jézus mond, akkor ugyancsak a prófétai tanító hivatásnak tett eleget. Ezt a feladatot végzik azok a nők, családanyák, akik már kis koruktól a hitigazságokra tanítják a gyermekeket, a hivatásos katekéták, akikből több százezer van katolikus egyházunkban. Magyarországon is megbénulna a hitoktatás az ő áldozatos tevékenységük nélkül. A legnagyobb tanítók között is ott vannak a nők: Avilai Nagy Szent Teréz, Sienai Szent Katalin, Lisieux-i Szent Teréz. Az egyházdoktorok között foglalnak helyet, akiknek tanítása mértékadó hitünk világában. A teológiai karokon úgyszintén egyre gyakoribb a professzornők jelenléte, spiritualitásuk a férfiakéval együtt megvalósítja az istenképiség lelkiségét.

A pásztori vagy királyi tisztség már az anyaságban is benne van, vagy a szüzességi fogadalmat tett szerzetesek másokért élő életében, mert ahogyan a pásztor összegyűjt, megőriz és táplálja a rábízott juhokat, úgy valósítják meg a nők ezt a tisztséget, amikor szeretetükkel másokért élnek. Szűz Mária maga köré gyűjtötte az apostolokat, amikor a Szendéiket várták, ezzel is példát mutatva, hogy az eljövendő egyház életében milyen fontos szerepe van a női hivatásnak. A kommunizmus bukása után már látjuk, hogy az egyház fennmaradását a diktatúrában milyen nagy fokban köszönhetjük a nőknek, akik, ha kellett, rejtetten is, de annál nagyobb áldozattal megtettek mindent az unokáikért, és imádkoztak értük. Templomaink szépsége, rendezettsége, tisztasága legtöbbször nekik köszönhető.

Mindezeket a feladatokat még lelkesebben és buzgóbban tudják betölteni, ha nem egyedül, hanem egymást erősítve végzik. A rózsafüzér társulatok, lelkiségi csoportosulások (KALÁSZ, MÓNKA közösség stb.) erőforrásaivá várnak hivatásuknak.

Szentatyánk a női méltóságról szóló apostoli levelének befejező gondolatával zárom elmélkedé-

semet: „Az egyház köszönetet mond a Legszentebb Háromságnak a nő misztériumáért és minden nőért – mindazért, amit női méltóság megvalósított”, Isten nagy tetteiért, „amelyek az emberi generációk során öbenne és őáltala megvalósultak.”

Ha pesszimistaként gondolkodom, Oswald Spengler *A Nyugat alkonya* című könyvét, vagy az újabb irodalomból Molnár Tamás filozófus írásait veszem elő az európai civilizáció jelenére és kilátásaira vonatkozóan. Molnár Tamást pesszimista filozófusnak nevezik, de lehet, éppen ő a realista. A pesszimista ember sosem csalódik.

Ugyanakkor megfigyelhetők reménykeltő jelek is. Egy bizonyos: a Nyugat mai formájában sokáig nem tud egzisztálni, már csak azért sem, mert előregszik, elfogynak az európai emberek, a földrészt föltöltődik harmadik világbeli emberekkel, másféle civilizáció képviselőivel. Csakhogy az emberi élet olyan rövid, hogy tapasztalatilag két-háromszáz évet, amely időritmusban ezek a folyamatok haladnak, képtelen átfogni. A Római Birodalom sem egy év alatt hanyatlott és szűnt meg, hosszú ideig, évszázadokig agonizált. Európában is elképzelhető ilyenfajta pusztulás...

Talán ezek a gondolatok is ott forogtak bennem, amikor papírra vettem (ez ma már csak szép kifejezés, hiszen magam is számítógépen dolgozom) *Üzenet a III. évezred híveinek* című írásomat:

Jézus születése óta elkezdődött az üdvösségtörténet utolsó korszaka. Az idő évekre, évezredekre való osztása csak az emberi számítás mér földkövei. Jézus egyeden nagy üzenete az Isten országának meghirdetése, és a *hozzá* vezető út a Hegyi beszéd szellemében. A mai kor emberét a cselekvés és a tenni akarás jellemzi, a mindig többet termelés eszméje az emberek életcéljára is rányomta bélyegét, még a szellemi tudományokban is üzemi munka folyik. E hatás alól a keresztény ember sem tudja kivonni magát, és nem úgy teszi fel a kérdést, mint egykor a gazdag ifjú: „Mi jót kell tennem, hogy eljussak az örök életre?” A kérdése az: mit kell tennem, hogy sikeres, kényelmesebb legyen az életem, és hogyan lehetek boldog. Úgy tűnik, mintha tetteivel csak ezt a világot építené. Ez a vágya azonban beletorkollhat abba a titokzatos valóságba, amelyet Jézus Isten *országának* nevezett. Jézus elhozta az örömhírt: életünknek van folytonossága, mai tetteink építhetik az abszolút jövőt. Elhozta közénk Isten országát, amely már elkezdődött, és a beteljesülés felé halad. Jézus szerint minden tanítványának elsőrendű feladata ezt az országot keresni és építeni. (Mt 6,33). A keresés és építés módját elmondta híres Hegyi beszédében, ez a tanítás lett a keresztény erkölcsiség forrása.

A III. évezredben élő keresztényeknek az a feladatuk, hogy az idők jeleinek vizsgálatával keressék Jézus tanításának szellemét, és a gyakorlatban meg is valósítsák. Eufórikus nagy várakozások után sokan csalódottakká lettek, és igazat adnak annak a társadalomtudósnak, aki így summázza korunkat: „A liberális demokrácia válsága legélesebben abban az állításban fogalmazódik meg, miszerint a világ kormányozhatatlanná vált, az iparosodott társadalmakat sújtó problémák káoszával egyeden vezetés, párt vagy alkotmányos rendszer sem képes megbirkózni.”

A hívő keresztény mégis reménnyel tekint a jövőbe, mert tudja, hogy a világot az Isten szereti és az ember földi boldogulását is akarja. Ezt a boldogságot azonban jézusi szellemen kell értelmezni. Jézus ilyen értelemben boldognak mondta azokat, akik függetlenek az anyagiaktól, és szolidárisakká válnak a szegényekkel. Boldognak mondta azokat, akik mások szomorú sorsában osztoznak, azokat, akik lemondanak a szemet szemért elvről, azokat, akik az Isten előtti igaz életet akarják élni, azokat, akik mindig meg tudnak bocsátani, és az ellenük vétkezőknek is jót tesznek.

Ugyanígy boldogok Jézus szerint azok, akiknek szándéka egyenes, belső világuk és külső tettük harmóniában van, azok, akik az emberek között az egységet munkálják, s végezetül azok, akiket igaz életükért üldöznek. A történelem arra tanít, hogy sokszor nagy szakadék húzódik a krisztusi tanítás és a keresztények élete között. S ha lesznek a jövő évezredben keresztények, akkor talán legjobban az ősegyház keresztényeinek életét közelítik majd meg, akik úgy keresik Isten országát, hogy a Hegyi beszéd szellemében élnek.

Sok igazság van abban a megállapításban, mely szerint a kereszténység, miután Európát európaivá tette, napjainkra háttérbe szorult. Bár éppen II. János Pál pápa temetése vagy az ehhez kapcsolódó megnyilvánulások mutatják, hogy nincs minden veszve. Ugyanakkor a kereszténységnek virulens formáival találkozunk a harmadik világban. Ezért is szorgalmazta II. János Pál pápa, hogy térjünk vissza a gyökerekhez. A megújulás az evangéliumi nagy eszméken keresztül következhet be. Azt senki nem vonhatja kétségbe, hogy igen magas rendű étoszt képvisel a kereszténység. Ha pedig hittel szemléli valaki, azt mondja: Istentől adott kinyilatkoztatás számunkra.

Nekünk, papoknak és püspököknek az a feladatunk, hogy a kicsinek is örüljünk, s lelki oázisokat hozzunk létre. Nem valószínű, hogy visszatér a régi nagy népegyház, de – mint más összefüggésekben

már említettem – Jézus nem véletlenül beszél a kovászról, a sóról, a kisdéd nyájról. Hogy jelen legyen ebben a világban. Olyan közösségek által, amelyek egyrészt nyitottak, nem önmagukba zárkóztak, tehát nem szekták, hanem missziós lelkületűek, s az emberek otthonra találnak bennük.

Hogy az egyház ma alkalmas-e erre a szerepre? Helyenként igen, másutt nem. Számos olyan egyházközséget ismerek – ezek igen fontos egyházi intézményi formák a nagy egészen belül –, ahol valóban otthonra, közösségre lelnek az emberek.

A kalocsai érseki könyvtár megtekintésére főként tavasszal és ősszel egymásután érkeznek iskolás csoportok. S előfordul, hogy a diákok közül néhányan nem jönnek be. Amikor egy alkalommal ennek okáról érdeklődtem a kísérő tanártól, azt válaszolta: a Hit gyülekezethez tartoznak. S már elindult az említett pécsi osztály az épületbe, amikor mobil telefonon a szülő a gyerek után telefonált: be ne merészelje tenni „oda”, az érseki könyvtárba és a székesegyházba a lábát.

Ilyen szekták bukásra vannak ítélve. Ez a fajta magatartás bizony – nem tudok más kifejezést használni – vallási köntösben jelentkező fanatikus rövidlátás. A televízióban olykor láttam egy-egy tudósítást az említett közösségről, elborzadtam a hahotázó istentiszteletek, a kereskedelmivé züllött, valásinak nevezett megnyilatkozások láttán.

A fehér civilizációban – s most elsősorban az Egyesült Államok politikájára gondolok – ma is úgy adják elő, olyan politikai ideológiával, mintha az onnan kiinduló háborúkat a keresztény igazságosság nevében folytatnák. Ez sajnálattal tölt el. Nemcsak azért nem értek egyet ezzel, mert a moszlim világ az ellenük elkövetett háborút a kereszténység számlájára írja, hanem mert ezek a politikusok visszaérnek magával a kereszténységgel. Óvakodnunk kell attól, hogy például az amerikai vezetésre azt mondjuk: keresztény kormány. A lapok megírják ugyan, hogy Bush elnök naponta olvassa a *Bibliát*, de ettől függetlenül nyugodt szívvel megindította a háborút.

George Bush erkölcsi megítélése ugyanakkor felemás képet mutat. Az abortusz ellen foglalt állást, miközben valamiféle hamis szabadság nevében háborúkat kezdeményez a Föld különböző pontjain. Ki hatalmazta fel őt erre, másrészt miért nem teremt, mondjuk Kínában szabadságot? Ahol köztudott, hogy eltörölik az emberi szabadságjogokat. Nyilván azért nem, mert ott nincs annyi olaj, mert fél Kínától, és így tovább. Rendkívül fonák és farizeus világ ez.

Az egyik leggyakrabban, szinte bűvös kifejezésként használt fogalom a szabadság. Csakhogy különbséget kell tenni az egyes ideológiák és a kereszténység szabadságfogalma között. Nálunk a szabadság azt jelenti: szabadság a jóra. Jézus azt mondja: aki bűnt cselekszik, szolgája a bűnnek. Milyen szabadságot követ az Egyesült Államok, mely, miközben a szabadság bajnokaként mutatja föl önmagát, megalázó, korlátozó lépéseket vezet be másokkal szemben, gondoljunk csak a határon megkövetelt ujjlenyomatra... lassan az odaérkező szájüregébe is benéznek. Mindent tudni akarnak másokról, ezerféle ellenőrző nyomtatványt töltenek ki. Hol van itt szabadság? Ez a liberális ideológiából fakadó „szabadság” ugyanakkor a rosszra irányul.

A keresztény szabadság – mint említettem – szabadság a jóra, s azt is tudjuk, nincs teljes szabadság ezen a földön. Ahogyan teljes rabság sem létezik, hiszen minden körülmények között megadatik az embernek, hogy arra gondoljon, amire akar.

Mindez a jónak és a rossznak az együttes jelenlétéből, megsebzett emberi létünkéből adódik. A sokat emlegetett szabadság ma csak a liberalizmus zászlajára írt szlogen. Hívei erőszakosan elnyomnak minden mást, ami nem illik bele saját elképzelésükbe. Megtámadják azokat, akik lelkiismereti okokból ellenzik az abortuszt, a klónozást stb.

Ami legfontosabb a harmadik évezred számára – mindezen jelenségek ihlettek ennek megírására:

A harmadik évezred egyháza akarva-akaratlan szembesül a globalizációval, annak jó és káros hatásival. Az egyház számára kihívást jelent a globalizáció szellemi uniformizáltsága – az egész világon divathullámok szerint ugyanazt gondolják, és ebben a televízió, a világháló teremt meg a közös nevezőt. Miután minden információ pillanatok alatt behálózza a földet, a vallási hírek, vélemények nagy egyvelegként keverednek az emberek fejében és mindennapjaikban, ez a vallási szinkretizmus arra készíti őket, hogy mindenből átvegyenek valamit, ami számukra hasznos és egyébként is mindenki a saját hitében üdvözülhet.

Az eddig megingathatatlan tartott erkölcsi értékekről egyszerűen szociológiai úton, többségi szavazattal döntenek élet és halál fölött. Jézus a Hegyi beszédben elhangzott tanítása: „Ti vagytok a föld só-ja”(Mt 5,13) erre való válasz. A mindenkori keresztényeknek és az egész egyháznak a só szerepét kell betöltenie.

A só megőrzi a romlástól, és jó ízt ad az éternek. A keresztény ember akkor válik sóvá, ha nevével

azonos lesz, azaz krisztusi. Úgy gondolkodik, úgy beszél és úgy cselekszik, ahogyan azt ma Jézus Krisztus tenné a helyében. Különben ízeden sóvá válik. Az eredeti szentírási szövegben az elízetenedésre olyan ígét használ az evangélista, amely érdekes kapcsolatot teremt az önazonosságát elveszített keresztény és a kidobásra ítélt só között, ha az ember „megbolondul”. Jól indul, de az idők folyamán annyira keveredik a világ szellemével, hogy nem lehet ráismerni. A keresztény önazonosság két pilléren nyugszik.

Az egyik Jézus végrendelete: „Aki szeret engem, megtartja tanításomat”(Jn 14,23), a másik, amely ennek előfeltétele és örökös inspirálója: a hit titkának őrzése, amit Szent Pál apostol az egyházi szolgálatban lévőknek is különösen a lelkére köt (1Tim 3,9).

Sóból kevés is elég, de az só legyen. Ha egy közösségben, munkahelyen, vagy egy parlamentben legalább egyetlen ember meggyőződésesen megéli a keresztény hitet, és arról tanúságot tesz, akkor azt nem lehet hallatlanra venni. Már azzal is tanúságot tesz, hogy szembe mer úszni az árral, s így válik legidősebbé, mert sokszor az egyház tagjainak hitelessége az időszerű ellenállást jelenti, amellyel nemet is tudnak mondani a korszellemnek. A világ néptengerében a keresztény ember mindig kisebbségben lesz, de ugyanakkor ő képviseli az egyetemeset.

Katolikus, annyit jelent, hogy egyetemes vagy még pontosabban egyszerre egész. Jézus tudta azt, hogy soha nem lesz valamennyi ember követője, de azok, akik képviselőként járnak, az emberek számára egyszerre egész és mindenütt megélhető – egyetemes – életformát ajánlanak. Ez nem azonos a globalizációval, mert nem gazdasági vonalon akarja megteremteni a közös nevezőt, vagy még inkább a függőségi rendszert, hanem a Mennyei Atya minden emberre kiterjedő szeretetét sugározza, s ugyanakkor meghagyja azt a játéktérrel, amelyben mindenki kamatoztathatja a talentumát. Így kapcsolódhat össze a nemzetek fölött álló egyházban a különböző részegyházak hagyománya, inkulturáltan megélt evangéliuma.

Amikor nyitottak vagyunk minden igazi értékre, ugyanakkor szilárdan őrizzük a krisztusi tanítást, akkor válunk a Diognetoszhoz írt levél írója szerint a világ lelkiismeretévé, mert ez az ősegyházi szöveg ezt állítja: „Ami a testben a lélek, az a keresztény a világban”, így válunk a világ javára, s nem érhet bennünket az a vád, hogy vasárnapi keresztények, s hétköznapi pogányok vagyunk. Öntudatlanul is ezt várják tőlünk az emberek, amikor számon kérik viselkedésünket.

Nyelvészek szerint a sóvárgás abból az időből való kifejezés, amikor még a nagy hegyekben bányászták a sót, és azokat társzekereken szállították, amit az emberek sóvárva fogadtak, hogy ízesíteni és konzerválni tudják vele ételeiket. A Krisztus szellemében a só feladatát megélt keresztény ilyenné válik, még akkor is, ha olykor ellenkezéssel és ellenségeskedéssel találkozik is. A csak anyagi érdekekért élő háborúskodásban, az erejét felőrlő szeretetlen világban a keresztény ember hiányával is jelen van!

A hazai egyház gondjai párhuzamosan jelentkeznek a nemzet sorskérdéseivel, miután a társadalom jelentős része az *egyház* tagjának vallja magát. Súlyos gond az elöregedés, a papi utánpótlás hiánya, az életszemlélet deformálódása. Mint ahogyan a nemzetszemléletre is jellemző az önzés – ezt mutatta a határon túli magyarok státuszára vonatkozó 2004. december 5-i népszavazás –, ugyanígy az egyházon belüli szűkkeblűséget is látjuk. Hiányoznak azok a nagylelkű följánlások, melyek elsősorban az egyházközösségekben kellene, hogy jelentkezzenek.

A hitoktatók esetében is a kezdeti nagy lelkesedés átalakult egyszerű munkavégzéssé és pénzkeregetté. Sok helyütt hiányzik az egyházból a missziós lelküket. De hasonló a helyzet más európai országokban is, Ausztriában, Németországban, Franciaországban egyaránt.

Az állam és az egyház különválasztására a történelemben számos kísérletet tettek az újkorban. Franciaországban éppen száz esztendeje, 1905-ben született erről törvény, s ma egyre többet beszélnek ennek fölülvizsgálati igényéről.

Az állam – hasonlóan az egyházhoz – az emberekért fejt ki tevékenységét. Amikor az egyház a közjóért dolgozik: tanít, szociális gondoskodást végez, teremt és őrzi a kultúrát, akkor az államnak, már csak az igazságosság alapján is, a befizetett adókból arányos módon kell juttatnia ezen feladatok – közfeladatok – ellátására.

Az egyház és az állam – Szent Tamás szerint – két önálló, úgynevezett sui generis valóság, ám vannak találkozási pontjaik, melyek a közjó gondolata mentén ragadhatók meg leginkább.

Anyagi szempontból a konstantini kor óta mindig is megmaradt az egyház bizonyos függése az államtól. Kérdés, hogy akkoriban, a negyedik században jó útra tértünk-e? Az intézményesség ugyanakkor valamiképpen a történelmi időben való megmaradást segíti. S az állam sem Isten ellen való. Nem

azt mondjuk, Isten dicsőségére alakult, de nem is Isten ellenében való. Ebből a szempontból semleges, ezt fejezi ki az a bizonyos világnézeti semlegesség, amit persze ma sokszor félreértenek és félre magyaráznak.

A történelemben az állam és egyház viszonyára vonatkozóan számos tény ismert: gondoljunk csak az investitúraharcra, a francia forradalomra, melyek mindenképpen az egyházellenes küzdelmeket mutatják, mégis azt kell mondanunk, az állampolgár állampolgári jogon kérheti, hogy az egyház közjőért végzett tevékenységét segítse az állam.

A világegyház olyan, mint egy nagy hajó. Természeténél fogva képtelen könnyedén fordulni a vízben. A kis hajócskák pörögnek, együtt úsznak a különféle áramlatokkal. A világegyház olykor valóban lassabban reagál bizonyos eseményekre, de ha egyszer fölvette az irányt, akkor haladása biztos.

A világegyházban többféle kultúra és azon belül az emberek színes sokasága van jelen. Ezek okozhatnak feszültséget is, de ott a dogma-, a hit- és az erkölcsi rendszer, az egyház jogrendszere, melyek általánosan normaadó és szabályozó erejűek, lévén az emberi természet is nagyjából ugyanaz mindenütt és minden időben.

Jelentős eseménynek számított, hogy a háromszáznegyvenegy tagot számláló Egyházak Világtanácsának elnöke a közelmúltban fölkereste XVI. Benedek pápát. Ezek a csoportok és közösségek mind kereszténynek mondják magukat. Az Egyházak Világtanácsában ugyanis a Krisztus istenségébe vetett hit, következésképpen a Szentháromság hite, a keresztség és a Biblia azonossága köti össze őket. Az ilyen sokszínűség mégsem tekinthető előnyösnek. Inkább elviseljük a néha egységesítőnek tűnő közös szabályozást Szent Péter utódának fősege alatt, mint azt, hogy szabadjára engedjük nemcsak az egyházfegyelmi, hanem a dogmatikai és a morális kérdéseket is.

Egyházunkban voltak, vannak és lesznek is nehézségek. Elcsépelet mondás: az egyház Pünkösd kedde óta agonizál. Mintha mindig meg akarna halni, közben mégis él, fönmarad a viszontagságos emberi történelemben és küzdelemben. Ha nem lenne Szent Péter utódának fősege alá rendezve, akkor újabb és újabb kis-egyházak születnének.

A II. Vatikáni Zsinat meghozta a teológiában az idők jeleire figyelő nyitottságot és haladást, ami ugyanakkor töretlenül magában hordja a depositum fideit, a hitletéteményt, az örök igazságokat. Ha a zsinat szellemében járunk el és gondolkodunk, egyik irányba se térünk el: sem ultrakonzervatívok, sem modernisták nem leszünk.

A média azokat a teológusokat, azokat a nézeteket hamarabb fölkapja, melyek ugyan kisebbségben vannak, de mégis kísérletet tesznek a katolikus egyház egységének és hitének a megbontására. Ismert az a néhány idős nyugati teológus, akik időről időre valamilyen keresztény- és polgárpukkasztó megállapítással állnak elő. Akik közelebbről ismerik őket, mondják, a korábbi „sikerek” után nézeteikkel magukra maradtak. Már alig van sajtóvisszhangjuk, hiszen az őket fölkaroló liberalizmusban mindig lehet valami újabb engedményt tenni, amihez képest már ők is konzervatívvá válnak.

A magam küldetésének megfogalmazására is törekedtem abban az előadásomban, melynek a *Krisztus egyházának építése végett* címet adtam:

Előjáróban el kell mondanom, hogy a címet Marosi Izidor, köztisztelőben álló püspök úr jelmondatából alakítottam át. Ő ugyanis ezt választotta: in aedificationem Corporis Christi (Krisztus Testének építése végett), amely elsősorban szellemi építkezést jelent, az ecclesia szó a maga nagyszerű kétértelműségében gyülekezetet és látható templomot is jelent.

II. János Pál pápa kanadai püspökökhöz intézett beszédében az urbanizációról megjegyzi, hogy különös fontosságot kell tulajdonítani a lelkipásztorkodásban a városi pasztorációnak, amely magában foglalja templomok építését és a közösség számára alkalmas épületek kialakítását is. Szó szerint azt mondotta a pápa: „Sok személy, különösen a fiatalok számára a város az elgyökértelenedés, a névtelenné válás és az igazságtalanság tapasztalatszerzési helyévé válik, és ennek következtében elveszítik önazonosságukat és az emberi méltóságuk érzését. Ennek eredménye gyakran az erőszak, mely ma már annyi nagyvárost jellemez. Ezen erőszak központjában egy mélységes csalódásnak a csírája található: a város annyi mindent ígér és annyira keveset ad oly sok embernek. Ennek a csalódásnak az érzése kapcsolódik a politikai, jogi és nevelői intézményekben, sőt az egyházban és a családban való bizalom hiányához. Ebben a világban, a nagy keserőségek világában úgy tűnik, hogy az egek bezárultak (vö. Iz 64,1), Isten nagyon távol van. Egyre szekularizáltabbá válik ez az egydimenziójú világ, mely sok személy számára börtönként jelenik meg. Ebben az 'ember városában' arra vagyunk hivatva, hogy felépítsük Isten városát.”

De mit jelent mindez a mi előadásunk szempontjából? Azt hiszem, mindenekelőtt visszavisz arra

az egészen elemi dologra, ami alapvető minden újszövetségi kijelentésben: hogy Isten csakugyan maga építi meg először a házát; vagy hozzáférhetőbben kifejezve, mi magunktól nem tudjuk megcsinálni.

Ez a megállapítás éppen úgy szól azok ellen, akik azt hiszik, hogy bizonyos számú körülfalazott köbméterrel el van intézve az építkezés, és azok ellen is, akik nem készek életük terét, idejét megnyitni Isten előtt, ahol csak maguk és csak maguknak építenek. Ahol azonban az emberek engedik, hogy Isten igénybe vegye őket, ott van számára idejük és helyük is. Ott megkockáztathatják, hogy a mában maguk elé állítsák az eljövendőt: Isten velünk lakozását s a mi összegyülekezésünket őbenne, ami ugyanegy házban élő testvérekké tesz bennünket.

Babits szép versében, a *Psychoanalysis Christianában írja* a régi korok építőiről: „Hallottunk ájtatos, régi faragókat, / kik mindent egyforma türelemmel róttak, / nem törődve, ki mit lát belőle s mit nem: / tudva, hogy mindent lát gazdájuk, az Isten. / Bár ilyenek lennénk mi!”

Ez a művészet abból a készségből született, hogy a magunk városát ne csak magunk és ne csak magunknak építsük, így megmutatkozik valami sajátos dolog: Isten háza az ember igazi háza. Sőt annál inkább azzá válik, minél kevésbé akar az lenni, minél inkább egyszerűen Istennek emelték. Csak utána kell gondolnunk: milyen lenne Európa, ha egyszerre eltűnne belőle minden templom? Hasznos hajtó dolgok pusztájává válnék, amelyben elállna a szívünk verése. A föld lakhatatlanná válik ott, ahol az emberek csak maguk akarják lakni. (Ilyenek voltak a templom nélküli szocialista városok.) Ahol azonban nem magukat tartják a legfontosabbnak az emberek, ahol odaadják helyüket, idejüket, ott létrejön a közösség háza. Bátran mondhatjuk, hogy a templom-eszme és a város-eszme szorosan összefonódik, amelyet B. Kühnel: *From the Earthly to the Heavenly Jerusalem, Representations of the Holy City in Christian Art of the First Millennium* című könyvében kimutatott.

A kereszténység eredetileg elzárkózott a templomépítéstől: Jézusban látta az élő Isten házát, aki nek emberi természete fogadta magába a Szentháromság második személyét. Isten ugyanis egyedülálló módon van jelen megtestesült Fiában. Erre céloz a János evangéliumban megőrzött krisztusi kijelentés: „Rontsátok le a templomot, és én harmadnapra felépítem azt.” János hozzáfűzi, hogy Jézus itt saját testének templomára gondolt (Jn 2,21). Az apostoli egyház Krisztus megdicsőülése után továbbviszi ezt a gondolatot és önmagára vonatkoztatja: „Isten nem lakik kézzel épített templomokban” (ApCsel 7,47), majd felteszi a kérdést: „Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok, Isten Lelke lakik bennetek?” (1Kor 3,16), ezért „eleven kövek módjára ti is lelki templommá, szem papsággá épültök” (1Pét 2,5).

Az ősegyház tehát Krisztus titokzatos testének tekinti magát, ezért lehet maga is Isten szent temploma. Isten kegyelmi jelenlétének helye a világban. Ha tehát megfelelően értékeljük a Szentírásnak ezen kijelentéseit, akkor a kőből épített templom csupán jelképe Isten élő templomának, és befogadója a Krisztusban eggyé váltak közösségének.

A krisztus-követők kezdetben magánházaknál jöttek össze, hogy megüljék a Jézusra való emlékezés vacsoráját: „Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban... A kenyértörést házanként végezték, és örvendezve tiszta szívvel fogyasztották eledelüket” – írja az Apostolok Cselekedetének könyve (ApCsel 2,42 és 46 b). Az egyház azonban rövidesen „kinötte” a magánházakat, felmérte az evangelizáció és a misszionálás reális esélyeit, és rákényszerült, hogy sokasodó hívei számára templomokat építsen. Ezeket Domus Ecclesiae-nek, azaz a Gyülekezet Házának nevezte.

A Domus Ecclesiae így „város a városban, a mennyei város a szekularizált világi város közepette”.

Az első templomok császári ajándékozás révén jutottak az egyház birtokába. Ezek eredetileg állami középületek voltak: bazilika (császári vagy királyi csarnok). Amikor a kereszténység templomokat kezdett emelni, azonnal úgy értelmezte, hogy annak kövei a mennyei Jeruzsálem építőkövei, apszisát, egét a Pantokrator képe foglalja el. A templomban minden építkezési elem szimbolikus jelentőséget kapott. Miután Nagy Konstantin megépíttette a Szent Sír-templomot és a Föltámadás-bazilikát, ez a komplexum integrálódott „a mennyei Jeruzsálem képébe”, ez lett a templom történelmi mintája. Ez az épületegyüttes a Golgotát idézte, és tette meg a templomtér középpontjának a keresztoltárával. Ez az épület mintája lett az európai templomépítészetnek, a mi Szent István királyunk minden tíz falu számára fölépítendő templomocskája is ezt a mintát követte. De nemcsak a templomok, hanem az európai városok épületei is valamiképpen „torony iránt” haladtak.

A modern templomépítészet éppen attól akart megszabadulni, amit a történelem és a lelki tapasztalat mindig is templomnak tudott, vagyis a „Sacrum” maradó horizontjától.

Nem véletlen, hogy sok művészettörténész szerint a gótika volt az utolsó nagy, eredeti stílus, ahol

egymásra talált a művészet és a szent, a veszendő anyag és az örök forma. Ugyanakkor kifejezte a szó tág értelmében a katolicitást és az egységet.

Pilinszky János *Gótika* című versében írja: „Most minden egy. Együtt van. Egybeolvadt. / A mindenség modellje, áll a templom.”

Az építkező egyház vagy az egyházas építkezés jó lenne, ha fölfedezné ezt a tiszta forrást.

Papi és főpásztori ars poeticám igen egyszerű és világos, az eddig elmondottak is tükrözik: vallom a katolikus egyház hitét, erkölcsi tanítását, amit az élet kívánalmainak megfelelően szeretnék mindig hirdetni és hangoztatni. Alkatomnál fogva pasztorális beállítottságú vagyok. Nem áll tőlem ugyan távol, hogy egészen spekulatív teológiával is foglalkozzam, nyomon követem az ilyen irányú irodalmat, de kutatásszerűen nem művelem.

Amit egyéni karizmaként kaptam Istentől, hogy az elméleti teológiát megpróbálom lefordítani a mai embernek. Katekizmusunknak egyik gondja éppen ez: mivel egyre kevesebben olvasnak, túlságosan nagy terjedelmű, súlyos mű ahhoz, hogy mindenki kézbe vegye, aki meg akarja ismerni a hitünket. Valahogy csökkenteni kell a terjedelmét, vagy egyszerűbben magyarázni, mert a hívó katolikus emberek sem olvassák el. Ezt fölismerve készült el legújabbban a Katekizmus úgynevezett kompendiuma, lényegi, közérthetőbb összefoglalása.

Ugyanakkor a katekizmust rögzítenem kell, ami – lássuk világosan – még mindig nem szakteológia. Az egyház hitének mindenki számára szóló, ugyanakkor a teológiának, a szellemtudományoknak megfelelő komoly mű.

Ennek „lefordítását” végzem a prédikációkban, a bibliaórákon, a lelkigyakorlatokon és más alkalmakkor. Pasztorális szellemben járom az egyházmegyét. Ehhez adatott talán némi tehetségem, s ezt találom fontosnak is. Összetartani a közösséget, menteni, megőrizni, mint a só, ugyanakkor pedig kovász módjára erjeszteni.

Eszembe jut Marától a következő néhány sor: „Negyvenhárom évet éltem eddig. S ha még egyszer ennyi időn át élek? S nyolcvanhat leszek? Többet tudok majd? Boldogabb leszek? Biztosabbat gyanítok Istenről, emberekről, természetről és természetfölöttiről? Nem hiszem: A tapasztaláshoz idő kell, de az idő bizonyos megismerésen túl nem mélyíti a tapasztalást. Egyszerűen öregebb leszek, se több, se kevesebb.”

A felnőttiség jele, hogy az ember bizonyos nagy kérdésekben, legyenek azok életbölcseletiek vagy politikaiak, megállapodik. S valóban úgy van: nem tud már többet hozzátenni, legföljebb a kilométereket rója Isten országútján.